μια έκδοση της κατάληψης σινιάλο
ενάντια στις επικυρίαρχες μητροπολιτικές ροές
για την εδαφικοποίηση της εξεγερσιακής προοπτικής

carex flacca #4

χειμώνας 2015

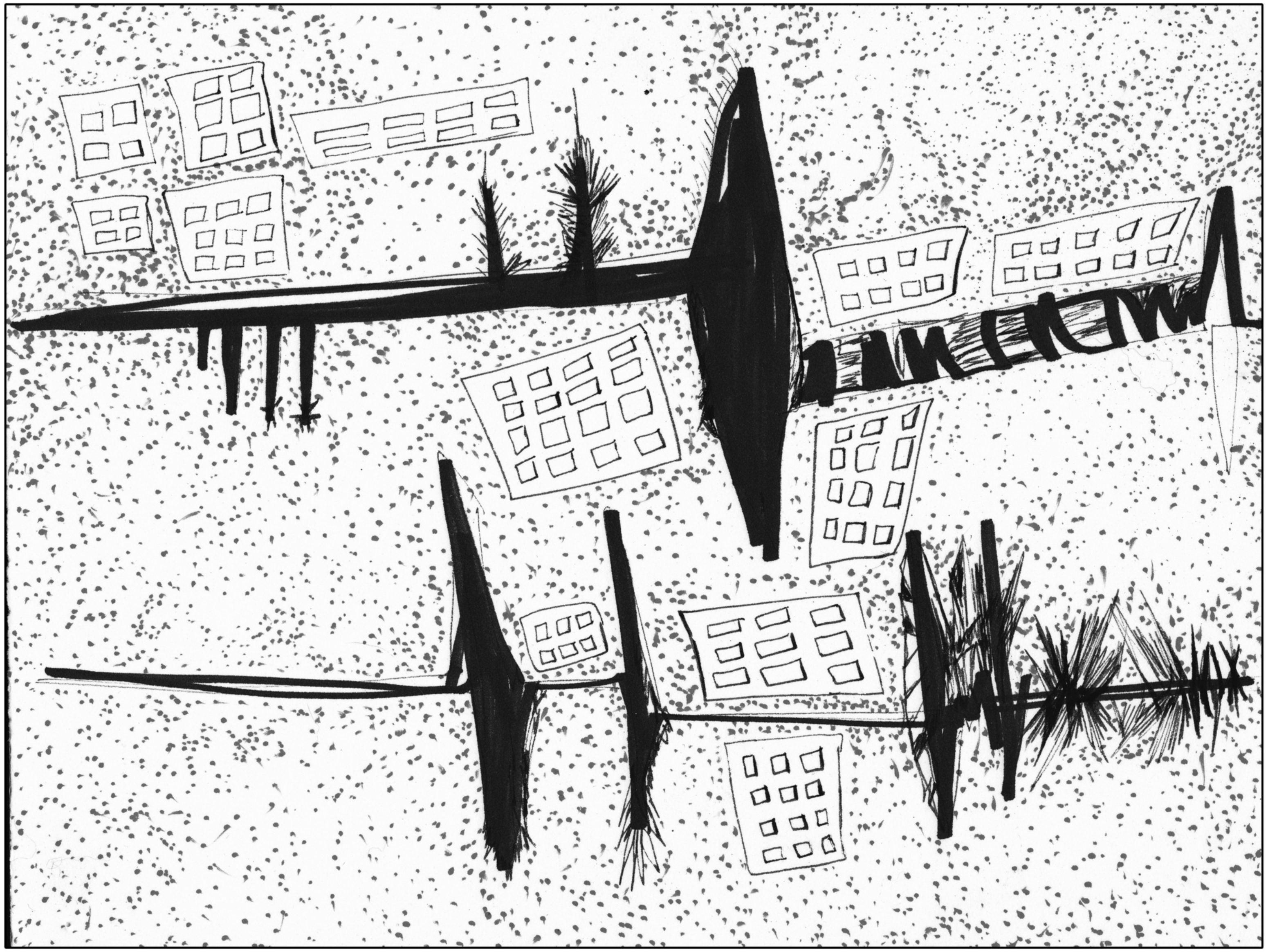

περιεχόμενα

αντί εισαγωγής
προκαταρκτικές παρατηρήσεις για το ταξίδι
ως εμπόρευμα και ως εκβιασμό 3

λίγα λόγια για τις θερινές προβολές της Carex Flacca 6

να τελειώνουμε με τα λουκέτα και την περίφραξη
του γηπέδου Ε.Α.Κ. 9

ιχνηλατώντας το φαινόμενο των εργατικών πολυκατοικιών
από τον ευρωπαϊκό χώρο έως τις γειτονιές του Αιγάλεω 12

λίμνη Ρειτών (Κουμουνδούρου):
ένα περιβαλλοντικό έγκλημα... με τη βούλα του κράτους 39

από την Ανάφη χωρίς αγάπη... 46

ρέκβιεμ για τα ζώα του Τμπιλίσι 52

πόλεις - εμπορεύματα (μέρος 2ο):
κατασκευάζοντας προορισμούς 54

Henri Lefebvre και Catherine Régulier:
καθημερινή ζωή και ρυθμοί 60

η Καταστασιακή Διεθνής (μέρος 1ο): *η αθλιότητα*
της φονξιοναλιστικής πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής 64

hashima - μνημείο πολιτισμού 74

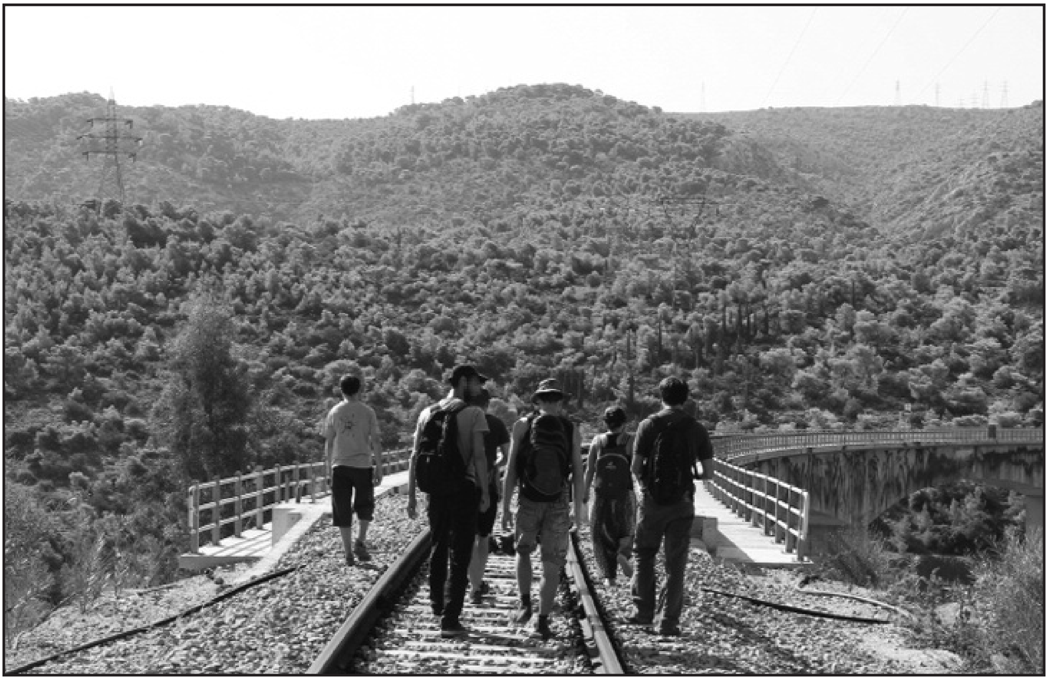

Το παρόν έντυπο εκδίδεται από την ομάδα Carex Flacca της κατάληψης Σινιάλο και διακινείται χέρι με χέρι, χωρίς αντίτιμο, με ελεύθερη οικονομική συνεισφορά.

Το τέταρτο τεύχος τυπώθηκε τον Δεκέμβρη του 2015 σε 600 αντίτυπα.

Σκίτσο εξωφύλλου:
Ιβάν Στσεγκλώφ (Ζιλ Ιβαίν), Συνταγές για μια καινούρια πολεοδομία (1953)

Ο Ιβάν Στσεγκλώφ γεννήθηκε στο Παρίσι στις 16 Ιανουαρίου 1933 και υπήρξε μέλος της Λετριστικής Διεθνούς από το 1952 μέχρι τη διαγραφή του το 1954. Συμμετείχε τόσο στις θεωρητικές συζητήσεις σχετικά με την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική όσο και στις πειραματικές περιπλανήσεις της ομάδας μέσα στην πόλη. Τον Οκτώβρη του 1953, έγραψε – με το ψευδώνυμο Ζιλ Ιβαίν – το κείμενο “Συνταγές για μια καινούρια πολεοδομία” που δημοσιεύτηκε το 1958 στο 1ο τεύχος της Καταστασιακής Διεθνούς. Μετά την αποτυχία του σχεδίου του να ανατινάξει με δυναμίτη τον Πύργο του Άιφελ, ο Στσεγκλώφ συνελήφθη το 1959 και κλείστηκε για πέντε χρόνια στην ψυχιατρική κλινική La Chesnais, όπου υποβλήθηκε σε “θεραπεία” με ηλεκτροσόκ και σοκ ινσουλίνης. Αποσπάσματα επιστολών που έγραψε μέσα από το ψυχιατρείο δημοσιεύτηκαν το 1964 στο 9ο τεύχος της Καταστασιακής Διεθνούς με τον τίτλο “Γράμματα από μακριά”. Ο Στσεγκλώφ πέθανε στις 21 Απρίλη του 1998.

site & e-mail επικοινωνίας: https://sinialo.espiv.net | carexflacca@espiv.net
διεύθυνση: Καποδιστρίου & Θεσσαλονίκης, πλ. Παπανικολάου, Αιγάλεω

αντί εισαγωγής

προκαταρκτικές παρατηρήσεις για το ταξίδι ως εμπόρευμα και ως εκβιασμό

Πριν από πέντε και πλέον δεκαετίες, η Καταστασιακή Διεθνής – για την οποία συζητάμε εκτενώς στο παρόν τεύχος – έθεσε θεωρητικά και πρακτικά το ζήτημα της κατασκευής καινούριων πόλεων που θα ανταποκρίνονταν σε μια ποιοτικά ανώτερη μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων σε ολόκληρο τον κόσμο. Η αυτοματοποίηση της παραγωγής και η συνακόλουθη μείωση του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας έμοιαζαν να εξαλείφουν σταδιακά την υποχρέωση της μόνιμης καθήλωσης των ατόμων σε έναν σταθερό τόπο κατοικίας, γεννώντας την υπόσχεση ενός νομαδικού τρόπου ζωής που θα αποκαθιστούσε το ταξίδι ως απόλαυση και όχι ως συμπλήρωμα της μισθωτής εργασίας. Η εκπλήρωση αυτής της υπόσχεσης, ωστόσο, προϋπέθετε τη διενέργεια μιας επανάστασης που θα κατέστρεφε την εμπορευματική κοινωνία από τα θεμέλιά της για να ανοικοδομήσει το σύνολο της καθημερινής ζωής. Η αποτυχία του επαναστατικού κινήματος να φέρει σε πέρας αυτό το ιστορικό εγχείρημα της κοινωνικής απελευθέρωσης – με ορόσημο τις ανολοκλήρωτες εξεγέρσεις του 1968 και των επόμενων χρόνων – επέτρεψε στον κόσμο της εκμετάλλευσης και της αλλοτρίωσης να συνεχίσει να ενισχύεται, καταλήγοντας στη σημερινή συνθήκη της βαρβαρότητας και του ολοκληρωτισμού. Οι εικόνες των Σύρων μεταναστών και των Ευρωπαίων ή άλλων τουριστών που βρέθηκαν απρόσμενα μαζί στα νησιά του Αιγαίου το περασμένο καλοκαίρι αποτυπώνουν με έκδηλο τρόπο το γεγονός ότι το ταξίδι εξακολουθεί να ελέγχεται και να οργανώνεται παντού ολοένα πιο εντατικά σύμφωνα με τις επιταγές της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Το αφηρημένο, αποϋλοποιημένο ταξίδι και οι αυστηρά προκαθορισμένες μετακινήσεις του τουρίστα μετατρέπουν την ίδια την ανθρώπινη κυκλοφορία σε καταναλωτικό προϊόν, αντιπροσωπεύοντας παράλληλα ένα σύμβολο ενσωμάτωσης και γοήτρου που εξασφαλίζει η ταξική κοινωνία στα προνομιούχα μέλη της. Το ταξίδι του μετανάστη, από την πλευρά του, διατηρεί την υλικότητα του θανάτου που παραμονεύει ανά πάσα στιγμή στα χερσαία ή στα θαλάσσια σύνορα. Είναι ένα ταξίδι που συμβολίζει την απόρριψη και το βίαιο ξερίζωμα του μετανάστη από μια ερειπωμένη πατρίδα, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί ζωντανή την απατηλή προοπτική της ενσωμάτωσής του στο σύστημα παραγωγής του Δυτικού καπιταλισμού που, ωστόσο, τον αντιμετωπίζει ήδη ως “περιττό” ή “πλεονάζοντα” πληθυσμό.

Οι φωτογραφίες τουριστών που τρώνε ανέμελα σε ψαροταβέρνες νησιών του Αιγαίου αγναντεύοντας μια θάλασσα που ξεβράζει σωρούς νεκρών ανθρώπων δεν πρέπει να ιδωθούν ως μια αντίφαση του σύγχρονου κόσμου. Αντίθετα, αποτελούν την πεμπτουσία της καπιταλιστικής μηχανής που στήνει τα προπύργιά της σε Δύση και Ανατολή για να εξοντώσουν από κοινού όσους και όσες δεν χωράνε στις κυρίαρχες εμπορευματικές ροές. Σε τελική ανάλυση, ο ενδοκαπιταλιστικός πόλεμος που εξελίσσεται εδώ και χρόνια στην Ανατολή (και μεταφέρεται τελευταία στα εδάφη της Δύσης) αφορά στους όρους εξανδραποδισμού των ανθρώπινων κοινωνιών και, με αυτή την έννοια, το ISIS και τα Δυτικά Κράτη δεν μπορούν παρά να ιδωθούν ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Σε αντίθεση με την εκβιαστική φυγή από πόλεις που κατέστησαν αφόρητες ή καταστράφηκαν, ο τουρισμός – ως μορφή νομαδικότητας αφομοιωμένη από την κυριαρχία – αποτελεί μια στιγμή αποταμίευσης αυτού του νομίσματος· μια στιγμή επιβεβαίωσης του σύγχρονου καπιταλισμού και της παντοδυναμίας του να ορίζει – είτε μέσα από την αλλοτριωτική του φύση είτε μέσα από τη μισάνθρωπη υπόστασή του – την ύπαρξη και κίνηση των πληθυσμών μέσα στον χώρο και στον χρόνο. Πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, θα επανέλθουμε σε επόμενο τεύχος...

Τρέμω
αυτη την πόλη
που με κυβερνάει

Τρέμω αυτή την πόλη που με κυβερνά, κάθε στροφή σελίδα που γυρνά σε μια ιστορία που δεν μπορώ να φανταστώ.
Είναι παγωμένες μνήμες που με νοσταλγούν σε πρόσωπα που' χουν χαθεί μες στων ρυτίδων τη ρωγμή.
Σβήνω στων λεωφόρων το διάζωμα τυφλός, στων μηχανών το θόρυβο κουφός, με το χέρι απλωμένο διαπαντός.
Σέρνω τις αυταπάτες μου στις γειτονιές, βλέπω ν' αστράφτουν οι βιτρίνες πλουμιστές κι εγώ στριμώχνομαι στα ράφια στις τιμές.

Λάμπω σ' αυτή την πόλη που τα χρόνια της μετρά, κάθε στροφή και μια γενιά με χαιρετάει, την ιστορία της πεθυμιάς της μελετάει.
Είναι αναστημένες μνήμες που με διεκδικούν σε πρόσωπα που αναριγούν κι αναρριχώνται απ' τις ρωγμές.
Τρέχω στων λεωφόρων το διάζωμα τρελός, στων μηχανών το αβυσσαλέο φως με τη γροθιά μου υψωμένη διαπαντός.
Πνίγω τις αυταπάτες μου στις γειτονιές, βλέπω σαπίζουν οι βιτρίνες μισερές και φεύγω μ' ένα γέλιο δυνατός.

Ναι, θα μαθητεύσω στου Ήφαιστου τις υπόγειες στοές με τις φωτιές.

Ναι, θα δραπετεύσω στου Προμηθέα τις πιο όμορφες ευχές τις λευτεριές.

Ζωή Τάχα, *Θα μαθητεύσω*

λίγα λόγια για τις θερινές προβολές της Carex Flacca

«Οι άνθρωποι “μικραίνουν” όσο γιγαντώνονται οι πόλεις της αποξένωσης, της εξατομίκευσης, των ξεριζωμένων συλλογικών και κοινοτικών βιωμάτων· όσο η ζωή στριμώχνεται μοιρολατρικά πίσω από τις κλειστές γρίλιες της καχυποψίας και του φόβου· όσο οι σχέσεις σκορπίζονται στην κουλτούρα της μαζικής διασκέδασης και ακρωτηριάζονται πίσω από τις οθόνες της μαζικής χειραγώγησης και της επίπλαστης επικοινωνίας· όσο το εικοσιτετράωρο υποκλίνεται στην κυριαρχία των εμπορευμάτων και της κατανάλωσης. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη δεν μπορούμε παρά να κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας για να διεμβολίσουμε τα αυτονόητα που έχουν τεθεί για τις ζωές μας και στα οποία ποτέ δεν συναινέσαμε. Κάνουμε μια αρχή βγαίνοντας στις πλατείες και δημιουργώντας τόπους και αφορμές για συναντήσεις θέλοντας να διευρύνουμε την αυθεντικότητα της ανθρώπινης επαφής μέσα στον ψεύτικο χωροχρόνο του θεάματος. Μέχρι να “γιγαντωθούν” ξανά οι άνθρωποι ορίζοντας εκ νέου τις ζωές τους, ορίζοντας εκ νέου την κοινότητα και την πόλη.»

Με το παραπάνω κείμενο αποφασίσαμε, στα τέλη του περασμένου Μάη, να διοργανώσουμε μια σειρά θερινών κινηματογραφικών προβολών σε δημόσιους χώρους σε γειτονιές του Αιγάλεω.

Κουβαλώντας έναν περίπου χρόνο εμπειρίας συλλογικών περιπλανήσεων σε σημεία της πόλης – μιας πολύτιμης εμπειρίας που επιχειρήσαμε εν μέρει να μεταφέρουμε μέσα από τα προηγούμενα τεύχη του εντύπου[1] – και έχοντας μιλήσει επανειλημμένα για την απέχθεια που νιώθουμε απέναντι σε κάθε απόπειρα εμπορευματοποίησης και περίφραξης των δημόσιων χώρων, οι προβολές που πραγματοποιήθηκαν συνδέονται άρρηκτα με την επιθυμία μας να δημιουργήσουμε και να εμβαθύνουμε τα ριζώματά μας στις γειτονιές του Αιγάλεω[2].

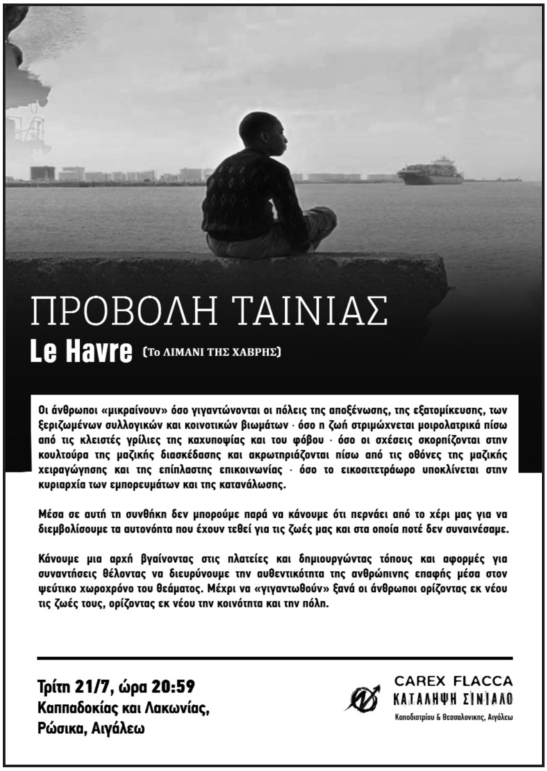

Επιλέξαμε να βρεθούμε σε σημεία της πόλης που δεν φωτίζονται από τους προβολείς των κυρίαρχων μητροπολιτικών ροών αλλά παραμένουν στη σκιά ενός μεταίχμιου ανάμεσα στην – ξεθωριασμένη πια – κοινοτική εμπειρία και την επελαύνουσα εξατομίκευση.

Έτσι, βρεθήκαμε στην πλατεία Υψηλάντου στη γειτονιά της Αστυθέας στα σύνορα με το Χαϊδάρι, στην πλατεία Ματρόζου στην Αναγέννηση, στον πεζόδρομο Κουντουριώτου και Μαυρομιχάλη στον Αγ. Σπυρίδωνα και στην "Πράσινη" πλατεία στη διασταύρωση των οδών Καππαδοκίας και Λακωνίας στα Νταμαράκια (Ρώσικα).

Ο όγκος βιωμάτων που αποκτήθηκε στις λίγες αυτές στάσεις μας δεν μπορεί να

[1] Carex Flacca #1, *"Μπαρουτάδικο *έχει να πέσει εξέγερση..."*
Carex Flacca #2, *"Αγ. Σπυρίδωνας σημαίνει προσφυγιά"*
Carex Flacca #3, *"Χαρτογραφώντας την ανάπλαση του κέντρου του Αιγάλεω"*

[2] Σε αυτό το σημείο δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στην απόφαση της αριστερής δημοτικής αρχής του Αιγάλεω να οργανώσει επίσης θερινές προβολές σε πλατείες της πόλης, απόφαση που πάρθηκε λίγες μέρες αφότου ανακοινώθηκαν οι προβολές της Carex Flacca και ένα μήνα πριν ξεκινήσουν οι θερινές προβολές που πραγματοποιεί εδώ και πέντε χρόνια η κατάληψη Σινιάλο στην πλ. Παπανικολάου. Ο ανεκδιήγητος δήμαρχος, που έχει σαν στόχο ζωής το κόψιμο των δέντρων του Πατινάζ και που χαϊδεύει τα αυτιά των μαγαζατόρων που γεμίζουν ασφυκτικά τις πλατείες και τους πεζόδρομους με τραπεζοκαθίσματα, κάνει φτηνές ασκήσεις υποκρισίας και άντλησης πολιτικής υπεραξίας επιχειρώντας να αφομοιώσει πρακτικές αυτοοργάνωσης που δοκιμάζονται χρόνια τώρα στις γειτονιές του Αιγάλεω.

αποτιμηθεί παρά σε βάθος χρόνου και σίγουρα αποτελεί ενέχυρο για το μέλλον. Συναντηθήκαμε με τα περίκλειστα παράθυρα και την καχυποψία αλλά και με την ανιδιοτελή προσφορά ως μια προσπάθεια νοσταλγικής αποκατάστασης του συλλογικού βιώματος· νιώσαμε την αδιαφορία μα και ανακουφιστήκαμε από βήματα κατανόησης και χειρονομίες αλληλεγγύης· απογοητευτήκαμε από την αποξένωση αλλά ταυτόχρονα συγκινηθήκαμε σε στιγμές συνάντησης των βιωμάτων. Με αφορμή τις προβολές βρεθήκαμε αντιμέτωποι με την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις, προβληματιστήκαμε για τους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να παρέμβει σε "κλειστές" γειτονιές και κλείσαμε έναν πρώτο κύκλο απολογισμού της βραχύχρονης παρουσίας μας στο Αιγάλεω. Και όλα αυτά δεν μπορούν παρά να αποτελούν μια σημαντική παρακαταθήκη τόσο για τα αναλυτικά μας εργαλεία όσο και για τις μελλοντικές μας δράσεις.

Συνεχίζουμε...

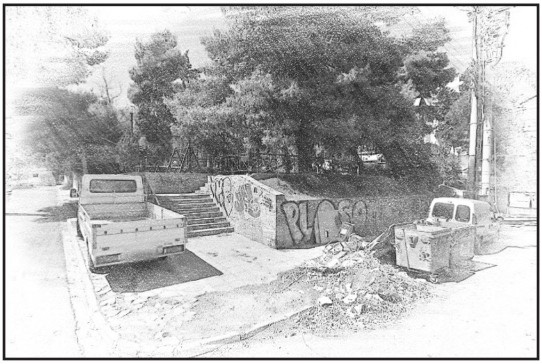

πλατεία Υψηλάντου

πλατεία Ματρόζου

πεζόδρομος Κουντουριώτου και Μαυρομιχάλη

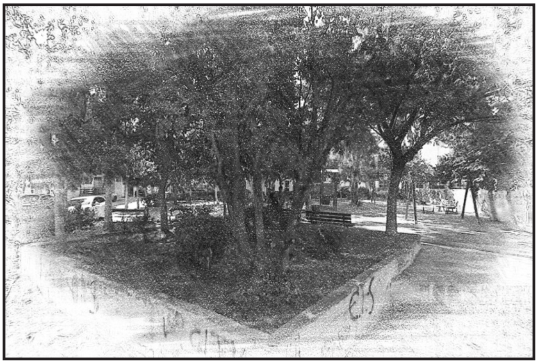

Πράσινη πλατεία

Το κείμενο που ακολουθεί έχει μοιραστεί και αφισοκολληθεί (είτε σε αυτή, είτε σε πιο συμπτυγμένη μορφή) στους χώρους των αθλητικών εγκαταστάσεων Ε.Α.Κ. καθώς και στον περιβάλλοντα χώρο του Μπαρουτάδικου στο πλαίσιο παρεμβάσεων της Carex Flacca και της κατάληψης Σινιάλο ενάντια στην περίφραξη του γηπέδου.

Το Δημοτικό Αθλητικό Κέντρο Αιγάλεω (γνωστό ως Ε.Α.Κ.) αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια έναν χώρο ανοιχτό σε εικοσιτετράωρη βάση, που χρησιμοποιείται ως τόπος συνάντησης, παιχνιδιού και άσκησης από εκατοντάδες κατοίκους του Αιγάλεω αλλά και των γύρω περιοχών.

Με πρόσχημα τον τραυματισμό αθλούμενης γυναίκας κατά τη διάρκεια προπόνησης ποδοσφαιρικής ομάδας, η δημοτική αρχή αποφάσισε πριν λίγους μήνες και με αυταρχικό τρόπο την απαγόρευση της πρόσβασης στο γήπεδο για το ευρύ κοινό και την αποκλειστική χρήση του χώρου από τους οργανωμένους συλλόγους κατά τις απογευματινές ώρες αιχμής (7-9 μ.μ) καθώς και το κλείδωμα του γηπέδου στις 10:30 μ.μ, όπου υπάρχει μεγάλη προσέλευση, ιδίως το καλοκαίρι. Επιπλέον, με ανακοίνωσή του ο δήμος έχει το θράσος να προειδοποιεί με απειλητικό τρόπο τους ανθρώπους που εισέρχονται στο γήπεδο ότι ευθύνονται οι ίδιοι για ενδεχόμενο ατύχημα ή τραυματισμό τους.

Τα παραπάνω ήρθε να επισφραγίσει ένα συμφωνητικό παραχώρησης του ΕΑΚ στους συλλόγους που χρησιμοποιούν το γήπεδο, σε ισχύ από 1/9/2015. Με αυτό, ο δήμος κατοχυρώνει την αποκλειστική χρήση των αθλητικών εγκαταστάσεων από τα σωματεία τις συγκεκριμένες ώρες και αποποιείται την ευθύνη για οποιαδήποτε ζημιά ή ατύχημα, μεταφέροντας την ασφαλιστική και νοσηλευτική κάλυψη στους συλλόγους.

Πανώ της Carex Flacca στο γήπεδο Ε.Α.Κ.

Δεν μας εκπλήσσει η συγκεκριμένη στάση της τοπικής εξουσίας που υποκριτικά επικαλείται την ασφάλεια των αθλουμένων ενώ την ίδια στιγμή απουσιάζουν από τις εγκαταστάσεις ακόμα και οι πιο στοιχειώδεις ιατρικές υποδομές. Η μόνη "λύση" που μπορεί να φανταστεί είναι η περίφραξη του δημόσιου χώρου, ο αυταρχικός αποκλεισμός όσων δεν εκπροσωπούνται από κάποιον θεσμικό φορέα και η μεταφορά της ευθύνης στα σωματεία, που αποκτούν έτσι έναν λόγο παραπάνω να επιθυμούν την απομάκρυνση των υπολοίπων όταν βρίσκονται στον χώρο.

Παρέμβαση ανοίγματος της εισόδου του γηπέδου

Είναι η ίδια εξουσία που – είτε φορώντας το σημερινό αριστερό της προσωπείο είτε στην προηγούμενη εκδοχή της – έχει προσπαθήσει επανειλημμένως και σε σύμπραξη με ιδιώτες εργολάβους να τσιμεντοποιήσει τον παρακείμενο δημόσιο χώρο του Πατινάζ μέσα στο άλσος του Μπαρουτάδικου.

Στην περίπτωση του γηπέδου του ΕΑΚ, για την εφαρμογή των παραπάνω, η δημοτική αρχή απασχολεί, μέσω 5μηνων προγραμμάτων κοινωφελούς εργασίας του ΟΑΕΔ, φύλακες οι οποίοι, μεταξύ 7 μ.μ. και 9 μ.μ, αποτρέπουν την είσοδο ή απομακρύνουν από τον στίβο όποιον δεν έχει δημοτική "κάρτα αθλητή (μέτρα που εφαρμόζονται επιλεκτικά καθώς γίνονται προπονήσεις και άλλες ώρες, καταδεικνύοντας πόσο πρωταρχική μέριμνα είναι η "ασφάλεια των αθλούμενων"), κλεί-

νουν τα φώτα το βράδυ και κλειδώνουν απροειδοποίητα το γήπεδο (συχνά πολύ νωρίτερα από ό,τι αναγράφεται στον κανονισμό), ενώ υπάρχουν άνθρωποι μέσα, αναγκάζοντάς τους να αναζητήσουν τρόπους διαφυγής που θέτουν σε κίνδυνο τη σωματική τους ακεραιότητα. Και αν οι ίδιοι οι φύλακες αναφέρουν πως απλώς εφαρμόζουν τον κανονισμό, έχουμε διαπιστώσει ότι δείχνουν υπερβάλλοντα ζήλο και είναι ιδιαίτερα εριστικοί κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους.

Απέναντι σε αυτό το νέο καθεστώς που επιχειρείται να εγκαθιδρυθεί εδώ και μερικούς μήνες, έχουν ενεργοποιηθεί διαφόρων ειδών αντιστάσεις. Οι προστριβές και οι έντονοι διαπληκτισμοί με τους φύλακες του γηπέδου αποτελούν πλέον καθημερινό φαινόμενο.

Βέβαια, από τις αντιδράσεις που σημειώνονται δεν λείπουν και ακροδεξιές αναφορές οι οποίες επιχειρούν να βρουν έδαφος να εκφραστούν. Στο πλαίσιο της αντίστασης ενάντια στην ιδιότυπη αυτή περίφραξη ενός ακόμα δημόσιου χώρου και στην πρόκριση του θεσμικά οργανωμένου αθλητισμού, στεκόμαστε απολύτως εχθρικοί απέναντι στην αντικατάσταση αυτού του διαχωρισμού από άλλους, ανάμεσα σε “γηγενείς και μετανάστες”, “πολίτες που πληρώνουν τους φόρους τους” και “ξένους που νέμονται τα γήπεδα ή φιλοξενούνται σε αυτά”.

Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, ζητούμενο είναι η ποιοτικοποίηση των κοινωνικών αντιστάσεων μακριά από επίπλαστους και επικίνδυνους διαχωρισμούς. Οι δημόσιοι χώροι και το φυσικό περιβάλλον του Αιγάλεω δεν μπορούν να αποτελούν ιδιοκτησία του ενός ή του άλλου τοπικού άρχοντα ή των οποιωνδήποτε ιδιωτικών συμφερόντων. Προτάσσουμε την άμεση και αυτοοργανωμένη δράση ενάντια σε κάθε φράχτη που υψώνεται γύρω μας και τη δημιουργία τόπων όπου θα συναντηθούν οι αρνήσεις και οι επιθυμίες μας.

Ανοιχτό ΕΑΚ για όλους-ες, κάθε ώρα και στιγμή.

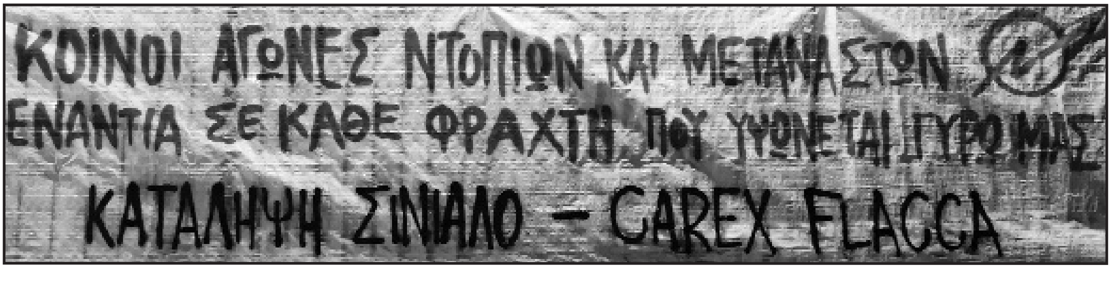

35

Η εξασφάλιση ατομικής ή συλλογικής στέγης εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας προϋποθέτει, κατά κανόνα, την προσφυγή στον μηχανισμό της αγοράς ακινήτων με σκοπό την ενοικίαση, αγορά ή κατασκευή μιας κατοικίας. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της κοινωνικής ή εργατικής κατοικίας ορίζεται ως μια μορφή κρατικής παρέμβασης στη συγκεκριμένη αγορά με διακηρυγμένο στόχο την παροχή στέγης στις εργαζόμενες κατηγορίες του πληθυσμού ή, γενικότερα, στα φτωχά κοινωνικά στρώματα που δεν θα είχαν πρόσβαση σε ικανοποιητικές συνθήκες κατοικίας χωρίς την απαιτούμενη οικονομική υποστήριξη. Η ανάλυση που ακολουθεί θα καταστήσει σαφές, ωστόσο, ότι η οργανωμένη δόμηση εργατικών κατοικιών χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές από το κράτος ως εργαλείο για τη διάλυση προϋπάρχοντων συνοικισμών που είχαν συγκροτηθεί για την αυτοστέγαση των πληβείων και είχαν αποτελέσει ριζοσπαστικές εστίες αντίστασης απέναντι στους σχεδιασμούς της κυρίαρχης τάξης (με προεξάρχον το παράδειγμα της Δραπετσώνας στην Ελλάδα). Μετά την παρουσίαση του γενικού ιστορικού πλαισίου σε διεθνές και εγχώριο επίπεδο, η συζήτησή μας θα επικεντρωθεί στις εργατικές πολυκατοικίες του Αιγάλεω.

Από την “Αυλή του Καρλ Μαρξ” στη “Μάχη της Παράγκας”

Οι απαρχές του ζητήματος της εργατικής κατοικίας εντοπίζονται στην περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης, όπου η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής οδηγεί στη δραματική αύξηση του πληθυσμού των μεγάλων πόλεων προς τα μέσα του 19ου αιώνα. Πέρα από τα αυτοσχέδια παραπήγματα που κατασκευάζουν οι ίδιοι οι εργάτες για τη στέγασή τους, κάποιοι βιομήχανοι αναλαμβάνουν αρχικά να χτίσουν οικισμούς για τη διαμονή των εργατών που δουλεύουν στα εργοστάσιά τους (όπως ο εργατικός οικισμός Saltaire που χτίζεται το 1851 στο Μπράντφορντ της Αγγλίας από τον βιομήχανο Τάιτους Σολτ). Το ίδιο έτος, ο αρχιτέκτονας Χένρι Ρόμπερτς παρουσιάζει στη Βιομηχανική Έκθεση του Λονδίνου το πρώτο υπόδειγμα εργατικής κατοικίας ακολουθώντας τις αρχές της αστικής οικογενειακής ηθικής (π.χ.

διαχωρίζοντας τα υπνοδωμάτια των παιδιών σύμφωνα με το φύλο τους και φροντίζοντας να επικοινωνούν άμεσα με το καθιστικό ώστε να διευκολύνεται η επιτήρησή τους). Συγκροτήματα κατοικιών για τους φτωχούς των γιγαντωμένων αστικών κέντρων – οι οποίοι στοιβάζονται κάτω από άθλιες συνθήκες σε υπόγεια και μικρά δωμάτια χωρίς την τήρηση στοιχειωδών κανόνων υγιεινής – δημιουργούνται επίσης την ίδια περίοδο από ορισμένους φιλάνθρωπους αστούς. Ωστόσο, η συστηματική παρέμβαση του ίδιου του κράτους έρχεται μόνο μετά την επανειλημμένη εξάπλωση λοιμωδών νοσημάτων και μια σειρά αιματηρών αγώνων της εργατικής τάξης στις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις[1]. Ο πρώτος “Νόμος για τη Στέγαση των Εργαζόμενων Τάξεων” ψηφίζεται στην Αγγλία το 1885. Την περίοδο 1890-1900, το δημοτικό συμβούλιο του Λονδίνου εφαρμόζει το πρώτο πρόγραμμα δημόσιας στέγασης με την κατασκευή καινούριων σπιτιών στην παραγκούπολη Old Nichol προκαλώντας, ωστόσο, την αντίδραση των κατοίκων που αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο να χάσουν τα προηγούμενα καταλύματά τους και να ξεριζωθούν από τον τόπο τους εξαιτίας αυτής της απόπειρας “εξευγενισμού” της περιοχής. Παρόμοια κατασκευαστικά σχέδια υλοποιούνται από πολλά δημοτικά συμβούλια της Αγγλίας στις αρχές του 20ού αιώνα.

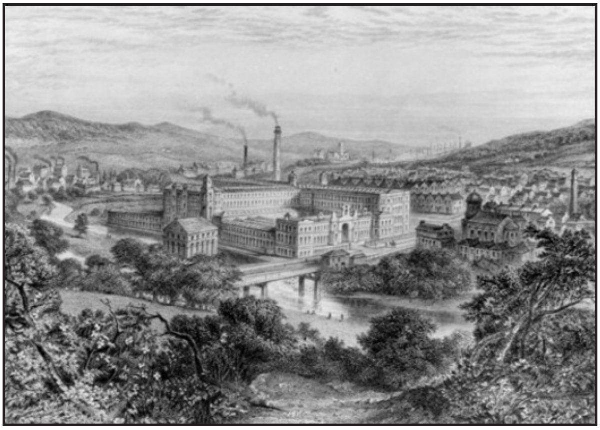

Οικισμός Saltaire (χαρακτικό του 19ου αιώνα)

Old Nichol (1880)

Μετά το τέλος του 1ου Παγκόσμιου Πολέμου, η οργανωμένη κρατική δόμηση εργατικών κατοικιών συγκεντρώνεται κυρίως στην Αυστρία και στη Γερμανία. Στα περίχωρα της Βιέννης συνωστίζονται πολλοί πρόσφυγες πολέμου και πρώην στρατιώτες που διαμένουν σε παραπήγματα και, όπως οι περισσότεροι ντόπιοι κάτοικοι της πόλης, υποφέρουν από τη φτώχεια, την πείνα και τις ασθένειες. Στις δημοτικές εκλογές του 1919, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (SDP) κερδίζει την απόλυτη πλειοψηφία στη Βιέννη και ξεκινάει την εφαρμογή ενός προγράμματος πολιτι-

[1] Βλ. Carex Flacca #2 – Βιομηχανικό κεφάλαιο, εργατικοί αγώνες και η γέννηση της σύγχρονης πολεοδομίας (Φθινόπωρο 2014).

κών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων παρά τις αντιδράσεις του Χριστιανικού-Κοινωνικού Κόμματος που ελέγχει τη συντηρητική ενδοχώρα. Μετά την εισαγωγή του οκταώρου και τη θέσπιση επιδόματος για τους ανέργους, οι αρχές της “Κόκκινης Βιέννης” προσανατολίζονται στην υλοποίηση της δέσμευσής τους για την παροχή αξιοπρεπούς κατοικίας στην εργατική τάξη της πόλης. Ο προϋπάρχων νόμος του 1917 είχε ήδη παγώσει το ύψος των ενοικίων στα επίπεδα του 1914 παρά τον υψηλό ρυθμό πληθωρισμού, καθιστώντας ασύμφορη την ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα και, επομένως, αναγκαία την κρατική παρέμβαση για την επίλυση της στεγαστικής κρίσης. Κατά τη δεκαετία 1925-1934 κατασκευάζονται στη Βιέννη 64.000 διαμερίσματα σε νεόδμητα δημοτικά κτίρια (Gemeindebauten) που θα στεγάσουν περίπου 220.000 ανθρώπους, κυρίως οικογένειες και εργάτες με χαμηλά εισοδήματα. Το στεγαστικό πρόγραμμα της τοπικής κυβέρνησης χρηματοδοτείται από τα έσοδα ενός προοδευτικού φόρου που εισάγεται ειδικά για την κατασκευή αυτών των σπιτιών.

Οι Βιεννέζικες εργατικές κατοικίες του μεσοπολέμου έχουν συνήθως μια κύρια είσοδο με μια μεγάλη πύλη, η οποία οδηγεί σε μια αυλή με δέντρα και πράσινο όπου μπορούν να παίζουν τα παιδιά. Καθώς τα διαμερίσματα είναι προσβάσιμα μόνο από το εσωτερικό της αυλής, τα κτιριακά συγκροτήματα μοιάζουν με φρούρια και καθίστανται επίσης κατάλληλα για στρατιωτική χρήση. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου συγκροτήματος είναι η Αυλή του Καρλ Μαρξ (Karl Marx – Hof) που κατασκευάζεται την περίοδο 1927-1930 με βάση τα σχέδια του αρχιτέκτονα Karl Ehn, περιλαμβάνει 1.382 διαμερίσματα για περίπου 5.000 ενοίκους και αποτελεί μέχρι σήμερα το μεγαλύτερο ενιαίο σύμπλεγμα κατοικιών στον κόσμο. Το Φεβρουάριο του 1934, η συντηρητική κεντρική κυβέρνηση της Αυστρίας – η οποία είχε ήδη αναστείλει τη λειτουργία του Κοινοβουλίου – θέτει εκτός νόμου την πολιτοφυλακή του SDP (Schutzbund) και προχωράει σε συλλήψεις ορισμένων ηγετικών μελών του, πυροδοτώντας έτσι μια εργατική εξέγερση στη Βιέννη. Οι ένοπλοι εργάτες οχυρώνονται στις εργατικές κατοικίες της πόλης και πολιορκούνται από την αστυνομία, τον στρατό και παραστρατιωτικά φασιστικά σώματα (Heimwehr). Η Αυλή του Καρλ Μαρξ βομβαρδίζεται από τις δυνάμεις του στρατού, καταλήγοντας στην καταστροφή πολλών διαμερισμάτων και στην παράδοση των μαχητών που βρίσκονται στο εσωτερικό της. Λίγο αργότερα, το ίδιο το SDP τίθεται εκτός νόμου και η κυβέρνηση εισάγει ένα κορπορατιστικό σύνταγμα αντίστοιχο με εκείνο του Μουσολίνι στην Ιταλία, εδραιώνοντας έτσι την κυριαρχία του φασισμού στην Αυστρία.

Σε αντίθεση με τον εκλεκτικισμό και τη μνημειακότητα που χαρακτηρίζουν το αρχιτεκτονικό στιλ των εργατικών κατοικιών της Βιέννης, τα εκτεταμένα στεγαστικά προγράμματα που υλοποιούνται στη μεσοπολεμική Γερμανία εφαρμόζουν από νωρίς τις αρχές του μοντερνισμού και της “Νέας Αντικειμενικότητας”. Το Άρθρο 155 του Συντάγματος της Βαϊμάρης (1919) υπόσχεται την εξασφάλιση “υγιούς κατοικίας” για όλους τους πολίτες της χώρας. Οι οικισμοί (Siedlungen) που χτίζονται για τη στέγαση κυρίως των φτωχών κοινωνικών στρωμάτων τοποθετούνται στις προαστιακές ζώνες των πόλεων, έχουν σχετικά χαμηλό ύψος – όχι μεγαλύτερο των πέντε ορόφων – και παρέχουν στους ενοίκους επαρκή πρόσβαση σε φως, ήλιο και αέρα. Οι αρχιτεκτονικές επιρροές από το Βρε-

Η Αυλή του Καρλ Μαρξ (1930 - 1931)

τανικό Κίνημα των Κηπουπόλεων συνδυάζονται με τις νέες τεχνικές της προκατασκευής και της βιομηχανοποιημένης μαζικής παραγωγής κτιρίων, ενώ χρησιμοποιούνται ευρέως καινούρια υλικά όπως το γυαλί και ο χάλυβας.

Κάτω από την επιρροή του Λε Κορμπυζιέ, του κινήματος Ντε Στιλ (που υποστηρίζει την καινούρια "αισθητική της μηχανής") και του Ρωσικού κονστρουκτιβισμού (που έχει ως κύριους εκπροσώπους τον Ελ Λισίτσκι και τη σχολή ΒΧΟΥΤΕΜΑΣ στη Μόσχα), η Σχολή του Μπάουχαους στη Βαϊμάρη εγκαταλείπει την πρώιμη εξπρεσιονιστική της φάση και υιοθετεί τις αρχές του λειτουργισμού, κατασκευάζοντας το Σπίτι στο Χορν (Haus am Horn, 1923) ως προτεινόμενο υπόδειγμα κοινωνικής-εργατικής κατοικίας[2]. Ωστόσο, το πρώτο συγκρότημα κοινωνικών κατοικιών βασισμένο στις αρχές του μοντερνισμού σχεδιάζεται από τον αρχιτέκτονα Όττο Χαίσλερ και κατασκευάζεται το 1923-1924 στην πόλη Τσέλε, όπου τα σπίτια βάφονται συχνά με φωτεινά χρώματα (σε αντίθεση με την ιδέα του "λευκού κουτιού" που θα προπαγανδιστεί αργότερα από τους υπέρμαχους του "Διεθνούς Στιλ"). Στο Βερολίνο, οι αρχιτέκτονες Ότο Βάγκνερ και Μπρούνο Ταούτ αναλαμβάνουν την κατασκευή χιλιάδων σπιτιών για τους φτωχούς κατοίκους της πόλης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον οικισμό Πέταλο (Hufeisensiedlung) που χτίζεται την περίοδο 1925-1930 και παίρνει το όνομα από το σχήμα του. Παράλληλα, η τοπική σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση της Φρανκφούρτης αναθέτει στον αρχιτέκτονα Ερνστ Μάυ την υλοποίηση ενός προγράμματος κοινωνικής στέγασης που καταλήγει στη δημιουργία 23 ξεχωριστών οικισμών με 15.000 διαμερίσματα. Όλα τα καινούρια σπίτια είναι εξοπλισμένα με μια "κουζίνα της Φρανκφούρτης", η οποία σχεδιάζεται σύμφωνα με τις αρχές της λειτουργικότητας και του Τεϊλορισμού από την αρχιτέκτονα Μαργκαρέτε Σύττε-Λιχότσκυ. Η κατασκευή των οικισμών της "Νέας Φρανκφούρτης" διακόπτεται όταν η εξουσία καταλαμβάνεται από τους Ναζί, οι οποίοι χαρακτηρίζουν το στεγαστικό πρόγραμμα της

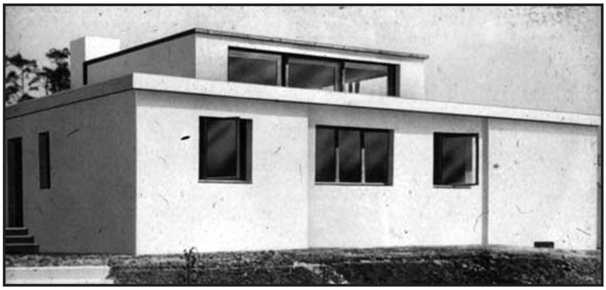

Το σπίτι στο Χορν (1923)

Μπρούνο Ταούτ - Οικισμός "Πέταλο"
(Βερολίνο, 1925-30)

[2] Οι αρχές του λειτουργισμού θα συστηματοποιηθούν λίγο αργότερα από τα Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM), τα οποία εγκαινιάζονται το 1928 και εισάγουν την έννοια της "ελάχιστης κατοικίας" σύμφωνα με τις αρχές του χαμηλού κόστους και της ικανοποίησης των "βασικών ανθρώπινων αναγκών". Για τη Σχολή του Μπάουχαους, βλ. Carex Flacca #3, Η Σχολή του Μπάουχαους και το κίνημα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής (Άνοιξη 2015).

πόλης ως “μικρή Σοβιετική βιομηχανία” και τον ίδιο τον Μάυ ως “τον Λένιν της Γερμανικής αρχιτεκτονικής”. Τέλος, ο πειραματικός οικισμός Βάϊσενχοφ (Weissenhof) στη Στουτγκάρδη κατασκευάζεται το 1927 υπό τη διεύθυνση του Μις Φαν ντερ Ρόε και με τη συνεργασία πολλών άλλων διάσημων αρχιτεκτόνων (Λε Κορμπυζιέ, Ουντ, Γκρόπιους, Ταούτ, Σάρουν, Μπέρενς κ.ά.) ως πρότυπο μελλοντικών εργατικών κατοικιών. Στα κτίρια του οικισμού περιλαμβάνεται το διώροφο “Σπίτι του Προλετάριου” (Σπίτι 19) που σχεδιάζεται από τον Ταούτ, βάφεται με κόκκινο, μπλε και κίτρινο χρώμα και θα καταστραφεί στη διάρκεια του 2ου Παγκόσμιου Πολέμου.

Οικισμός Βάισενχοφ, Στουτγκάρδη (1927)

Η είσοδος της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας στην περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης το 1929 συνεπάγεται την αναστολή των περισσότερων προγραμμάτων κοινωνικής στέγασης στη Γερμανία. Λίγο αργότερα, η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία αναγκάζει τους περισσότερους μοντερνιστές αρχιτέκτονες να εγκαταλείψουν τη χώρα. Πολλοί από αυτούς (Μάυ, Ταούτ, Σύττε-Λιχότσκυ κ.ά.) καταφεύγουν στη Ρωσία για να θέσουν σε εφαρμογή κολοσσιαία σχέδια οικοδόμησης ολόκληρων πόλεων που αποτελούνται από συγκροτήματα εργατικών κατοικιών. Ωστόσο, η επικράτηση του σταλινικού νεοκλασικισμού – σχεδόν ταυτόχρονα με την κυριαρχία του φασιστικού και ναζιστικού νεοκλασικισμού στη Δυτική Ευρώπη – θέτει πρόωρο τέλος στις απόπειρες εδραίωσης του αρχιτεκτονικού μοντερνισμού στη μετεπαναστατική Ρωσία. Αρκετοί άλλοι Γερμανοί αρχιτέκτονες (Γκρόπιους, Βάγκνερ κ.ά.) εγκαθίστανται στις ΗΠΑ, όπου η εφαρμογή του Νιου Ντηλ από τον πρόεδρο Ρούζβελτ θα οδηγήσει στην υλοποίηση στεγαστικών προγραμμάτων – αρχής γενομένης από τη Νέα Υόρκη το 1935 – και στην ανέγερση καινούριων κατοικιών παράλληλα με την κατεδάφιση πολλών παραγκουπόλεων σε όλη την επικράτεια της χώρας. Ωστόσο, η συνακόλουθη μεγάλη άνοδος των ενοικίων εκδιώκει ουσιαστικά από τις “εξευγενισμένες” περιοχές τους πιο φτωχούς κατοίκους των ισοπεδωμένων παραπηγμάτων (που υποτίθεται ότι θα ωφελούνταν από τα στεγαστικά προγράμματα του κράτους) και μεταβάλλει ριζικά την κοινωνική σύνθεση των εν λόγω συνοικισμών. Μετά το τέλος του 2ου Παγκόσμιου Πολέμου, η κατασκευή κατοικιών εκ μέρους των Ευρωπαϊκών κρατών εντείνεται ξανά λόγω της καταστροφής που έχουν υποστεί πολλές μεγάλες πόλεις και λόγω των πληθυσμιακών μετακινήσεων που λαμβάνουν χώρα από την ύπαιθρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Εξάλλου, η γενικευμένη εφαρμογή του Κεϊνσιανού παραδείγματος συνηγορεί με την ευρεία κρατική παρέμβαση στις αγοραίες οικονομίες της καπιταλιστικής Δύσης και ενθαρρύνει περαιτέρω την υλοποίηση των μεταπολεμικών προγραμμάτων κοινωνικής στέγασης.

Στην Ελλάδα, η άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία το 1922 σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής και τη συγκέντρωση μεγάλου μέρους του εργαζόμενου πληθυσμού στις πόλεις καθιστούν αναγκαία την αντιμετώπιση του ζητήματος της κατοικίας για τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα. Στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη κ.λπ.) καταγράφονται περίπου πενήντα τοποθεσίες προσφυγικών συνοικισμών, εκ των οποίων οι περισσότεροι αποτελούνται από παραπήγματα που φτιάχνονται από τους ίδιους τους κατοίκους. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση προσφυγικού συνοικισμού που οικοδομείται από το κράτος είναι το συγκρότημα των οκτώ προσφυγικών πολυκατοικιών στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας, το οποίο σχεδιάζεται σύμφωνα με τα πρότυπα του Μπάουχαους από τον αρχιτέκτονα Κίμωνα Λάσκαρι και τον μηχανικό Δημήτρη Κυριακό, ολοκληρώνεται το 1935 και αποτελείται από 228 διαμερίσματα. Άλλα παραδείγματα κρατικά οργανωμένης δόμησης προσφυγικών συνοικισμών είναι το συγκρότημα των Αγίων Αναργύρων στον Πειραιά (που βασίζεται στο πρότυπο των Βιεννέζικων εργατικών κατοικιών του μεσοπολέμου) και ο προσφυγικός καταυλισμός της Κοκκινιάς. Στη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής, του εμφύλιου πολέμου αλλά και αργότερα οι προσφυγικοί συνοικισμοί της Αθήνας (Δραπετσώνα, Καισαριανή, Κοκκινιά, Υμηττός, Κερατσίνι, Νέα Ιωνία, Χαροκόπου, Περιστέρι, Αιγάλεω κ.λπ.) αποτελούν ισχυρές εστίες αντίστασης και προπύργια του ΕΑΜ και της ΕΔΑ.

Προσφυγικές πολυκατοικίες λεωφόρου Αλεξάνδρας

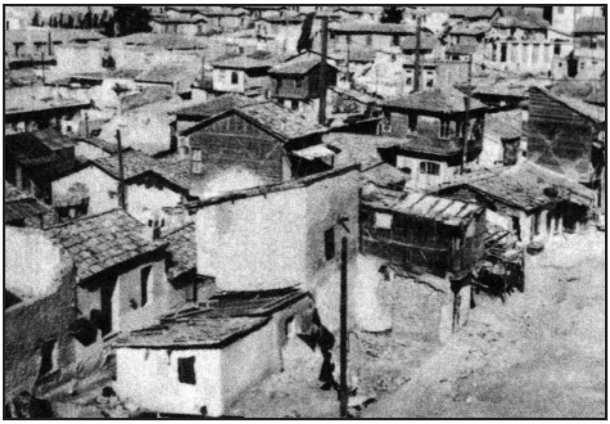

Προσφυγικός συνοικισμός Αιγάλεω

Το Ελληνικό κράτος επιχειρεί να καλύψει το οικοδομικό κενό που δημιουργεί ο 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος με την ίδρυση του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (Ο.Ε.Κ.) το 1954. Τα στεγαστικά προγράμματα του Ο.Ε.Κ. περιλαμβάνουν την παροχή έτοιμων κατοικιών, τη δανειοδότηση και την επιδότηση ενοικίου. Οι δικαιούχοι κατοικιών του Ο.Ε.Κ. είναι οι ασφαλισμένοι στο Ι.Κ.Α. εργάτες και υπάλληλοι που διαθέτουν το περιβόπτο "πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων", ενώ ευνοούνται οι πολυμελείς οικογένειες με χαμηλό εισόδημα. Η αρχιτεκτονική των κτιρίων είναι σχετικά ομοιόμορφη και βασίζεται σε ένα γενικό τυπολόγιο σπιτιών που προσαρμόζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής. Προϊστάμενος της υπηρεσίας μελετών του Ο.Ε.Κ. κατά την

περίοδο 1955-1957 είναι ο αρχιτέκτονας Άρης Κωνσταντινίδης που σχεδιάζει, μεταξύ άλλων, τις εργατικές πολυκατοικίες στη Νέα Φιλαδέλφεια, στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη, στο Ηράκλειο και στην Πάτρα. Καταβάλλονται προσπάθειες να δημιουργηθούν οικισμοί που θα έχουν τη μορφή συγκροτημένων γειτονιών αλλά δε θα μετατραπούν σε γκέτο. Στα μεγάλα αστικά κέντρα χτίζονται αρχικά τριώροφες ή τετραώροφες πολυκατοικίες που εναλλάσσονται με κοινόχρηστους ή κοινωφελείς χώρους και χώρους πρασίνου. Ωστόσο, ο προϋπολογισμός του οργανισμού είναι πολύ χαμηλός και η κατασκευαστική δραστηριότητα του κράτους παραμένει ισχνή, καθώς δεν ξεπερνάει το 3% του συνολικού αριθμού παραγόμενων κατοικιών. Ο Κωνσταντινίδης παραιτείται το 1957 στηλιτεύοντας την πρόθεση των γραφειοκρατών προϊσταμένων του να εφαρμόσουν μια πολιτική εντατικότερης εκμετάλλευσης της γης και την άρνησή τους να χρηματοδοτήσουν τη διαμόρφωση ελεύθερων χώρων.

Εργατικές πολυκατοικίες Ν. Φιλαδέλφειας (1955-57)

Στα χρόνια που ακολουθούν, ο Ο.Ε.Κ. δεν αποσκοπεί απλώς στην εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών στέγασης για τον εργαζόμενο πληθυσμό αλλά χρησιμοποιείται επίσης από το κράτος ως εργαλείο για τη διάλυση των προσφυγικών συνοικισμών. Οι ριζοσπαστικές κοινωνικές σχέσεις που είχαν δημιουργηθεί στο εσωτερικό των συνοικισμών πλήττονται μεθοδικά από το κράτος με την ισοπέδωση των παραπηγμάτων, την αντικατάστασή τους από απρόσωπα πολυώροφα συγκροτήματα πολυκατοικιών και το διασκορπισμό των κατοίκων μέσω της παροχής διαμερισμάτων σε διάσπαρτες εμπορικές πολυκατοικίες της πρωτεύουσας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Δραπετσώνας, όπου οι κάτοικοι του προσφυγικού καταυλισμού δημιουργούν μια Συντονιστική Επιτροπή και αντιστέκονται σθεναρά στα σχέδια του Ο.Ε.Κ. και του Υπουργείου Δημοσίων Έργων να κατεδαφίσουν τα παραπήγματα και να χτίσουν στη θέση τους πολυκατοικίες. Τον Αύγουστο του 1960 ξεκινάει η “Μάχη της Παράγκας” με την αποτυχημένη απόπειρα της αστυνομίας να εκκενώσει την πε-

Προσφυγικός συνοικισμός Δραπετσώνας (1932)

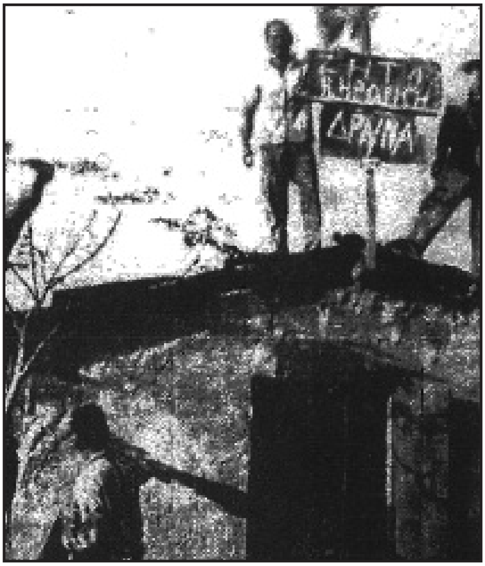

“Ζήτω η ηρωική Δρα/να”
Η μάχη της παράγκας,
Δραπετσώνα (1960)

ριοχή από τους παραπηγματούχους. Οι βίαιες συγκρούσεις κορυφώνονται στις 14 Νοέμβρη και οι κάτοικοι του συνοικισμού καταφέρνουν να αναστείλουν προσωρινά τις κατεδαφίσεις. Ωστόσο, η διάσπαση του κινήματος και η μετέπειτα αποδοχή των κρατικών σχεδιασμών από ένα ποσοστό των κατοίκων θα επιτρέψει την ανέγερση των πρώτων πολυκατοικιών το 1962 και την ταχεία ολοκλήρωση των έργων από το χουντικό καθεστώς το 1967, όταν η αντίσταση δεν είναι πια δυνατή. Είναι ενδεικτικό ότι στην πρώτη φάση του προγράμματος κατασκευάζονται διώροφες μονοκατοικίες με κήπο και τετραώροφες πολυκατοικίες, ενώ στη συνέχεια οικοδομούνται επταώροφα, οκταώροφα ή ακόμα και δεκαώροφα κτιριακά συγκροτήματα.

Στη δεκαετία του 1970 η ανέγερση πολυώροφων πολυκατοικιών από τον Ο.Ε.Κ. γενικεύεται και μετατρέπεται ολοένα περισσότερο σε μέσο κερδοσκοπίας του εγχώριου κατασκευαστικού κεφαλαίου. Παράλληλα, η απόκτηση ιδιόκτητης στέγης λειτουργεί ως σύμβολο κοινωνικής ανέλιξης και ως μηχανισμός αλλοτρίωσης για ένα τμήμα του εργαζόμενου πληθυσμού που ενσωματώνει σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό την κυρίαρχη μικροαστική συνείδηση. Μετά το 1980, η δημιουργία καινούριων εργατικών κατοικιών από το Ελληνικό κράτος φθίνει συστηματικά – κατ’ αντιστοιχία με την υποχώρηση του Κεϊνσιανισμού και την επικράτηση της νεοκλασικής οικονομικής λογικής σε διεθνές επίπεδο – αλλά υποκαθίσταται από τη διευκόλυνση της παροχής στεγαστικών δανείων που τροφοδοτούν την κερδοφορία του τραπεζικού κλάδου, ενώ το 2012 θα καταργηθεί και ο ίδιος ο Ο.Ε.Κ. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω ιστορικό πλαίσιο σχετικά με τη γέννηση και την εξέλιξη του ζητήματος της εργατικής κατοικίας στην Ελλάδα και στον υπόλοιπο καπιταλιστικό κόσμο, θα εστιάσουμε τώρα την προσοχή μας στις εργατικές πολυκατοικίες του Αιγάλεω.

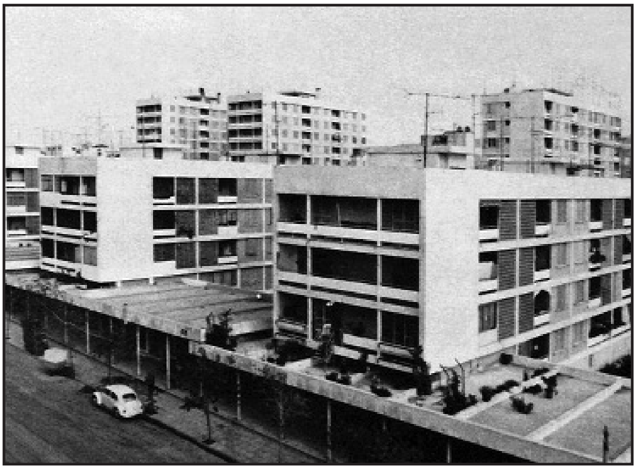

Πολυκατοικίες Δραπετσώνας
(δεκαετία 1960)

Οι εργατικές πολυκατοικίες του Αιγάλεω

Οι εργατικές πολυκατοικίες στο Κάτω Αιγάλεω αποτελούνται από δύο συγκροτήματα που κατασκευάστηκαν με διαφορά οκτώ χρόνων μεταξύ τους. Το παλαιότερο – κατασκευής 1959 – βρίσκεται πίσω από το γήπεδο του Αιγάλεω και αποτελείται από 306 διαμερίσματα 40-70 τετραγωνικών μέτρων σε 39 κτιριακούς όγκους 3 ορόφων που σχεδιάστηκαν από τους μελετητές Δ. Ζήβα, Κ. Σταμάτη και Γ. Βαρβέρη. Το νεότερο – κατασκευής 1967 – βρίσκεται πίσω από το ΙΚΕΑ και αποτελείται από 624 διαμερίσματα 65 τετραγωνικών μέτρων σε 30 κτιριακούς όγκους 3 ορόφων που σχεδιάστηκαν από τους μελετητές Δ. Βλάμη και Ο. Δρακοπούλου. Η "πολεοδομική" τους φιλοσοφία είναι ακριβώς η ίδια. Μέσα στο πλαίσιο της ίδιας ταξικής καταγωγής, μια και μιλάμε για εργατικές πολυκατοικίες, το ελληνικό μετεμφυλιακό κράτος φρόντισε – πολύ εστιασμένα – να αναπαράγει την κρατικοσοσιαλιστική αρχή ταυτίζοντας "την ισότητα με την ομοιομορφία": πανομοιότυπα κτίρια που ευθύς εξαρχής εντύπωναν τον χαρακτήρα ενός ιδιότυπου γκέτο. Το δίκτυο των εσωτερικών πεζοδρόμων που ενώνει πολλά κτίρια του νεότερου συγκροτήματος δημιουργεί μια εικόνα αυξημένης συνοχής και συμβάλλει ακόμα περισσότερο στον διαχωρισμό του από τον υπόλοιπο ιστό της πόλης. Όπως και το σύνολο των οικισμών του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας, έχουν χωροθετηθεί στις παρυφές του αστικού κέντρου με τις προβλεπόμενες κοινωνικές υποδομές και εξυπηρετήσεις των οικισμών να μην επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων. Στη δική μας περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν περίπου 100 στρέμματα και για τα δύο συγκροτήματα στο νοτιοδυτικό όριο της περιοχής του Ελαιώνα: ενός κατεξοχήν ασύντακτου και διαρκώς εκτατικού βιομηχανικού και βιοτεχνικού προπυργίου, σπαρμένου ανάμεσα σε υπολείμματα παρηκμασμένων χωραφιών, στο μαλακό υπογάστριο δυτικά της μητρόπολης.

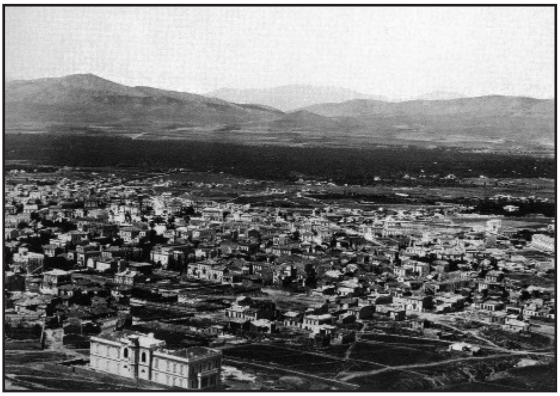

Άποψη του Ελαιώνα από την Αθήνα (1872)

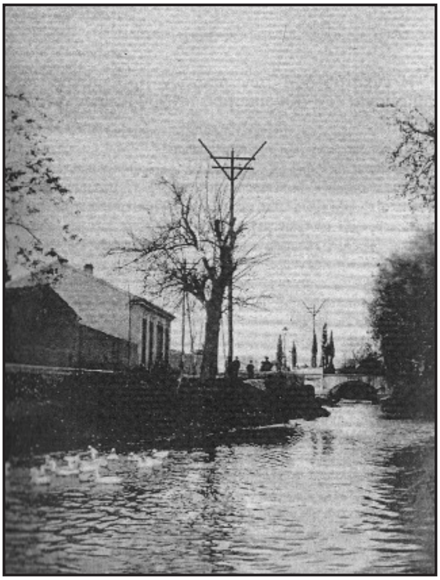

Κηφισός ποταμός (1910)

Η διαφορά στην ποιότητα της κατασκευής μεταξύ των δύο συγκροτημάτων είναι δυσανάλογη της χρονικής τους απόστασης. Κι αυτό γιατί στη δεκαετία του 1960 ο κατασκευαστικός τομέας αποτέλεσε ένα είδος βασικού πυροδότη για την επιταχυμένη

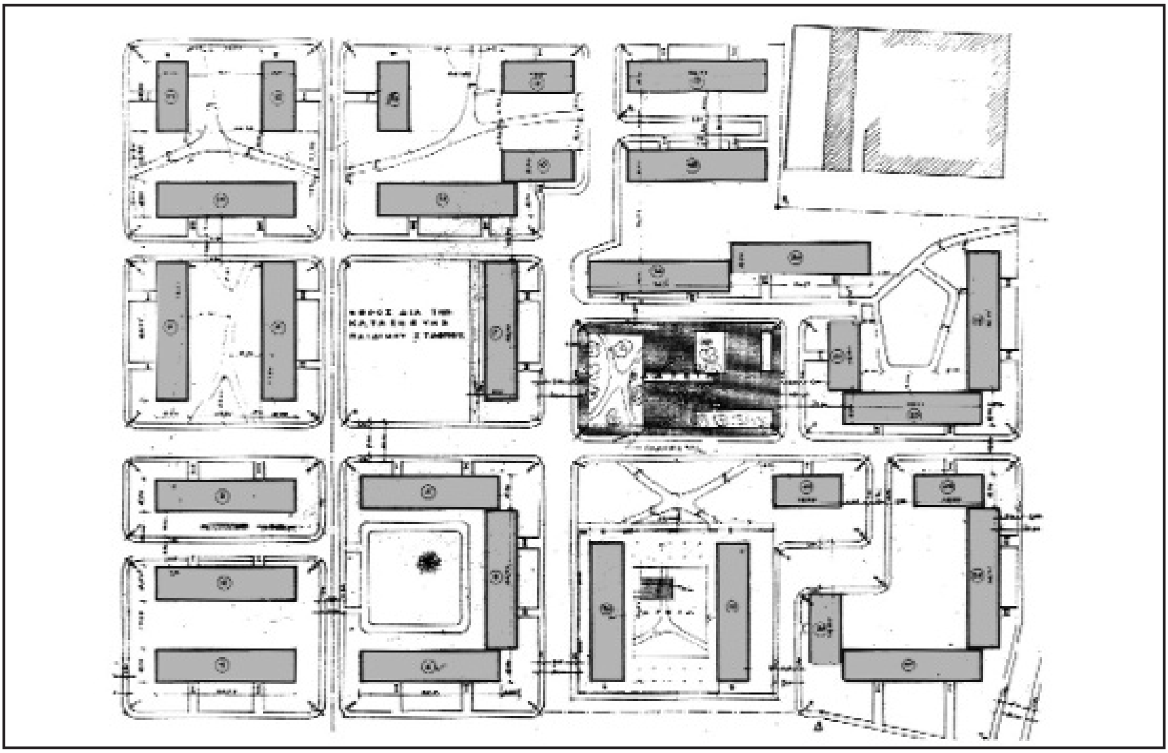

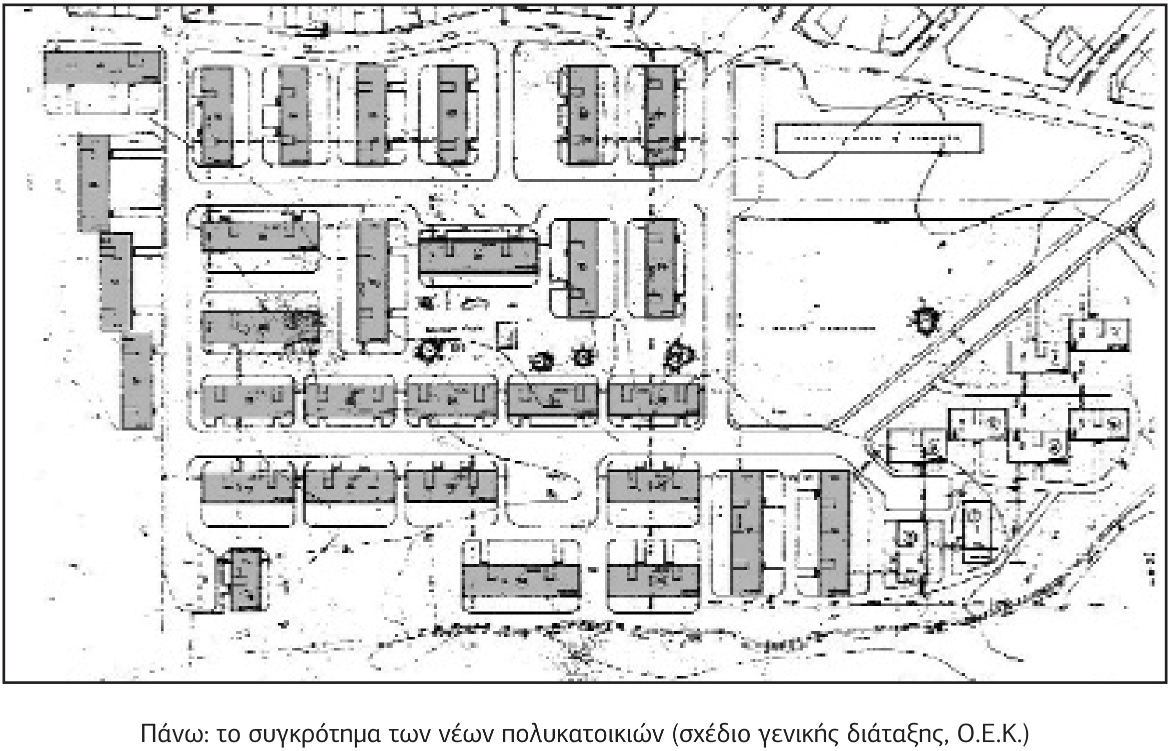

Πάνω: το συγκρότημα των νέων πολυκατοικιών (σχέδιο γενικής διάταξης, Ο.Ε.Κ.)
Κάτω: το συγκρότημα των παλαιών πολυκατοικιών (σχέδιο γενικής διάταξης, Ο.Ε.Κ.)

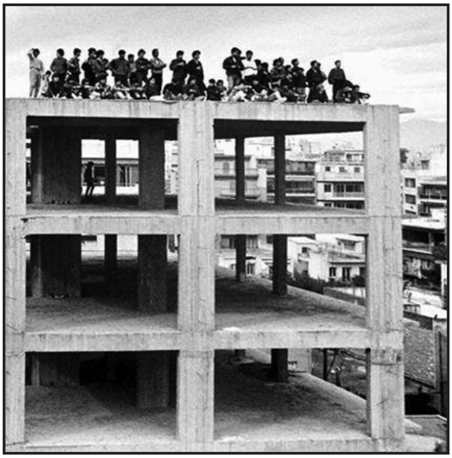

Οικοδομή στο Αιγάλεω (δεκαετία ‘70)

ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού. Έτσι, το συγκρότημα που κατασκευάστηκε το 1967 θωρακίστηκε με περισσότερο τσιμέντο και μεταλλικά πλέγματα στα θεμέλια με τη λογική των "πετάλων" που διασυνδέουν τα κτίρια μεταξύ τους και με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη αντοχή στις καιρικές και σεισμικές καταπονήσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα εσωτερικά κλιμακοστάσια πολλών κτιρίων του νεότερου συγκροτήματος εξυπηρετούν μόνο την πρόσβαση στα διαμερίσματα, ενώ τα δώματα (ταράτσες) – που δεν διαθέτουν καν στηθαίο – είναι απροσπέλαστα. Με τον τρόπο αυτό, περιορίζεται ο κοινόχρηστος χαρακτήρας των κλιμακοστασίων και καταργείται ουσιαστικά η δυνατότητα χρήσης του δώματος από τους κατοίκους.

Τα συγκροτήματα κατοικήθηκαν κυρίως από εργατικές οικογένειες που προέρχονταν από την περιοχή του Πειραιά. Οι λόγοι είναι πολλοί και δεν περιορίζονται απλώς στην αποσυμφόρηση της πέριξ του λιμανιού περιοχής που ήταν βεβαρημένη από την παρουσία δεκάδων χιλιάδων προσφύγων και εσωτερικών μεταναστών. Όλος αυτός ο πληθυσμός αποτελούσε ένα μεγάλο κομμάτι της εργατικής τάξης με σχεδόν συμπαγή χαρακτηριστικά συγκεντρωμένο σε λίγα τετραγωνικά χιλιόμετρα. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, η διαρκής κοινωνική ώσμωση και η εκ των πραγμάτων ποιοτικοποίηση της ενσυνείδητης κοινής ταξικής μοίρας όλων αυτών των ανθρώπων αποτελούσε για το μετεμφυλιακό κράτος ένα πρόβλημα που έπρεπε να λυθεί με κάθε τρόπο. Από τη μια μεριά "η ευτελής και χωρίς ανέσεις και χώρο κατοικίας λαϊκή γειτονιά, όπου όμως επικρατούσαν ανθρώπινες συνθήκες στην πολεοδομική κλίμακα, με τα κηπάκια τους, τα δρομάκια τους, τα ξανοίγματα κοτσομπολιού, τα μικρομάγαζα, τα καφενεδάκια και τις μικροταβέρνες που αποτελούσαν και χώρους κοινωνικής συνεύρεσης και πολιτικής ζύμωσης" *(Σαρηγιάννης)* και από την άλλη μεριά, ως φυσική προέκταση αυτής της συνθήκης, ο κίνδυνος διαρκών ανασυγκροτήσεων των μαχητικών πυρήνων της εργατικής τάξης.

Όψη κτιριακής μονάδας
των νέων εργατικών πολυκατοικιών
(Διαμαντοπούλου Ο., Πασσάς Χ.,1981)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η κρατική λύση βρέθηκε στη διάσπαση και διασπορά όλων αυτών των προσφυγικών και εργατικών εστιών και στη μετατροπή τους σε μικροαστικά προπύργια με όχημα τη λυτρωτική αποθέωση της μικροϊδιοκτησιακής κουλτού-

ρας. Έτσι, τους διέλυε σε απρόσωπα συγκροτήματα με την “κατά στοίχους δόμηση”, εμποδίζοντας την επανασυγκρότηση της παλιάς τους κοινωνικής ομοιογένειας και συνοχής. Οι αφηγήσεις και οι περιγραφές τους για τη διάλυση αυτή είναι συγκλονιστικές, σε όλες τις περιπτώσεις όπου υπάρχουν καταγραφές. Αυτό ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση των εργατικών πολυκατοικιών στο Αιγάλεω.

Οι αγώνες των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης έθεσαν ως κύρια στόχευσή τους την ανατροπή της συνθήκης των μη προβλεπόμενων κοινωνικών υποδομών. Δεν θα μπορούσε εξάλλου να μην υπάρχει και ένα χωρικό αποτύπωμα όλης εκείνης της πολιτικής έξαρσης που πυροδοτήθηκε μετά τη χούντα. Μια απόπειρα της κεντρικής διοίκησης να δημιουργηθεί "χαβούζα" εκεί που βρίσκεται σήμερα το ΤΕΙ Πειραιά κινητοποίησε εκατοντάδες κατοίκους που απέτρεψαν με δυναμικό τρόπο ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Μια άλλη μάχη ήταν η κατασκευή αυτόνομου κτιρίου για το 11ο δημοτικό σχολείο, αφού αυτό στεγαζόταν σε απολύτως ακατάλληλα καταστήματα στο ισόγειο των παλιών εργατικών πολυκατοικιών 14 και 15 επί της πλατείας Παπανικολάου (ένα τέτοιο κατάστημα "φιλοξενεί" σήμερα την κατάληψη Σινιάλο). Τα κρούσματα ηπατίτιδας στα παιδιά ξεσήκωσαν τους κατοίκους με αποτέλεσμα τη μεταφορά του σχολείου σε καινούργια κτιριακή εγκατάσταση σε κεντρικό σημείο του νεότερου συγκροτήματος των εργατικών πολυκατοικιών. Ένα άλλο σημείο τριβής ήταν η απόπειρα να κατεδαφιστεί η παράγκα που είχαν χτίσει κάτοικοι και την χρησιμοποιούσαν ως τρισυπόστατη εκκλησία. Η κατεδάφιση αποτράπηκε. Με δεδομένη την σχέση πατέρα-αφέντη που είχε καθιερώσει ο Ελ. Μουζάκης (βιομήχανος και ιδιοκτήτης του εργοστασίου "Κλωστές Πεταλούδα" στις παρυφές του συγκροτήματος των νέων εργατικών πολυκατοικιών, ένα εργοστάσιο στο οποίο πλέον δούλευαν αρκετοί από τις πολυκατοικίες) χτίζει με δικά του έξοδα την εκκλησία και κάνει επίσης δώρο μια χρυσή κολυμπήθρα για να βαφτίζονται μεγαλοπρεπώς οι νέοι μισθωτοί του σκλάβοι. Με αυτόν τον τρόπο αντισταθμίζει τη σκανδαλώδη του παρουσία, τόσο με το σύρε κι έλα του ιδιωτικού του ελικοπτέρου στο... ελικοδρόμιο που βρισκόταν στην ταράτσα του εργοστασίου, όσο και με το απαράδεκτο κτίσιμο νέων μεγάλων εργοστασιακών εγκαταστάσεων που επιβαρύνουν επιπλέον την ήδη βεβαρημένη περιβαλλοντική συνθήκη των πολυκατοικιών.

Το εργοστάσιο “Κλωστές Πεταλούδα” επί του Κηφισού

Η ποιότητα αυτών των πρώτων μεταπολιτευτικών αγώνων στις πολυκατοικίες αποτυπώνει με σαφήνεια τη παγίωση ενός έρποντος μικροαστισμού που, προφανώς, εγκολπώνεται στη συνέχεια με εξαιρετική ευκολία από τις τάξεις του ΠΑΣΟΚ. Έκτοτε δεν

υπάρχει κανένα δείγμα κοινωνικής αντίστασης με σημείο αναφοράς τον πληθυσμό των εργατικών πολυκατοικιών στο Αιγάλεω, αν εξαιρέσουμε μερικές απόπειρες αντίστασης στην επέλαση των μνημονιακών συνεπειών μετά το 2010.

Όσον αφορά τις νέες εργατικές πολυκατοικίες, λόγω των κατασκευαστικών δυνατοτήτων τους η κτιριακή καταπόνηση περιορίστηκε στο αισθητικό τους μέρος, το οποίο διευθετήθηκε το 2007 με ένα κονδύλι από την Ε.Ε. Οι πολυκατοικίες βάφτηκαν, καλλωπίστηκαν και μονώθηκαν αποκτώντας και πάλι την ομοιομορφία που είχε διαταραχθεί από το "πολυποίκιλτο γούστο ενός εκάστου των διαμερισματούχων".

Όσον αφορά τις παλιές εργατικές πολυκατοικίες, "οι διαβρωμένες κολόνες, τα σκουριασμένα σίδερα, η πτώση κομματιών από υπόστεγο, δε δείχνουν μόνο τη σαθρότητα των κτιρίων, αλλά επιβεβαιώνουν και μια μελέτη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, η οποία σημειώνει ότι τα κτίρια δεν έχουν πολύ χρόνο ζωής, γι' αυτό καλύτερη θα ήταν η ανακατασκευή τους". Παρόλη αυτή την κατάσταση τα κτίρια του παλαιού συγκροτήματος έχουν αφεθεί μέχρι και σήμερα στη μοίρα τους. Αυτό με κάποιον τρόπο επιβεβαιώνει ένα σχέδιο που έχει εμφανιστεί στους κατοίκους στις αρχές του 2000 και περιλαμβάνει την κατεδάφιση των κτιρίων και τη δόμηση νέων κτιριακών συγκροτημάτων χωρίς καμία δέσμευση για παραλαβή νέων διαμερισμάτων από τους κατοίκους με αντιπαροχή. Το σχέδιο αυτό δεν είχε προχωρήσει τότε και ίσως ένας από τους λόγους να είναι και η ανυπαρξία ομόφωνης αποδοχής του από τους κατοίκους. Το φάντασμα της εξαιρετικά προβληματικής αυτής ιδιωτικής "ανάπλασης" – που διαχωρίζεται από την ανακατασκευή τους με δημόσιο χαρακτήρα – γιγαντώνεται όσο οι πολυκατοικίες αφήνονται στη μοίρα τους.

Με δεδομένη πλέον και τη μετεξέλιξη του δευτερογενούς τομέα σε τριτογενή (με τον ερχομό του Μετρό και την εγκατάσταση μεγακαταστημάτων όπως είναι το ΙΚΕΑ, το River West και τα Carrefour στον χωρικό περίγυρο που προσφέρεται λόγω θέσης, πρόσβασης και υποδομών) η σύνθεση των κατοίκων μπορεί να έχει αλλάξει και με την πώληση ή την ενοικίαση πολλών διαμερισμάτων αλλά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους παραμένουν τα ίδια. Πρόκειται για μικροαστικές και προλεταριακές οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα και κατακερματισμένες κοινωνικές αναφορές. Όσο κι αν η φαινομενικότητα, ωστόσο, τεκμηριώνει την απάθεια και την μοιρολατρία, τίποτα δεν αποκλείει αυτούς τους "ομοιόμορφους ίσους" από το κομμάτι της οργής που τους αναλογεί ενάντια στην επέλαση της εξαθλίωσης και της απαξίας των ζωών τους.

Μια περιπλάνηση μέσα στις γειτονιές των εργατικών πολυκατοικιών

Ήταν 1η Μαΐου 2010 όταν καταλάβαμε ένα παρατημένο κομμάτι ισογείου μιας εργατικής πολυκατοικίας στη διασταύρωση των οδών Καποδιστρίου και Θεσσαλονίκης. Έκτοτε, η γειτονιά των εργατικών πολυκατοικιών αποτελεί, για όλους όσοι συμμετέχουμε στην κατάληψη Σινιάλο, μια περιοχή που συμπυκνώνει ένα ιδιαίτερο συλλογικό βιωματικό

φορτίο με χρονικό βάθος πέντε ετών. Το γεγονός αυτό δεν θα μπορούσε παρά να κάνει δυσκολότερη και πολυπλοκότερη οποιαδήποτε απόπειρα αποτύπωσης μιας συλλογικής εμπειρίας. Γι’ αυτό το λόγο, αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε μια ακόμη – ανάμεσα στις τόσες άλλες – περιπλάνηση, αυτή τη φορά με σκοπό να ενώσουμε τα τόσα κομμάτια συλλογικής μνήμης πάνω σε μία διαδρομή εντός της γειτονιάς των εργατικών πολυκατοικιών.

Η αφετηρία της περιπλάνησής μας είναι η πεζογέφυρα που ενώνει τις δύο “όχθες” του Κηφισού, 330 περίπου μέτρα πριν τη διασταύρωση με την Πέτρου Ράλλη. Ο Κηφισός (που ήταν κάποτε ποτάμι) αποτελεί, στην ουσία, το όριο του οικιστικού ιστού της πόλης και κατ’ επέκταση των εργατικών πολυκατοικιών που βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από την πολύβουη λεωφόρο. Κι όμως, κοιτώντας την περιοχή από τη συγκεκριμένη πεζογέφυρα θα δυσκολευτεί κανείς να εντοπίσει ακόμη και τις ταράτσες των πολυκατοικιών. Το βλέμμα πρωτίστως συναντιέται με τις εργοστασιακές εγκαταστάσεις “Πεταλούδα” του Μουζάκη, τα ογκώδη κτίρια της Αθηναϊκής Ζυθοποιίας αλλά και τα νεοανεγερθέντα εμπορικά μεγαθήρια των ΙΚΕΑ και River West. Πρόκειται για τη συμβολική απεικόνιση της σφοδρής επιβάρυνσης του τοπίου των εργατικών πολυκατοικιών από το εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο, όπως περιγράφηκε σε προηγούμενο μέρος του κειμένου.

Οι εγκαταστάσεις της Αθηναϊκής Ζυθοποιίας

Κατεβαίνοντας από την πεζογέφυρα, βρισκόμαστε στη διασταύρωση του Κηφισού με την οδό Προόδου. Η συγκεκριμένη οδός αποτελεί τον πιο πλατύ δρόμο της ευρύτερης περιοχής. Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο: εκατέρωθεν της οδού βρίσκονται οι εγκαταστάσεις και οι κεντρικές είσοδοι των εργοστασίων της Πεταλούδας και της Αθηναϊκής Ζυθοποιίας, με αποτέλεσμα ο δρόμος να χρησιμοποιείται από φορτηγά που μεταφέρουν εμπορεύματα. Για 340 μέτρα το τοπίο προσομοιάζει στη βιομηχανική περιοχή που βρίσκε-

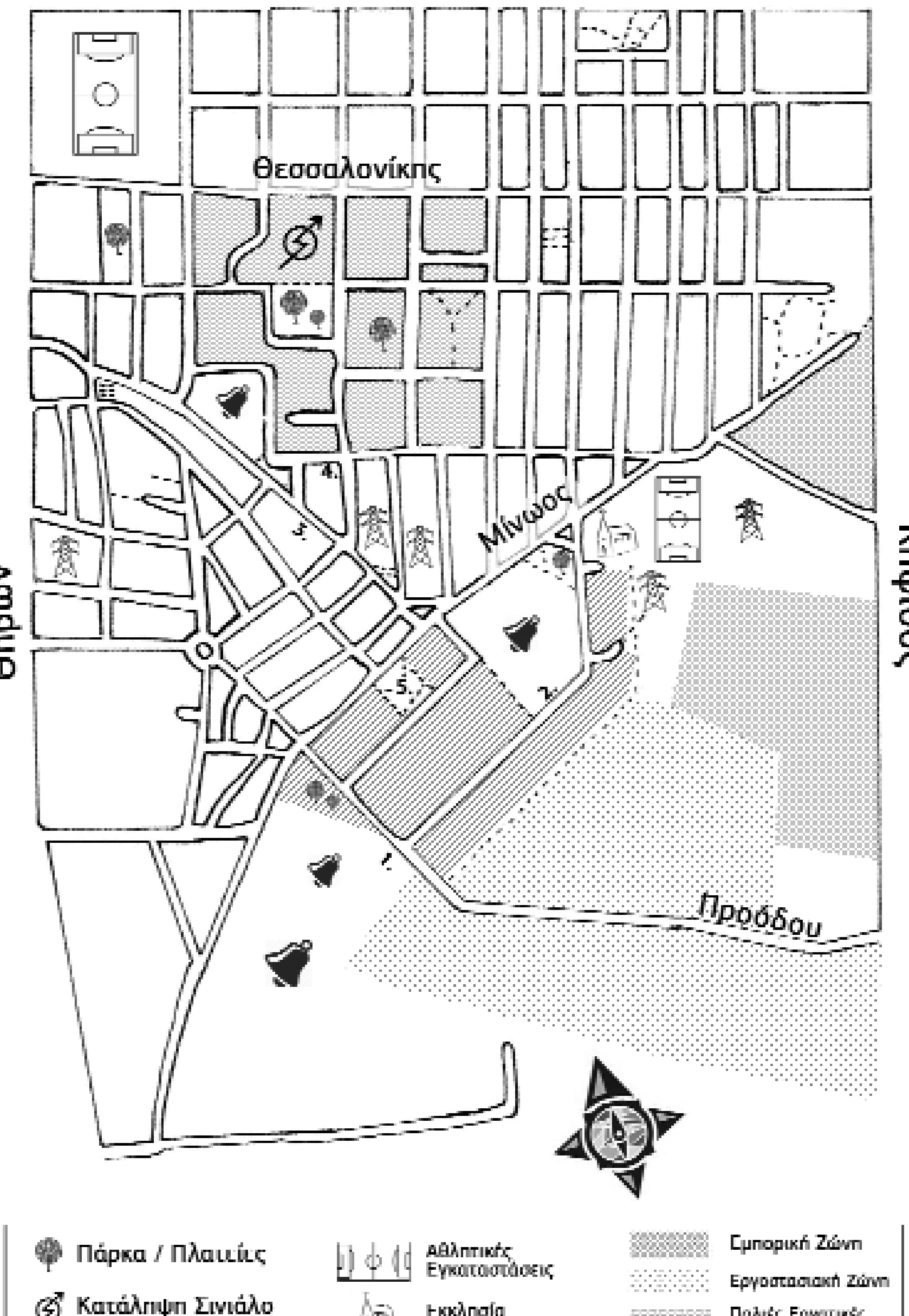
Θεσσαλονίκης
Μίνωος
Κηφισός
Θηβών
Προόδου
1.
2.
3.
4.
5.
Πάρκα / Πλατείες
Κατάληψη Σινιάλο
Σχολεία
Αθλητικές Εγκαταστάσεις
Εκκλησία
Πυλώνες Υψηλής Τάσης
Εμπορική Ζώνη
Εργοστασιακή Ζώνη
Παλιές Εργατικές Πολυκατοικίες
Νέες Εργατικές Πολυκατοικίες
1. Τέμενος
2. Νικ. Μανδηλαρά
3. Βορείου Ηπείρου
4. Γρηγ. Κυδωνιών
5. Συντριβάνι

ται στην απέναντι μεριά του Κηφισού χωρίς να υπάρχει τίποτα που να προϊδεάζει ότι σε ελάχιστη απόσταση θα βρεθούμε στη γειτονιά των νέων εργατικών πολυκατοικιών. Η μικρή εκκλησία "της γέννησης της Θεοτόκου" που δύσκολα κανείς παρατηρεί με την πρώτη ματιά είναι και ο λόγος που, κάθε 8 Σεπτέμβρη, ο βιομηχανικός αυτός δρόμος αλλάζει χαρακτήρα και, ενώ καθημερινά "διασχίζεται", για μια μόνο μέρα το χρόνο γίνεται σημείο αναφοράς για ένα μεγάλο πλήθος πιστών. Μη φανταστεί κανείς ανθρώπους που έχουν διάθεση να συνδιαλλαγούν με το τοπίο. Το αντίθετο. Πρόκειται για φευγαλέες φιγούρες της εκκλησιαστικής μιζέριας που ρυθμίζουν τη ζωή τους με τα εορτολόγια για να περισώσουν ό,τι νόημα έχει απομείνει από την ανυπαρξία τους και να το παραδώσουν στις αγίες τράπεζες του μεσσιανισμού. Το πλήθος αυτό δεν έχει μεγάλη σχέση με τους περίοικους αλλά προέρχεται από την επικράτεια των απανταχού ταμάτων.

Συναντάμε την πρώτη εργατική πολυκατοικία στο σημείο όπου τελειώνουν οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, με την πλαϊνή της όψη να απέχει μόλις δύο μέτρα από την περίφραξη των εργοστασίων. Στο σημείο αυτό, η οδός Προόδου μετονομάζεται σε οδό Τέμενης. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τα αίτια που ένας δρόμος απέκτησε δύο ονόματα, ωστόσο έχουμε κάθε λόγο να είμαστε υποψιασμένοι με τους τρόπους που επιχειρήθηκε να συνδεθεί η βιομηχανική λεηλασία με την έννοια της προόδου ιστορικά. Ίσως, ο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80 πλατύς και κακοτράχαλος χωματόδρομος που οριοθετούσε το εργοστάσιο του Μουζάκη με τον Ελαιώνα και την περιοχή που βρίσκεται σήμερα το ΤΕΙ Πειραιά, να έπρεπε να φορτωθεί με την καπιταλιστική ρητορεία για το περιβάλλον και τη φύση γενικότερα. Άλλωστε, περιγράψαμε και σε προηγούμενο σημείο του κειμένου τους τρόπους με τους οποίους ο βιομήχανος Μουζάκης επιχείρησε να “προσγειωθεί” ομαλά στην περιοχή.

Στα αριστερά μας βλέπουμε έναν πεζόδρομο που χωρίζει ένα συγκρότημα πολυκατοικιών από το 6ο Γενικό Λύκειο Αιγάλεω (πρώην Πολυκλαδικό). Σε όλο το μήκος του πεζόδρομου υπάρχουν τσιμεντένιοι σκελετοί από παγκάκια που έχουν πλέον ξηλωθεί. Υποθέτουμε ότι η γειτονιά δεν άντεχε τη ζωντάνια των πιτσιρικάδων που κάθονταν σε αυτά τις νύχτες ή τις μεσημεριανές ώρες μετά το τέλος των μαθημάτων. Μια νυχτερινή βόλτα, ωστόσο, στη ζώνη ανάμεσα στα κάγκελα του Πολυκλαδικού και τις πολυκατοικίες καταδεικνύει ότι η γειτονιά δεν κατάφερε να απωθήσει την "άγρια νεολαία" της περιοχής.

Στα δεξιά μας υπάρχει ένας στενός πεζόδρομος που χωρίζει το πρώτο συγκρότημα εργατικών πολυκατοικιών από τον μαντρότοιχο που περιβάλλει τις βιομηχανίες και το ΙΚΕΑ. Το μικρό πλάτος του πεζόδρομου σε συνδυασμό με τα φυτεμένα παρτέρια και τις φροντισμένες αυλές των πολυκατοικιών θυμίζουν σοκάκια που συναντάει κανείς στην επαρχία.

Εσωτερικός πεζόδρομος στη γειτονιά των νέων εργατικών πολυκατοικιών

Την ίδια στιγμή αυτή η αίσθηση ανατρέπεται αφενός από το βάρος του τσιμέντου που κουβαλάνε οι πολυκατοικίες και αφετέρου από την ογκώδη περίφραξη με συρματοπλέγματα των γειτονικών εγκαταστάσεων. Η ογκώδης αυτή περίφραξη δεν είναι παρά μια "πινελιά" καταναγκασμού μπροστά στο τείχος τσιμέντου που ανυψώνεται μέχρι το ύψος των απέναντι πολυκατοικιών επί 100 μέτρα. Πρόκειται για την πίσω όψη ενός κτιρίου, η όποια δεν έχει ούτε ένα παράθυρο και κάνει τη θέα των απέναντι σπιτιών ανυπόφορη. Είναι το κτίριο αυτό που κτίστηκε από τον Μουζάκη ως τεράστιος αποθηκευτικός χώρος αμέσως μετά από τη δωρεά της πλουμιστής και πανάκριβης κολυμπήθρας που έκανε στην εκκλησία του αγίου Ελευθέριου. Η πίστη βουλώνει τα στόματα για τις "επίγειες ταπεινότητες".

Ο πεζόδρομος μας οδηγεί στο πίσω μέρος της εκκλησίας για την οποία γράψαμε σε προηγούμενο μέρος του κειμένου. Τα σκαλιά της εκκλησίας αλλά και τα γήπεδα που βρίσκονται πίσω από αυτή αποτελούσαν παλιότερα σημεία συνάντησης για πολλούς νέους. Στις αρχές της δεκαετίας του '80 οι πιστοί της περιοχής είχαν κάνει σφοδρές κινητοποιήσεις για να μη φτιαχτούν τα γήπεδα ("είναι δυνατόν η μπάλα του μπάσκετ να σκάει πάνω στο ιερό της εκκλησίας;"). Τελικά με το ατράνταχτο επιχείρημα ότι έτσι τα παιδιά θα μείνουν κοντά στον Χριστό κάμφθηκε η μειωμένη ευφυΐα των πιστών και ο χώρος έγινε ένα μικρό αθλητικό κέντρο. Τώρα τα γήπεδα είναι κλειδωμένα, όπως άλλωστε και οι περισσότερες δημοτικές αθλητικές εγκαταστάσεις στο Αιγάλεω κατόπιν παραχώρησής τους από τον δήμο σε αθλητικούς συλλόγους. Όσο για την εκκλησία, η αποστροφή μας για το θρησκευτικό άγος δεν μπορεί να αντισταθμίσει τη βαθιά μας συγκίνηση για την μοναδική φορά που βρεθήκαμε εντός της με αφορμή το μνημό-

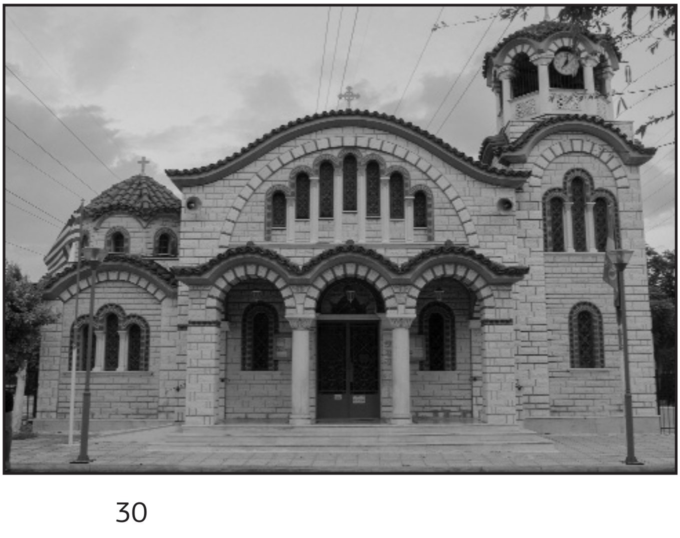

συνο του φίλου μας και συντρόφου, από τη Λαϊκή Συνέλευση Αιγάλεω, αυτόχειρα Βαγγέλη Σταμούλια που ως ηλεκτρολόγος είχε πρωτοστατήσει σε πολλές επανασυνδέσεις ρεύματος σε σπίτια της περιοχής[3]. Τελικά, η επιμονή στα καθιερωμένα ήθη και έθιμα ήταν πιο δυνατή από τον ατίθασο τρόπο που θα αναλογούσε στη φυσιογνωμία του Βαγγέλη και απομείναμε να του χρωστάμε μια τέτοια γιορτή.

Βρισκόμαστε επί της οδού Νικηφόρου Μανδηλαρά ο οποίος, λόγω της ανάμιξής του στην υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ ως συνήγορος υπεράσπισης των κατηγορουμένων, δολοφονήθηκε από το χουντικό καθεστώς στην προσπάθειά του να διαφύγει από τη χώρα στις 22 Απρίλη 1967. Ο συγκεκριμένος δρόμος χωρίζει τα δύο μεγαλύτερα μπλοκ των νέων εργατικών πολυκατοικιών, εντός των οποίων οι πολυκατοικίες χωρίζονται από μικρούς κάθετους εσωτερικούς πεζόδρομους. Φέρνουμε στον νου μας τους πρώτους μετανάστες που συμμετείχαν στα μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας που έκανε η κατάληψη Σινιάλο και κατοικούσαν μέχρι πρότινος σε αυτή την περιοχή. Θυμόμαστε αυτούς τους κολασμένους φίλους μας που, παρ' ότι δυσκολεύονταν να επιβιώσουν, άνοιξαν τις πόρτες του σπιτιού τους και προετοίμασαν μια βραδιά φαγητού για ολόκληρη την κατάληψη ως μια ιδιαίτερη χειρονομία κατοχύρωσης μιας αμφίδρομης σχέσης αλληλεγγύης.

Διαδήλωση της Λ.Σ.Α. ενάντια στα μνημονιακά μέτρα στη γειτονιά των νέων εργατικών πολυκατοικιών (2012)

Θυμόμαστε να διαδηλώνουμε σε αυτούς τους δρόμους με τη Λαϊκή Συνέλευση Αιγάλεω ενάντια στα μνημόνια την περίοδο των "κινημάτων των πλατειών"[4]. Λίγο πιο πάνω, στο Συντριβάνι, μια εσωτερική πλατεία των εργατικών πολυκατοικιών, τον Οκτώβρη του 2011 είχαν πραγματοποιηθεί απόπειρες για τη δημιουργία συνέλευσης κατοίκων των νέων εργατικών πολυκατοικιών ενάντια στα χαράτσια· απόπειρες που, παρ' ότι αρχικά στηρίχτηκαν από αρκετό κόσμο της περιοχής, τελικά πνίγηκαν στη γενικευμένη μοιρολατρία και εξατομίκευση[5]. Στην ίδια πλατεία θυμόμαστε τον Πέτρο, κομμουνιστή οικοδόμο και κάτοικο των εργατικών πολυκατοικιών, να μας αφηγείται από το μικρόφωνο με τη

3 http://tinyurl.com/op89ka9

4 http://tinyurl.com/pw49mdx

5 http://lasynaigaleo.blogspot.gr/2011/10/blog-post.html
http://lasynaigaleo.blogspot.gr/2011/10/blog-post_15.html

μορφή ποιήματος τους εργατικούς αγώνες και τις δίκες αγωνιστών κατά τις δεκαετίες ’50 – ’60, στο πλαίσιο γιορτής αλληλεγγύης που διοργάνωσε η Λαϊκή Συνέλευση Αιγάλεω τον Δεκέμβρη του 2011[6].

Βγαίνουμε στην οδό Μίνωος που αποτελεί το σύνορο των νέων εργατικών πολυκατοικιών με τον υπόλοιπο οικιστικό ιστό. Η εμφάνιση των πρώτων καταστημάτων και καφενείων υπερτονίζει την αίσθηση ότι βγαίνουμε από ένα ιδιότυπο γκέτο στα όρια της πόλης που συνορεύει από τη μία πλευρά με τον Κηφισό και με τα εμπορικά κέντρα ή τις βιομηχανικές μονάδες και από την άλλη με σχετικά πρόσφατες μονοκατοικίες και πολυκατοικίες.

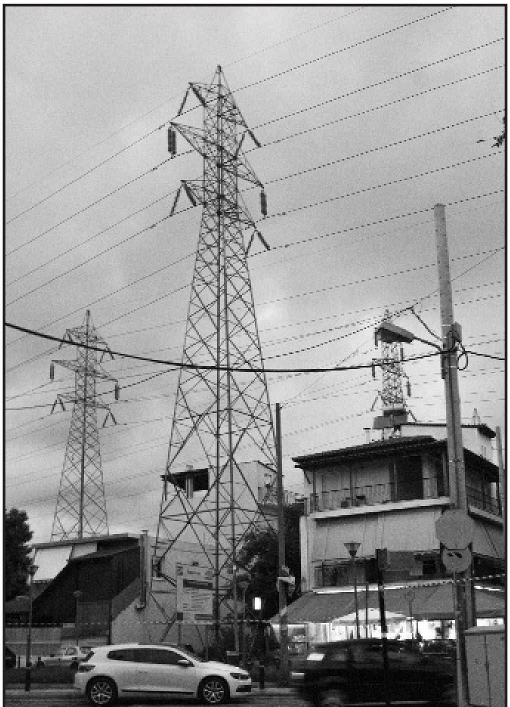

Προχωράμε επί της Βορείου Ηπείρου, που αποτελεί μπαζωμένο ρέμα, ενώ πάνω από τα κεφάλια μας ακολουθούν οι ηλεκτροφόρες γραμμές των πυλώνων της ΔΕΗ που ξεκινούν από τον Κηφισό και φτάνουν μέχρι την Αγ. Βαρβάρα και το όρος Αιγάλεω. Δεν υπάρχει δήμαρχος στο Αιγάλεω που να μην έχει υποσχεθεί προεκλογικά το ξήλωμα αυτών των πυλώνων που ευθύνονται για πλήθος καρκίνων και παιδικών λευχαιμιών στην περιοχή. Κι όμως, οι πυλώνες υψηλής τάσης παραμένουν μέσα στον οικιστικό ιστό υπενθυμίζοντας την κυνική απαξίωση της ανθρώπινης ζωής από τους εκάστοτε κυρίαρχους[7].

Στρίβοντας στη Γρηγορίου Κυδωνιών κατευθυνόμαστε προς τη γειτονιά των παλαιών εργατικών πολυκατοικιών. Σε αντίθεση με τις νέες, οι παλιές εργατικές βρίσκονται, πλέον, στο κέντρο του οικιστικού ιστού του κάτω Αιγάλεω και χωρίζονται μεταξύ τους από στενούς δρόμους κάνοντας αισθητή την απουσία

6 http://lasynaigaleo.blogspot.gr/2011/12/blog-post_17.html
http://tinyurl.com/ovk5pt3
http://lasynaigaleo.blogspot.gr/2011/12/18-2011.html

7 Αφίσα και κείμενο της Πρωτοβουλίας Αναρχικών Αιγάλεω για τους πυλώνες (Ιανουάριος 2010): https://anarxikoiaigaleo.squat.gr/?p=1728

πεζόδρομων. Σε αρκετές περιπτώσεις, τα ισόγεια δεν έχουν αυλές αλλά μικρά και στενά μπαλκόνια, γεγονός που αφαιρεί ακόμη και την ελάχιστη δυνατότητα αισθητικής διαφοροποίησης καθεμιάς από αυτές.

Φτάνουμε στην πλατεία Παπανικολάου που βρίσκεται περικυκλωμένη από εργατικές πολυκατοικίες. Στην ουσία, αποτελεί τη μεγάλη αυλή όλων των πολυκατοικιών ενώ ταυτόχρονα είναι η μοναδική πλατεία στο Αιγάλεω που φιλοξενεί περισσότερα από εκατό δέντρα. Στις δύο από τις πολυκατοικίες που την περιβάλλουν υπάρχει μια μοναδική ιδιαιτερότητα που δεν συναντιέται συχνά σε περιπτώσεις εργατικών πολυκατοικιών: τα ισόγειά τους έχουν κατασκευαστεί και διαρρυθμιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να φιλοξενούν υπηρεσίες. Τα συγκεκριμένα δύο ισόγεια χωρίζονται σε τρεις χώρους έκαστο, χωρίς δωμάτια στο εσωτερικό τους, που περιβάλλονται από τζάμια. Οι χρήσεις αυτών των χώρων άλλαξαν στην πάροδο των χρόνων για να καταλήξουν στο σημερινό καθεστώς. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το καφενείο του Ρούγα που βρίσκεται εκεί για περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες και αποτελεί τόπο συνάντησης πολλών κατοίκων της περιοχής. Δίπλα στο καφενείο στεγάζεται ο Σύλλογος Κρητών Αιγάλεω. Στο ισόγειο της απέναντι πολυκατοικίας στεγάζεται το Ελληνικό Κέντρο Λαογραφικών Μελετών, ενώ ακριβώς δίπλα βρίσκεται ο χώρος του 2ου ΚΑΠΗ Αιγάλεω.

Στον τρίτο χώρο του ισογείου βρίσκεται η κατάληψη Σινιάλο, μέρος της οποίας αποτελεί η ομάδα Carex Flacca που εκδίδει το παρόν έντυπο. Ο συγκεκριμένος χώρος στέγασε, τη δεκαετία του 1970, το 11ο δημοτικό σχολείο Αιγάλεω για τα παιδιά της περιοχής, μετά έγινε μανάβικο για κάμποσο καιρό, ενώ τα χρόνια που προηγήθηκαν της κατάληψης ο χώρος είχε παραχωρηθεί σε ναυτοπρόσκοπους (οι οποίοι τον χρησιμοποιούσαν σχεδόν κάθε Κυριακή χαραμίζοντας το παιδικό σφρίγος σε παραστρατιωτικού τύπου παιχνίδια υπό το δόγμα του "πατρίς, θρησκεία, οικογένεια") καταλήγοντας μια παρατημένη αποθήκη επί 6 μήνες πριν στεγαστεί η κατάληψή μας.

Έξω από την κατάληψη Σινιάλο

Παραθέτουμε αυτούσιο το κείμενο που έγραψε σύντροφος από την κατάληψη ο οποίος μαθήτευσε στο συγκεκριμένο σχολείο:

«Τέλη του 1970. Ένα προλεταριακό δημοτικό σχολείο, με ανύπαρκτες μαθησιακές υποδομές, πρότυπο χουντικής παιδαγωγικής, με ασφυκτικά γεμάτες τις 6 του τάξεις, με τις υπόγειες τουαλέτες να πολεμούν ασταμάτητα την ηπατίτιδα, εκ των πραγμάτων χωρίς κάγκελα, με χαρωπή αυλή την πλατεία Παπανικολάου, με δυνατές παιδικές φωνές στα διαλείμματα...

11ο δημοτικό σχολείο (αναμνηστική φωτογραφία)

Μετά από αρκετά χρόνια το 11ο δημοτικό σχολείο μετακομίζει στις νέες εγκαταστάσεις στον Άγ. Ελευθέριο και οι αίθουσες της Καποδιστρίου μοιράζονται δεξιά κι αριστερά, σε μαζικούς φορείς, λαογραφικούς συλλόγους, ΚΑΠΗ και ναυτοπρόσκοπους. Παραδίδονται σε μια παράδοση που αντιμετωπίζει τον εαυτό της ως το αιώνιο παρελθόν. Μετατρέπονται σε ασκήσεις παρακμής που μπολιάζουν τη γειτονιά με παραίτηση και αδιαφορία για τη συλλογική ζωή.

Ανάμεσα σε εκείνη τη γενιά του 11ου η επιθυμία για να επιστρέψει κανείς και πάλι στις "αίθουσες" είναι ζωντανή. Σήμερα, 40 χρόνια μετά. Όχι σε ένα χαζοχαρούμενο reunion του facebook αλλά ως συνειδητός φορέας μιας αντίληψης που έχει στο κέντρο της τον αγώνα για την ατομική και κοινωνική απελευθέρωση. Κάποιοι δεν φύγαμε ποτέ από τη γειτονιά. Επιλέξαμε συνειδητά να μην "καταξιωθούμε" μέσα στον φριχτό καπιταλιστικό ανταγωνισμό, να μη γίνουμε παραδόπιστοι, να μη φύγουμε για "καλύτερα προάστια" κι ας μπορούσαμε, να μην ξεχάσουμε τις εργατικές πολυκατοικίες, να μην ξεριζωθούμε από τις ταξικές και κοινωνικές μας αναφορές. Υπάρχει λοιπόν η συνειδητή επιλογή για την επιστροφή στις "αίθουσες" του παλιού 11ου όχι για να αναβιωθεί η θλίψη του παρελθόντος αλλά σε μια συλλογική απόπειρα για να εκτραπούν οι παρηκμασμένες μνήμες προς τα ποιοτικά τους περιεχόμενα, να θαφτούν οι εξουσιαστικές προσταγές οριστικά και τελεσίδικα, να εξοριστούν οι εμπορευματικές σχέσεις από την καθημερινή μας ζωή, να πυροδοτηθούν οι κοινωνικές σχέσεις με τα πιο απελευθερωτικά μηνύματα.

Σ' αυτή την επιλογή κανείς δεν είναι μόνος. Έχει συνοδοιπόρους νέους και νέες, μαθητές, φοιτητές, εργάτες κι άνεργους, συντρόφους και συντρόφισσες από την περιοχή. Έχουμε αποφασίσει να στήσουμε ένα εργαστήρι απελευθέρωσης στη γειτονιά, έναν ζωντανό χώρο ρηξιακού λόγου και πράξης, ένα συλλογικό προπύργιο ενάντια στην εξατομίκευση, την παρακμή, την απάθεια και την υποταγή.

Έχουμε Έμάς κι Έσένα.»

Στην ουσία, η πλατεία Παπανικολάου αποτελεί το κοινωνικό επίκεντρο της γειτονιάς. Πρόκειται για έναν δημόσιο χώρο που, ενδεικτικά, επί πολλά χρόνια αποτελούσε την άφρακτη αυλή του 11ου δημοτικού σχολείου με την παρεπόμενη ζωντάνια και που μέχρι σήμερα οικειοποιούνται καθημερινά δεκάδες άνθρωποι διαφορετικών ηλικιακών χαρακτηριστικών και κοινωνικών ομαδοποιήσεων: από τα παιδιά που παίζουν μέχρι τους ηλικιωμένους που την διαβαίνουν και από τις παρέες νέων που την οικειοποιούνται μέχρι τους μετανάστες που συγκεντρώνονται στα παγκάκια της (τα οποία μετά την τελευταία ανάπλαση της πλατείας, τον περασμένο χειμώνα, ξηλώθηκαν και δεν έχουν αντικατασταθεί μέχρι και σήμερα). Όπως και στο Συντριβάνι των νέων πολυκατοικιών, και σε αυτή την πλατεία είχε υπάρξει απόπειρα, από θαμώνες της, για τη δημιουργία συνέλευσης γειτονιάς· απόπειρα που επίσης δεν κατευοδώθηκε. Παρ' όλα αυτά, στα πέντε χρόνια ύπαρξης της κατάληψης, η πλατεία έχει αποτελέσει πεδίο εδαφικοποίησης ενός ριζοσπαστικού λόγου αυτοοργάνωσης και αλληλεγγύης: αυτοοργανωμένες συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, γιορτές αλληλεγγύης και συλλογικές κουζίνες, θερινές προβολές ταινιών, πολιτικές συζητήσεις, συγκεντρώσεις είναι ελάχιστες μόνο από τις δράσεις που έχουν φιλοξενηθεί στη συγκεκριμένη πλατεία[8].

Γιορτή αλληλεγγύης στην πλατεία Παπανικολάου

Όταν βραδιάζει, η πλατεία μετατρέπεται σε ένα ιδιαίτερο τοπίο με το φως να χαϊδεύει τα πλούσια φυλλώματα των δέντρων αφήνοντας μια αίσθηση της παρατήρησης ενός ζωντανού πίνακα ζωγραφικής. Τις βροχερές ημέρες η μυρωδιά του χώματος αναβλύζει από το υγρό τοπίο στους πνεύμονες, υπονομεύοντας προσωρινά το βάρος των τόσων τόνων τσιμέντου.

Στο κιόσκι της πλατείας βρίσκουν καταφύγιο νεανικοί έρωτες και φιλίες, ανοικονόμητα γέλια και χαχανητά αλλά και τσακωμοί που ξεσηκώνουν μια φιλήσυχη γειτονιά βυθισμένη στην αποξένωση. Μια ταξικά προσδιορισμένη γειτονιά φτωχών ανθρώπων που στην

8 https://sinialo.espiv.net/category/ekdil wseis-draseis/

πλειονότητά τους δεν βρήκαν, έως τώρα, τον τρόπο να επιτεθούν στην απάθεια και την απραξία. Δεν είναι λίγες οι φορές που τα σπίτια γύρω από την πλατεία βρέθηκαν με κομμένο το ρεύμα ή το νερό. Και σε αυτή τη γειτονιά θυμόμαστε περιπτώσεις επανασύνδεσης ρεύματος από ανθρώπους της Λαϊκής Συνέλευσης Αιγάλεω και της κατάληψης.

Βγαίνοντας από την πλατεία συναντάμε την οδό Θεσσαλονίκης που οριοθετεί το τέλος της γειτονιάς των παλαιών εργατικών πολυκατοικιών. Ο συγκεκριμένος δρόμος αποτελεί ταυτόχρονα και την κύρια είσοδο οχημάτων από τον κεντρικό δρόμο της Θηβών προς την περιοχή του κάτω Αιγάλεω. Στη διασταύρωσή του με τη λεωφόρο Θηβών στεγάζεται το γήπεδο ποδοσφαίρου “Σταύρος Μαυροθαλασσίτης” που αποτελεί την έδρα της ομάδας του Αιγάλεω και πήρε το όνομά του από τον Αιγαλιώτη δήμαρχο που υπήρξε πρωτεργάτης της κατασκευής του. Τις Κυριακές, όταν το γήπεδο φιλοξενεί κάποιον αγώνα, η γειτονιά γεμίζει φιλάθλους αλλά και δυνάμεις των ΜΑΤ με τις οποίες έχουν υπάρξει, σε πολλές περιπτώσεις, εκτεταμένες – για την περιοχή – συγκρούσεις.

Η περιπλάνηση ολοκληρώνεται, έχοντας διανύσει περίπου δύο χιλιόμετρα, με τη λεωφόρο Θηβών να απλώνεται μπροστά μας. Από τη λεωφόρο Κηφισού μέχρι εκείνη της Θηβών περάσαμε μέσα από γειτονιές με ιδιαίτερο ιστορικό, κοινωνικό και ταξικό φορτίο. Γειτονιές προσφύγων και απόκληρων, εργατών αλλά και μικροαστών. Γειτονιές που λεηλατούνται από τις κυριαρχικές προσταγές που παράγουν αποξένωση και εξατομίκευση. Καθώς απομακρυνόμαστε, προτού επιστρέψουμε ξανά, έχουμε στο νου μας ένα απόσπασμα από το “Στοιχειώδες πρόγραμμα του Γραφείου ενιαίας πολεοδομίας” της Καταστασιακής Διεθνούς που συντάχθηκε από τους Ραούλ Βάνεγκεμ και Ατίλα Κοτάνυϊ:

> *«Ο σύγχρονος καπιταλισμός οργανώνει τον υποβιβασμό όλης της κοινωνικής ζωής σε θέαμα και είναι ανίκανος να παρουσιάσει ένα θέαμα διαφορετικό από το θέαμα της αλλοτρίωσής μας. Τα όνειρα που πλάθει για την πολεοδομία είναι το αριστούργημά του.»*

<u>Βιβλιογραφία</u>

Σαρηγιάννης, Γεώργιος (2013). *Η Αριστερή ιδεολογία στην πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1960 ως το 1990.*

Τομέας αρχιτεκτονικής γλώσσας, επικοινωνίας, σχεδιασμού, ΕΜΠ (2009). *Μετασχηματισμοί της σχέσης Δημόσιου - Ιδιωτικού χώρου στα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας των ελληνικών αστικών κέντρων.*

<u>Πηγές φωτογραφικού υλικού από το Αιγάλεω των προηγούμενων δεκαετιών:</u>

Διαδικτυακή ομάδα “Αιγάλεω...Μνήμες”

Βγάζω τα σκουπίδια στο δρόμο
τυλιγμένα με φροντίδα και χαρτί.
Μένουν εκεί ανάκατα υπολείμματα ζωής,
φλούδες του χρόνου και αποκόμματα ψυχής.
Τα αφήνω στο πεζοδρόμιο με θλίψη
γιατί είναι κατάλοιπα τροφής, φρούτων
και λογοτεχνίας
με τα οποία
κάποιος έζησε ή θαρρούσε πως υπήρξε.
Κι επίσης γιατί ακόμα και χωρίς να το ξέρουμε,
κάποιος μας έχει τυλίξει
με ουρανό και σύννεφα
και κείμαστε στην όχθη του σύμπαντος
και κανείς δεν μας αποχαιρετά.
Βγάζω τα σκουπίδια, τα αφήνω στο πεζοδρόμιο
και τους λέω: Αντίο.

Χόρχε Καλβέτι, *Τα σκουπίδια*

Λίμνη Ρειτών (Κουμουνδούρου): ένα περιβαλλοντικό έγκλημα... με τη βούλα του κράτους

Το κείμενο που ακολουθεί γράφτηκε από την αυτοοργανωμένη συλλογικότητα Ριφιφί (https://rififi.espivblogs.net/) που δραστηριοποιείται στην ευρύτερη περιοχή του Θριασίου. Οι φωτογραφίες που το συνοδεύουν τραβήχτηκαν κατά τη διάρκεια κοινού περιπάτου των ομάδων Ριφιφί και Carex Flacca στη Λίμνη Ρειτών το Σεπτέμβρη του 2015.

Η λίμνη Ρειτών – ή Κουμουνδούρου όπως είναι πιο γνωστή – βρίσκεται στα σύνορα του Ασπρόπυργου με το Χαϊδάρι, στους πρόποδες του Ποικίλου Όρους, που χωρίζει το δυτικό μέρος της Αθήνας από το Θριάσιο Πεδίο. Η πεδιάδα του Θριασίου ήδη από τα μέσα του 20ού αιώνα αρχίζει να εκβιομηχανίζεται με τη δημιουργία τσιμεντοβιομηχανιών, χαλυβουργιών, διυλιστηρίων κ.λπ.

Η εκβιομηχάνιση αυτή οφείλεται στη διευρυνόμενη καπιταλιστική ανάγκη για μεγάλες βιομηχανικές μονάδες κοντά στο μητροπολιτικό κέντρο ανάπτυξης της οικονομίας. Ωστόσο, η μεταγενέστερη ανάπτυξη του οικιστικού ιστού της Αθήνας οδηγεί στην απομάκρυνση εκτός Λεκανοπεδίου των μεγάλων βιομηχανιών και βιοτεχνιών του Ελαιώνα, του Ρέντη και του Ταύρου και τη σταδιακή μετατροπή των χώρων όπου στεγάζονταν από βιομηχανικής εκμετάλλευσης σε αποθηκευτικής χρήσης. Η επιλογή του Θριάσιου Πεδίου γίνεται λόγω της παρουσίας μεγάλων ''τσιφλικιών'' που αποτελούν μία ιδανική συνθήκη για το κεφάλαιο, αφού προσφέρουν τεράστιες εκτάσεις προς αξιοποίηση, τόσο για παραγωγή όσο και για αποθήκευση των εμπορευμάτων.

Οι περιοχές γύρω από το Λεκανοπέδιο αποτελούν σημαντικά οικοσυστήματα λόγω της γεωγραφικής τους θέσης. Το Ποικίλο Όρος είναι ένα από τα σημαντικότερα εξ αυτών με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, με κυριότερο τον υδροβιότοπο της λίμνης Ρειτών, που φιλοξενεί πλήθος πουλιών και χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό από τα αποδημητικά ως ενδιάμεσος σταθμός στα ταξίδια τους.

Το κάθε οικοσύστημα γύρω από το Λεκανοπέδιο λεπλατήθηκε από το κεφάλαιο για τους δικούς του ιδιαίτερους λόγους. Η Πάρνηθα για την ανάπτυξη του τουρισμού και των κερδών από τον τζόγο, η Πεντέλη για τη δημιουργία οικοπέδων προς πώληση κ.λπ. Το Ποικίλο και η Κουμουνδούρου αποτέλεσαν κατά κύριο λόγο κρατική υπόθεση. Οι κεραίες και οι πυλώνες της Δ.Ε.Η. πλέον είναι περισσότεροι από τα δέντρα, σε μια περιοχή που έχει ενταχθεί ως προστατευόμενη στο NATURA 2000. Σήραγγες ανοίγονται για να περνάνε τα τραίνα με τα προϊόντα απευθείας προς το λιμάνι του Πειραιά, καθώς η γραμμή από τον εμπορευματικό σταθμό του Ο.Σ.Ε. στον Ασπρόπυργο που διασχίζει τα όρη Ποικίλο και Αιγάλεω βρίσκεται "πακέτο" στο – υπό διαπραγμάτευση με την Cosco – λιμάνι. Τα ΕΛ.ΠΕ. και οι αποθήκες πετρελαίου του ελληνικού στρατού συνεχίζουν να μολύνουν έναν υδροβιότοπο που σε πείσμα τους εδώ και χρόνια δεν λέει να το βάλει κάτω.

Προσπαθήσαμε έτσι στο παρακάτω φωτογραφικό οδοιπορικό, από το Ποικίλο Όρος στον κάμπο του Θριασίου, να παρουσιάσουμε το μέγεθος της λεπλασίας του περιβάλλοντος από την επέλαση του κράτους και του κεφαλαίου και να αναδείξουμε κάποιους από τους υπεύθυνους: Ε.Σ., ΕΛ.ΠΕ., εργολάβους και σκραπατζήδες που χρησιμοποιούν την περιοχή ως χωματερή όπου απορρίπτεται οτιδήποτε δεν μπορεί να τους προσφέρει κέρδος. Μικρά και μεγάλα αφεντικά που κερδοσκοπούν μασώντας ανθρώπους και φυσικό περιβάλλον.

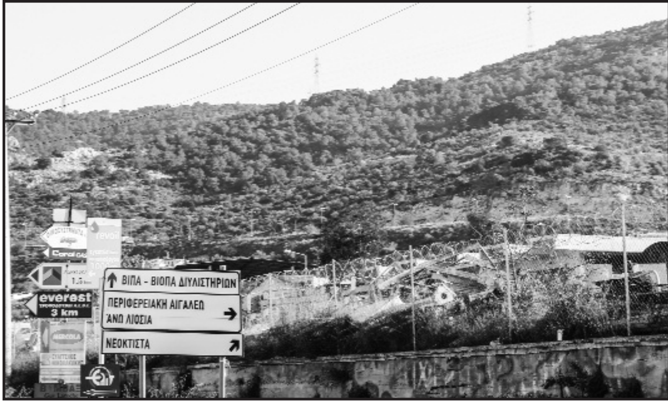

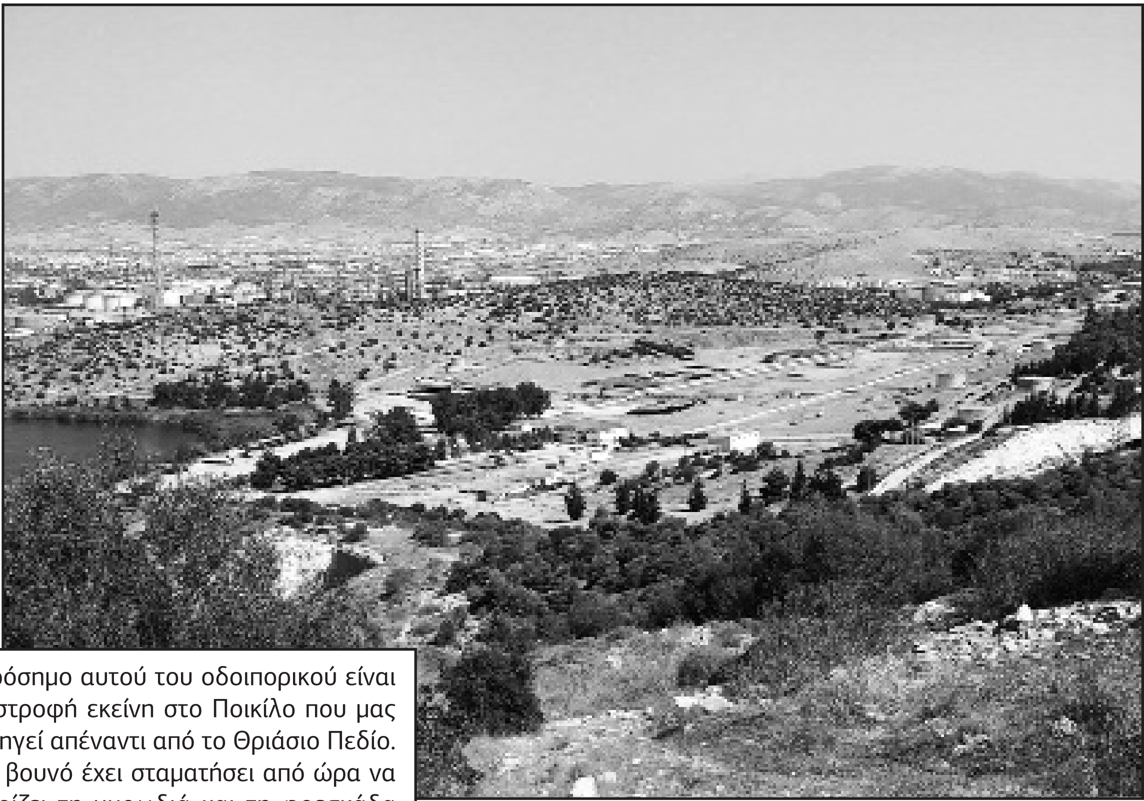

Ορόσημο αυτού του οδοιπορικού είναι η στροφή εκείνη στο Ποικίλο που μας οδηγεί απέναντι από το Θριάσιο Πεδίο. Το βουνό έχει σταματήσει από ώρα να χαρίζει τη μυρωδιά και τη φρεσκάδα του, καθώς κατεβαίνουμε την πίσω πλευρά του και κατηφορίζουμε, όχι πια με εκείνη τη χαρά της κατηφόρας που οδηγεί κάπου. Όσο απλώνεται το βλέμμα μας η καταστροφή του τοπίου είναι κυρίαρχη.

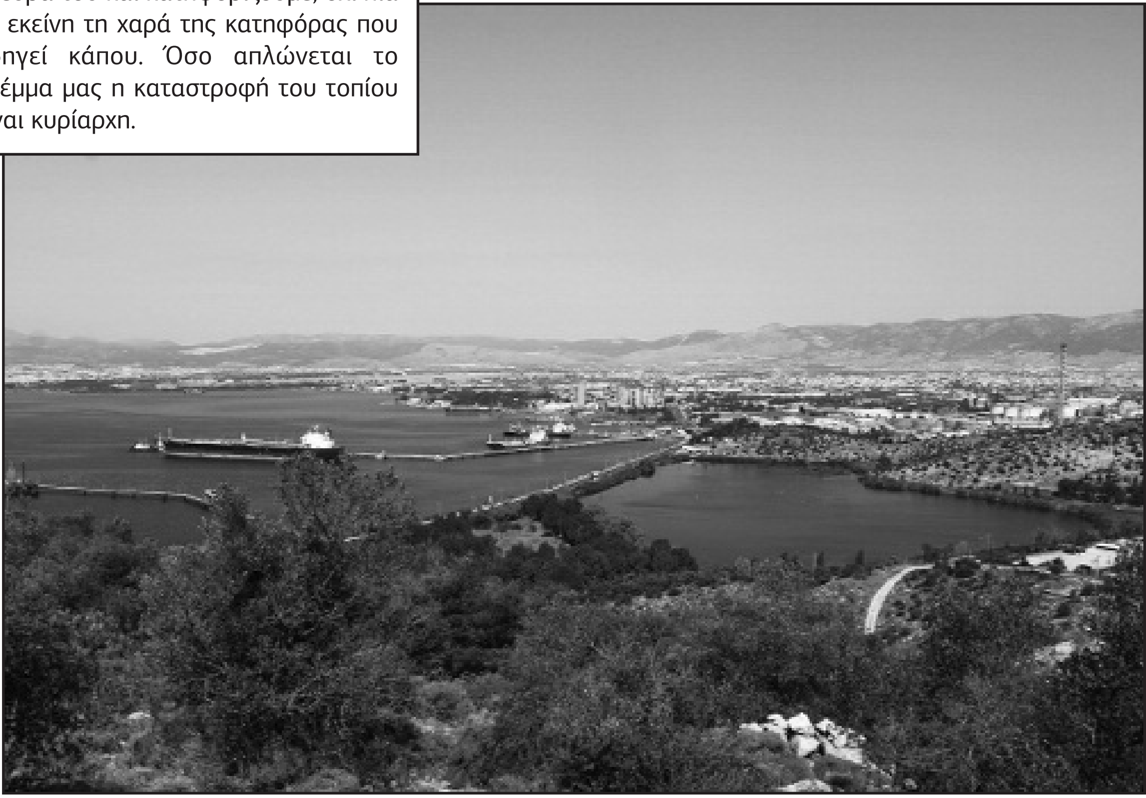

Πολύ πριν φτάσουμε στη λίμνη και στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις, το βουνό γίνεται μια χωματερή. Σωροί μπάζων και σκουπιδιών αρχίζουν να εμφανίζονται στο πλάι του χωματόδρομου που ακολουθούμε.

Λιγάκι παρακάτω μια τεράστια έκταση βουνού έχει αποψιλωθεί, έχει γεμίσει αμμοχάλικα και μια τεράστια σήραγγα έχει διανοιχτεί στο βουνό. Το τοπίο παραμένει έτσι. Δεν είναι ότι εκτελούνται εργασίες, είναι ότι εκτελέστηκαν. Το παρόν χαρακτηρίζεται ως “λάθος” του προηγούμενου εργολάβου που είχε αναλάβει να φτιάξει την πολυσυζητημένη γέφυρα μεταφοράς προϊόντων προς το λιμάνι του Πειραιά. Η εργολαβία άλλαξε και ένα άλλο σημείο του βουνού επιλέχθηκε για να υποστεί την ίδια καταστροφή, αυτήν τη φορά με επιτυχία.

Με πολύ κόπο, διασχίζοντας μια έκταση εντός του στρατοπέδου, γεμάτη καμένα δέντρα και ξεραμένα φυτά, φτάνουμε στη λίμνη. Αυτή η λίμνη, που ανήκει στον Ελληνικό Στρατό κι έχει χαρακτηριστεί ως καταφύγιο άγριας ζωής και αρχαιολογικός χώρος, στέκεται εκεί συρρικνωμένη αλλά παρούσα.

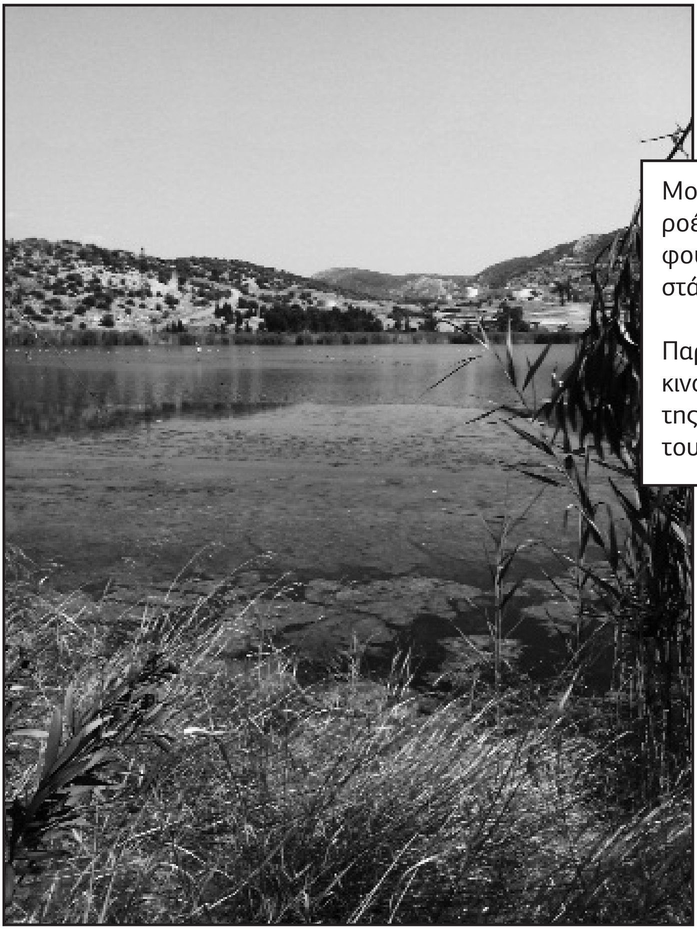

Μολυσμένη από υπόγειες διαρροές πετρελαίου με φόντο μόνο φουγάρα, βιομηχανικές εγκαταστάσεις κι αυτοκινητόδρομους.

Παρατηρούμε τις βαλτόπαπιες να κινούνται γρήγορα στην επιφάνειά της χρησιμοποιώντας τα φτερά τους.

Στεκόμαστε λιγάκι ακόμη, ανάμεσα στα καλάμια, αμήχανοι.

από την Ανάφη χωρίς αγάπη...

Η Ανάφη είναι ένα μικρό νησί ανατολικά της Σαντορίνης. Η αντίθεση μεταξύ των δύο νησιών είναι οξυμένη, αφού η Σαντορίνη αποτελούσε και αποτελεί έναν από τους παγκόσμιους τουριστικούς προορισμούς ενώ η Ανάφη ήταν ανέκαθεν ένα γοητευτικό ψαρονήσι. Η αντίθεση αυτή δεν προκύπτει, βέβαια, ως συνειδητή επιλογή των Αναφιωτών αφού, επίσης ανέκαθεν, το μάτι τους "γυάλιζε" κάθε φορά που κοιτούσαν προς τη Σαντορίνη μονολογώντας: "γιατί όχι κι εμείς;" Τα τελευταία χρόνια η αντίθεση αυτή έχει αποκτήσει έναν χαρακτήρα – άνισου φυσικά – ανταγωνισμού, καθώς οι Αναφιώτες προμηθεύονται εμπορεύματα σχεδόν αποκλειστικά από την Κρήτη.

Οι αναφορές στη σχέση αυτή δεν γίνονται τυχαία. Η Σαντορίνη αποτελεί για τους Αναφιώτες ένα ορόσημο νεοπλουτισμού, εύκολου χρήματος, καταναλωτικού παραδείσου, ένα σημείο αναφοράς για το δικό τους wannabe νησί. Με την ίδια ακριβώς λογική η παραλία του Ρούκουνα, 2 χιλ. από τη Χώρα της Ανάφης που είναι και ο πιο κοντινός οι-

κισμός, αποτελεί από τη δεκαετία του '80 και μετά ένα ανεπιθύμητο για τους Αναφιώτες πλην όμως ικανοποιητικά προσοδοφόρο φαινόμενο. Στην παραλία του Ρούκουνα μέχρι τις αρχές του 2000, οπότε και έφτιαξαν ασφαλτοστρωμένο δρόμο, μπορούσες να πας είτε μέσω του μονοπατιού με 1 ώρα περπάτημα από τη χώρα και 50' από το λιμάνι είτε με ψαρόβαρκα που την ναύλωνες αναλόγως. Αυτό σήμαινε ότι για να απολαύσεις τη θαυμάσια παραλία του Ρούκουνα έπρεπε να κοπιάσεις κι αυτό απέκλειε όλη την κουλτούρα του μικροαστισμού, ντόπιου και μη. Στήθηκε λοιπόν στον Ρούκουνα ένας πολιτισμός με χαρακτηριστικά ελευθερίας στον αντίποδα των χαρακτηριστικών του συντηρητικού μικροαστισμού. Δεν αποκαθάρουμε, βέβαια, μικροαστικές αγκυλώσεις που υπήρχαν και υπάρχουν σε ελεύθερους κατασκηνωτές και γυμνιστές. Εκείνο που ενδιαφέρει, ωστόσο, στο προκείμενο είναι η τελείως αντιδιασταλτική σχέση δεσίματος με το τοπίο που είχαν και έχουν οι κατ' επιλογή ελεύθεροι κατασκηνωτές και γυμνιστές (ή μη) με τον ντόπιο ή τουριστικό μικροαστισμό. Πάντα υπάρχουν εξαιρέσεις σε όλες αυτές τις γενικεύσεις αλλά στο προκείμενο είναι από αυτές που επιβεβαιώνουν τον κανόνα.

Το γεγονός ότι η παραλία δεν αποτελούσε το "επίνειο" κάποιου οικισμού απέδωσε στους σταθερούς επί χρόνια κατασκηνωτές το προσωνύμιο "Ρουκουνιώτες". Ήταν οι άνθρωποι που δημιούργησαν έναν δικό τους sui generis οικισμό όχι στη βάση της ιδιοκτησίας, της καταγωγής και των οικονομικών συμφερόντων αλλά στη βάση της λατρείας για το ίδιο το τοπίο, της κοινότητας, της ελεύθερης και ανοιχτής σχέσης με τη φύση. Η συνύπαρξη με τους Αναφιώτες ήταν "αρμονική" εκ των πραγμάτων καθώς, αφενός μεν, η ελευθεριακή ζωή των Ρουκουνιωτών ήταν μακριά από τη σφαίρα της εμπειρίας των Αναφιωτών, αφετέρου δε, η οικονομία του νησιού συντηρούταν από τους Ρουκουνιώτες. Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '90 τα ενοικιαζόμενα δωμάτια ήταν ελάχιστα αφού δεν υπήρχαν υποδομές για να τα υποστηρίξουν.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 η δημοτική αρχή του νησιού εκτιμά ότι οι συνθήκες είναι ώριμες (αφού είχε ήδη καινούργιες και... θεωρητικά ικανές τουριστικές υποδομές) για να "διευθετηθεί" το ζήτημα του Ρούκουνα και ένα πρωινό του Ιούνη στέλνει εργάτες να τοποθετήσουν ένα... συρματόπλεγμα που θα χώριζε την παραλία στη μέση αφήνοντας στη μια πλευρά τα ελευθεριακά "μιάσματα" και "ελευθερώνοντας" την άλλη για τον "υψηλό τουρισμό". Οι Ρουκουνιώτες αντέδρασαν άμεσα και μετά από συνέλευση αποφάσισαν και ξήλωσαν το συρματόπλεγμα, πηγαίνοντας αμέσως μετά στην κοινότητα για να ζητήσουν το λόγο για την προσβλητική αυτή – τόσο προς τους κατασκηνωτές όσο και προς το τοπίο – κίνηση. Η αλήθεια είναι ότι αιφνιδιάστηκαν μόνο οι ανυποψίαστοι, αφού εκείνο που εκδηλώθηκε δεν ήταν παρά μια χρόνια φενακισμένη και υπολανθάνουσα ανοχή από μεριάς των Αναφιωτών. Οι Ρουκουνιώτες τον επόμενο χρόνο αποφάσισαν να μην ξαναπατήσουν στο νησί. Έτσι, τον Αύγουστο εκείνης της χρονιάς χωρίς τους Ρουκουνιώτες και με δεδομένο ότι, επειδή υπήρξε παρατεταμένη διακοπή του νερού (φαίνεται ότι οι καινούργιες υποδομές τους... "πρόδοσαν"), το νησί άδειασε εν μέσω σαιζόν από τους "καθωσπρέπει" και ως εκ τούτου απαιτητικούς τουρίστες, οι Αναφιώτες έπεσαν σε οικονομική απόγνωση. Μεγάλες απώλειες... Η μετάνοια των Αναφιωτών για αυτή την επιλογή όχι μόνο δεν έπεισε τους Ρουκουνιώτες που πλέον έχασαν κάθε ίχνος από την – έστω στοιχειωδώς – εγκάρδια σχέση την οποία είχαν χτίσει με

τους ντόπιους αλλά τους πείσμωσε για την εμπράγματη και απροκάλυπτη πλέον φτήνια και μικροψυχία τους. Οι Ρουκουνιώτες έριξαν μαύρη πέτρα πίσω τους και δεν ξαναπάτησαν στο νησί που, φυσικά, "αξιοποιήθηκε" με δρόμους, ξενοδοχεία και δωμάτια στο πνεύμα του... "εναλλακτικού τουρισμού" (αυτό το πνεύμα που θέλει να καλύψει – πίσω από μια δήθεν επιλογή – την αδυναμία να μετατρέψει σε μικρό Λας Βέγκας και την πιο απομακρυσμένη παραλία).

Τα επόμενα χρόνια η Ανάφη "προωθήθηκε" με αυτό το πνεύμα και ο Ρούκουνας απέκτησε εκατοντάδες θαμώνες hipster που στήνουν πλέον 100 σκηνές σε μια παραλία 150 μέτρων. Η σχέση τους με το τοπίο είναι μια αναπαραγωγή της κουλτούρας του "in" προορισμού και θα δυσκολευτείς να συναντήσεις ανάμεσά τους ανθρώπους που αποπειρώνται μια άλλη σχέση με το τοπίο, απογοητευμένοι από τα "καβατζωμένα" του κατεχόμενα.

Σήμερα, φυσικά και υπάρχουν ελεύθεροι κατασκηνωτές και γυμνιστές στον Ρούκουνα. Και είναι αυτοί που έχουν αποδεχτεί να ζουν μέσα σε "θεματικό πάρκο" αφού τους έχει "επιτραπεί" η δυτική πλευρά της παραλίας, με την ανατολική να έχει αποδοθεί "αποκαθαρμένη" σε ντόπιους και τουρίστες προς πάσαν μικροαστικήν χρήσιν. Επιπλέον, στο reseravation camp του Ρούκουνα η αστυνομία σκανάρει επιμελημένα τους κατασκηνωτές με κάθε ευκαιρία, όπως συμβαίνει σε κάθε reservation camp που σέβεται τον εαυτό του. Ρουκουνιώτες πάντως δεν υπάρχουν...

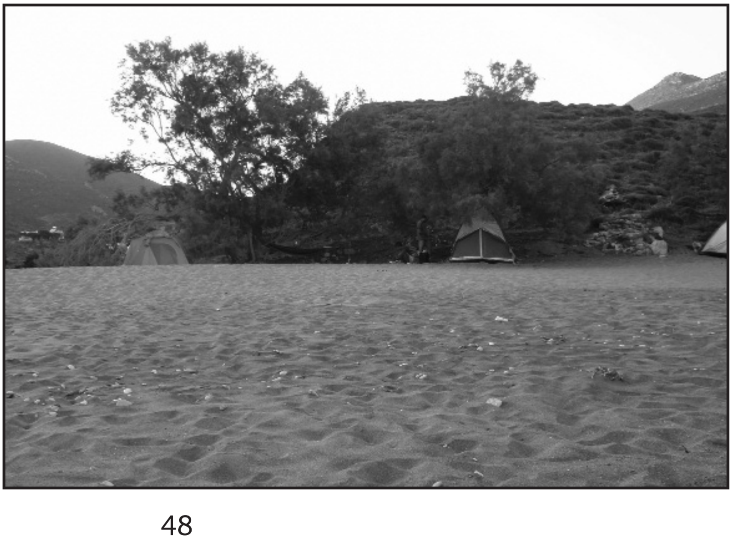

Η ιστορία αυτή είναι ενδεικτική πολλών διακυβευμάτων. Επικυρίαρχο ζήτημα είναι το σε ποιόν "ανήκει" ένας τόπος. Αναμφισβήτητα, το μέτρο σύγκρισης είναι η "αγάπη" για τον τόπο. Εκείνο που κρίνεται, ωστόσο, είναι το υποκριτικό ή ανυπόκριτο μέρος της σε βαθμό ώστε να την αναιρεί. Γιατί καλές οι κορώνες για τις ιδιαίτερες πατρίδες και τα αγαπητικά τους παρεπό-

μενα αλλά τα παρεπόμενα αυτά δεν εμπόδισαν επουδενί τα υλικά συμφέροντα των ντόπιων να καταστρέψουν τις ιδιαίτερες αυτές πατρίδες. Κι εδώ η έννοια του "ανήκειν" υποστασιοποιείται – πολύ μακριά από τις "συναισθηματικές μπούρδες" – στην ουσία της ιδιοκτησίας και της εκμετάλλευσης και πουθενά αλλού.

Στη βάση αυτή εκδηλώνεται η διαλεκτική σχέση με τον χώρο, όπως και ο τρόπος με τον οποίο επιλύονται οι δυναμικές αντιθέσεις της. Έτσι, οι Ρουκουνιώτες είναι αυτοί που είχαν αδιαμφισβήτητα επιλέξει τον τόπο ανάμεσα σε άλλους (των ιδιαίτερων πατρίδων τους μη εξαιρουμένων) και επεδίωκαν να βιώσουν ανθρώπινες σχέσεις ως αρμονικές προεκτάσεις εμπνεόμενες από την αρμονία και ιδιαιτερότητα του ίδιου του τοπίου. Ο χώρος αποτελούσε ένα πεδίο αποδόμησης αλλά και ανασυγκρότησης προσωπικών και συλλογικών σχέσεων όχι μόνο για όσον χρόνο διαρκούσαν "οι διακοπές" αλλά και ως σημείο αναφοράς – ανάμεσα σε άλλα του ίδιου αξιακού φορτίου – ενός πολιτισμού 365 ημερών.

Οι Αναφιώτες έχουν μια σχέση με τον Ρούκουνα που είναι – σχεδόν εκ καπιταλιστικής φύσεως – κορεσμένη ως συνειδητή διαλεκτική σχέση με τις ίδιες τις δυναμικές του τοπίου. Το νησί αποτελεί ένα φόντο μιας μικρής κοινωνίας-χωνευτηριού όπου η μόνιμη παραμονή θεωρείται απόδειξη αποτυχίας κοινωνικής ανέλιξης. Έτσι, οι μόνιμοι κάτοικοι δεν μπορούν παρά να έχουν μια σχέση έλξης και απώθησης με τον χώρο. Αναγκαστικά, αποστασιοποιούνται από τη φυσική τους σχέση για να ξαναδούν το τοπίο μέσα από τις δυνατότητες "αξιοποίησής" του. Η σχέση αυτή καταλήγει να διαμεσολαβείται από τη "ματιά του τουρίστα" και οι ελκτικές δυνατότητες του νησιού σκανάρονται μέσα από αυτήν. Η αποστασιοποίηση από το τοπίο αποκρυσταλλώνεται. Την ίδια στιγμή η απώθηση προς την κλειστή κοινωνία ασφυκτιά για το ξεπέρασμά της. Κι εδώ πάλι η ίδια η "αξιοποίηση" του νησιού είναι αυτή που θα φέρει τη λύση. Καταπονώντας – αν χρειαστεί μέχρι λεηλασίας – το τοπίο και τις σχέσεις θα επιτευχθεί η δυνατή εκείνη κοινωνική ανέλιξη (με καπιταλιστικούς όρους) που θα εξασφαλίσει την αλλοτριωμένη πια ισορροπία. Η ιδιοτυπία στην καταπόνηση αυτή του χώρου και των σχέσεων δεν είναι άλλη από την πύκνωση του χρόνου: όλα τα σχέδια πραγματώνονται όσο διαρκεί η "τουριστική σαιζόν".

Με αυτόν τον τρόπο οι κοινωνικές αντιθέσεις αποκτούν διαρκώς νέα επίπεδα. Δεν είναι τυχαίες για παράδειγμα οι συγκρούσεις μεταξύ μόνιμων Αναφιωτών και "Αθηναίων Αναφιωτών" με τους πρώτους να οργανώνουν ένα νησί που να ικανοποιεί όλα τα γούστα των τουριστών και τους τελευταίους να επιζητούν ένα "ήσυχο" νησί, ως οικογενειάρχες που επιζητούν τη νοσταλγική αναβίωση ενός πατροπαράδοτου τοπίου για την αποφόρτιση των μητροπολιτικών τους σχέσεων. Τα συμφέροντα συγκρούονται. Η ποιότητα των αντιθέσεων δεν χάνει τον βασικό της πυρήνα: αυτοί που επιβιώνουν χάριν των δύο μηνών εξαντλητικής "αξιοποίησης" του νησιού ενάντια σε αυτούς που εξασφαλίζουν τα προς το ζην αλλού και θέλουν ένα νησί στα μέτρα τους.

Δυστυχώς, στο πλαίσιο του καπιταλισμού δεν υπάρχει λύση σε αυτές τις αντιθέσεις. Η όξυνση των δυναμικών "χωνεύεται" σε διαρκώς αναπαραγόμενες απόπειρες θεσμικών

διευθετήσεων, όπου τον τελικό λόγο έχουν πάντα τα ιδιοκτησιακά συμφέροντα και οι πελατειακές σχέσεις. Η αυθεντική και ανιδιοτελής – με όρους καπιταλισμού – αγάπη για έναν τόπο έχει αποκτήσει εκ των πραγμάτων ιδεαλιστική φύση. Μπορεί να βιώνεται αλλά είναι ανυπεράσπιστη όταν και όποτε χρειάζεται και, ως εκ τούτου, είναι ουσιαστικά άκυρη. Και κάθε φορά, αν μετουσιώνεται κάπου είναι στο αδιαπραγμάτευτο μίσος για αυτόν τον πολιτισμό.

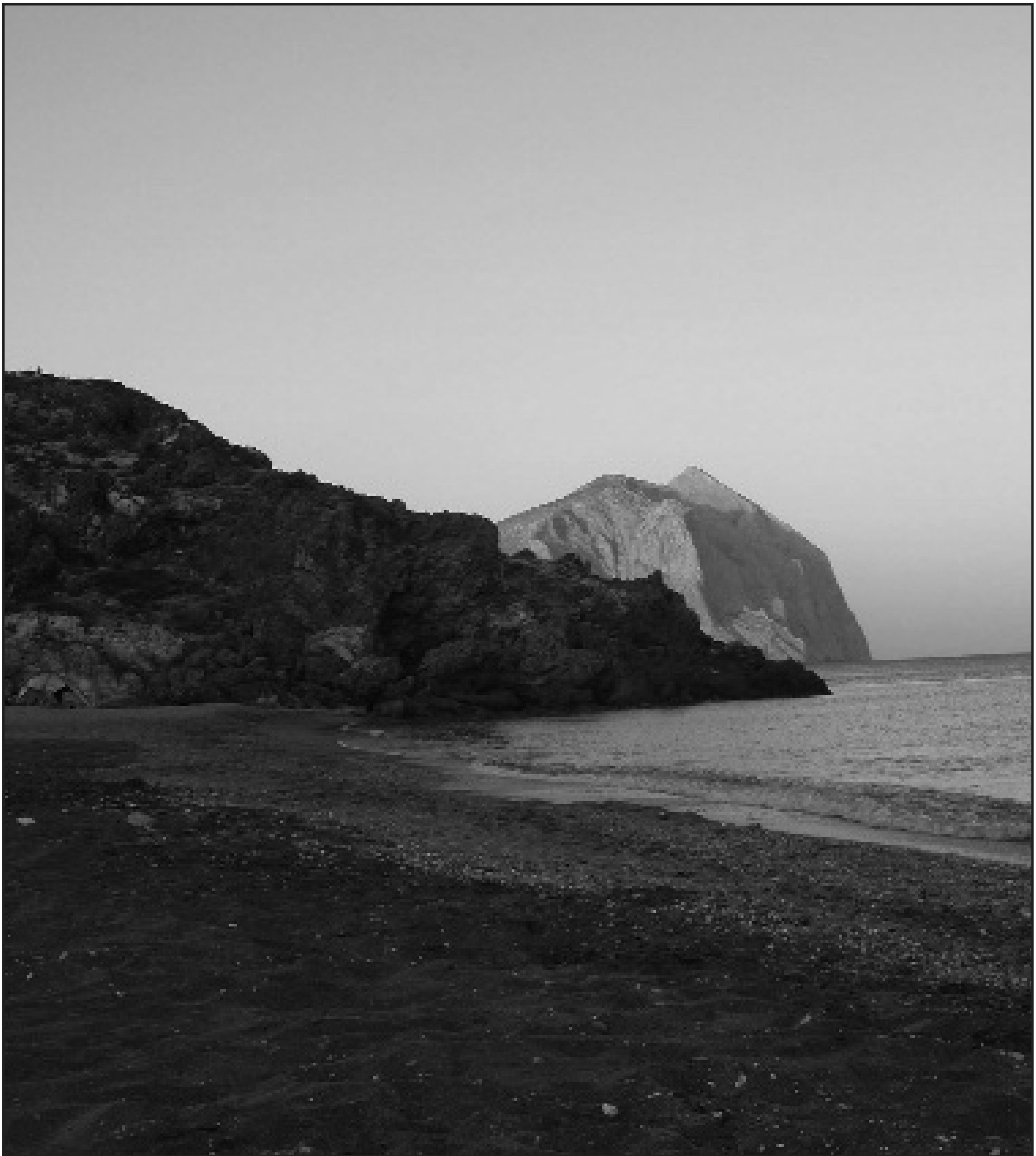

Στην πηγή του χωριού (Όλυμπος Καρπάθου, 1966)
Φωτογραφία: Κωνσταντίνος Μάνος

ρέκβιεμ για τα ζώα του Τμπιλίσι

[απόσπασμα 1ο]

Νούρ:
Κάποια ζώα πέφτουν, άλλα περνούν απο πάνω τους, τα ποδοπατούν. Τρέχουν σπρωγμένα απο τον φόβο.
Ο φόβος έχει πλημμυρίσει τα πάντα. Και τα ζώα τρέχουνε, τρέχουνε, τρέχουνε, τρέχουνε, δεν τα νοιάζει τίποτα, υπάρχει μόνο η κίνηση, κίνηση, κίνηση, η κίνηση που δεν έχει κανένα στόχο. Κι όταν στέκεσαι πάνω στον λόφο, μπορείς να δείς καθαρά και να καταλάβεις αυτό που δεν μπορούν να δουν τα ζώα εκεί κάτω. Μπορείς να δείς την αλήθεια. Μπορείς να δείς τον κύκλο! Το τελειότερο σχήμα στον κόσμο! Τον κύκλο της ζωής; Όχι! Τον κύκλο του θανάτου.

[απόσπασμα 2ο]

Σάφα: Τα κάγκελα έχουν πέσει.
Ζιλ: Τα κάγκελα είναι στα πόδια μου. Δεν έχω ξαναπατήσει ποτέ τα κάγκελα.
Νουρ: Είμαστε ελεύθεροι!
Ζιλ: Το ποτάμι της πραγματικότητας είναι μπροστά μου. Δεν έχω περπατήσει ποτέ πάνω στο ποτάμι της πραγματικότητας και τώρα θα το κάνω!
Νουρ: Δεν υπάρχει τίποτα που να μας στερεί την ελευθερία. Είμαστε αναγκασμένοι να πάμε μπροστά. Ακόμα κι αν δεν είμαστε έτοιμοι. Ακόμα κι αν κατά βάθος, ενώ λέμε ότι το θέλουμε, δεν το θέλουμε και φοβόμαστε.
Ζιλ: Νουρ, τι συμβαίνει; Είμαστε επιτέλους ελεύθεροι!
Νουρ: Δεν ξέρω, Ζιλ. Δεν είμαι σίγουρη. Την ελευθερία πρέπει να την κερδίζεις. Όχι να στην χαρίζουνε.
Ζιλ: Νουρ, όλα αυτά τα χρόνια ονειρευόσουν να μας ελευθερώσεις και τώρα ξαφνικά η ελευθερία έπεσε απ’ τον ουρανό! Δεν ξέρω ποιός μας έκανε αυτό το σπουδαίο δώρο, αλλά θέλω να το αρπάξω!
Νουρ: Ίσως έχεις δίκιο.

Από τα “Λιοντάρια” των Β. Μαυρογεωργίου και Κ. Γάκη

Στις 14 Ιούνη, και έπειτα από αρκετές ώρες καταρρακτώδους βροχής, ο ποταμός Κούρα στη Γεωργία υπερχείλισε. Οι πλημμύρες που προκλήθηκαν γκρέμισαν την περίφραξη του ζωολογικού κήπου στην πόλη Τμπιλίσι, με αποτέλεσμα πολλά από τα ζώα να δραπετεύσουν. «Περίπου 20 λύκοι, οκτώ λιοντάρια, λευκές τίγρεις, τσακάλια, ιαγουάροι σκοτώθηκαν από τις ειδικές δυνάμεις ή αγνοούνται. Μόνο τρεις από τους 17 πιγκουίνους μας κατέστη δυνατό να διασωθούν» δήλωσε η εκπρόσωπος του ζωολογικού κήπου Μζία Σαρασίντζε...

I
NY

Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσαν οι David Aaker (2001) και David Aaker & Erich Joachimsthaler (2000), τα place brands *(τοπολογικές επωνυμίες)* είναι *«αντιπροσωπεύσεις ταυτότητας τόπου, που χτίζουν μια θετική εσωτερική και εξωτερική εικόνα»*.

Λίγα χρόνια αργότερα, υπήρξε, ανάμεσα σε αρκετούς άλλους, ένας ακόμη, πληρέστερος αυτή τη φορά, ορισμός. Με βάση αυτόν, το place branding ορίζεται ως εξής:

> *Οι δραστηριότητες marketing που: (1) Υποστηρίζουν τη δημιουργία ενός ονόματος, συμβόλου, λογότυπου, λεκτικού ή άλλου γραφικού το οποίο ταυτόχρονα προσδιορίζει έναν προορισμό αλλά και τον διακρίνει από τους υπόλοιπους. (2) Μεταδίδουν την υπόσχεση μιας αξέχαστης ταξιδιωτικής εμπειρίας που συνδέεται αποκλειστικά με τον προορισμό. (3) Χρησιμεύουν στο να εδραιώσουν και να ενδυναμώσουν την αναπόληση των ευχάριστων αναμνήσεων από την εμπειρία του προορισμού, με σκοπό τη δημιουργία μιας εικόνας που επηρεάζει τις αποφάσεις των καταναλωτών στο να επισκεφθούν τον συγκεκριμένο προορισμό, σε αντίθεση με κάποιον εναλλακτικό (Blain et al. 2005).*

Το place branding αποτελεί ένα σύγχρονο και πλούσιο σε βιβλιογραφία και δημοσιεύσεις επιστημονικό πεδίο του marketing που αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο τις δύο τελευταίες δεκαετίες και έχει διχάσει την επιστημονική κοινότητα σχετικά με τη στοχοθεσία, τις μεθόδους που χρησιμοποιεί αλλά και την αποτελεσματικότητά του. Αλλά αυτό είναι κάτι που δεν αφορά το συγκεκριμένο κείμενο.

Στην ουσία, το place branding επιχειρεί να εφαρμόσει την πετυχημένη μέθοδο του εμπορικού branding, που αφορά σε προϊόντα ή υπηρεσίες, πάνω σε γεωγραφικές περιοχές όπως πόλεις (City Branding) και χώρες (Country Branding). Σχετικά με τις βασικές του αρχές, ο Juan Carlos Belloso, ιδρυτής του FuturePlaces,

διευκρινίζει ότι η διαδικασία της δημιουργίας του brand μιας πόλης θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τους παρακάτω άξονες:

1. Την ταυτότητα της πόλης *(City Identity)* που «αναλύει τι πραγματικά είναι μια πόλη, στην ουσία δηλαδή την πραγματικότητα του τόπου. Έχει να κάνει με το μοναδικό σύνολο των ιδιοτήτων και των αξιών που καθορίζουν και χαρακτηρίζουν την πόλη και την διαφοροποιούν από τα άλλα μέρη, με τα περισσότερα από αυτά να συνδέονται με μοναδικά φυσικά, πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά. Επιπλέον, έχει να κάνει και με τις αξίες που είναι συνήθως οι πιο σημαντικές πτυχές για τη διαφοροποίηση των πόλεων.»

2. Την εικόνα της πόλης *(City Image)* που «αναφέρεται στο πώς η πόλη φαίνεται ή γίνεται αντιληπτή από την "αγορά" και το κοινό, και στο τι σκέπτονται οι άνθρωποι για μια συγκεκριμένη πόλη ή χώρα.»

3. Την τοποθέτηση της πόλης στην ανταγωνιστική αγορά *(City Positioning)* που «αναφέρεται στη μοναδική, διαφοροποιημένη, σχετική και αξιόπιστη πρόταση αξίας (υπόσχεσης του brand name) ότι η πόλη κάνει ή προσφέρει αυτό που υπόσχεται στις διαφορετικές ομάδες-στόχους της, που την καθιστά ένα ελκυστικό μέρος για να ζήσεις, να επισκεφθείς, να σπουδάσεις, να εργάζεσαι ή να ζήσεις γι' αυτούς.»

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, αν στο πρώτο μέρος αυτού του κειμένου[1] κάναμε λόγο για μετατροπή των πόλεων σε τόπους επωνυμιών διαμέσου της εισβολής των εμπορικών brands στον χώρο, τώρα αναφερόμαστε σε έναν ολοκληρωτικό μετασχηματισμό μιας πόλης σε προϊόν προορισμού.

Σε αντίθεση με τα εμπορικά brands όπου το προϊόν είναι συγκεκριμένο, στο place branding το προωθούμενο προϊόν μπορεί να είναι οποιοσδήποτε και οτιδήποτε συμβάλλει στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας ενός τόπου: το αστικό τοπίο, ο πολεοδομικός σχεδιασμός, οι άνθρωποι, οι κοινωνικές σχέσεις και δραστηριότητες, η συλλογική εμπειρία, οι μνήμες, οι λογοτεχνικές και ποιητικές αναφορές, η πολιτιστική κληρονομιά, τα ιστορικά επιτεύγματα.

[1] Carex Flacca # 3, Πόλεις – Εμπορεύματα: Οι επωνυμίες καταλαμβάνουν το χώρο

Μέσα στη διαδικασία μετασχηματισμού της πόλης σε προϊόν προορισμού, καθετί που ενυπάρχει στην πόλη με φυσικούς ή υλικούς όρους και οτιδήποτε συνδέεται με αυτή ιστορικά, πολιτικά, ιδεολογικά, πολιτιστικά, συναισθηματικά διαχωρίζεται από την αυθεντικότητά του και αιχμαλωτίζεται στην αναπαράστασή του στο πλαίσιο διαμόρφωσης ενός ισχυρού και ανταγωνιστικού brand. Η διδάκτωρ Πολεοδομίας Χωροταξίας Ε.Μ.Π. Αρχοντούλα Βασιλαρά, σε δημοσίευσή της με τίτλο «Ο ρόλος του οσμητικού τοπίου στην ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσιογνωμίας του τόπου» είναι κατατοπιστικότατη σε σχέση με τα θεωρητικά εργαλεία που οχυρώνουν την κατίσχυση της καπιταλιστικής δραστηριότητας πάνω στον χώρο:

> *«Με δεδομένο ότι τοπίο είναι η συνολική αντίληψη, η πραγματική, συναισθηματική και ιδεολογική εικόνα που ένας τόπος προσφέρει και με βάση το γεγονός ότι ο άνθρωπος με καθεμία από τις πέντε αισθήσεις που διαθέτει, αντιλαμβάνεται και ένα μέρος του χώρου του και αποδίδει στο καθένα ξεχωριστά νοηματικό περιεχόμενο και συναίσθημα, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως ένας τόπος εμφανίζει μέσω του τοπίου του ποικίλες διαστάσεις. Αυτές οι διαστάσεις εμπλουτίζουν τον τόπο και του δίνουν ιδιαίτερη αξία. Έτσι μπορούμε να μιλάμε πέρα από το οπτικό τοπίο και για ηχητικό, γευστικό, οσμητικό αλλά και τοπίο αφής. Οπότε, όταν μιλάμε για προβολή της ταυτότητας του τόπου θα πρέπει να είμαστε σε θέση να προβάλουμε τις αντίστοιχες ποιότητές του, όπως αυτές εμφανίζονται μέσω των τοπίων του και ιδιαίτερα του οσμητικού, αυτού δηλαδή που εμφανίζεται μέσα από τις οσμητικές του ποιότητες.»*

Γίνεται αντιληπτό ότι το place branding δεν έχει ιδιαίτερη ανάγκη από ταλαντούχους επαγγελματίες διαφημιστές. Οι άνθρωποι που κατοικούν ή κινούνται σε μια πόλη, μαζί με το σύνολο των δραστηριοτήτων και σχέσεων που δημιουργούν εντός της, είναι αυτοί που προορίζονται να παίξουν τον ρόλο του διαφημιστή της. Και για να υπηρετήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον σκοπό τους επαναδιαμορφώνουν την ταυτότητά τους μέσα σε αυτή: οι ανθρώπινες σχέσεις γίνονται προϊόν μιας πόλης που οφείλει να είναι ανταγωνιστική μέσα στην παγκόσμια αγορά. Πρόκειται, στην ουσία, για μια ανακυκλούμενη διαδικασία που κατασκευάζει τη νέα ταυτότητα της πόλης και αυτή η νέα ταυτότητα ανακατασκευάζει, με τη σειρά της, την ίδια την πόλη και τους ανθρώπους της.

Όπως είναι φυσικό, η νέα ταυτότητα δεν έχει ως αφετηρία τίποτε το αυθεντικό από την καθημερινότητα της πόλης αλλά μια προσχεδιασμένη – με όρους marketing – απεικόνιση με βάση την οποία θα προωθηθεί στο ανταγωνιστικό περιβάλλον του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των παραπάνω αποτελεί η περίπτωση της Νέας Υόρκης και το brand “I ❤ NY” που σχεδιάστηκε το 1977 για την τουριστική εκστρατεία της πόλης. Το συγκεκριμένο brand έτυχε ενθουσιώδους αποδοχής από τους κάτοικους της πόλης που δεν κατάφεραν να διαχωρίσουν την αγάπη για τον τόπο τους από τις κερδοσκοπικές βλέψεις του νεοϋορκέζικου – κι όχι μόνο – κεφαλαίου. Οι ίδιοι οι κάτοικοι έγι-

ναν φορείς και διαφημιστές του μεγαλύτερου και πιο κερδοφόρου σχεδίου στην ιστορία του place marketing υιοθετώντας ένα μοντέλο συμπεριφορών (t-shirt, καπέλα, κούπες κ.λπ.) που φαινομενικά έμοιαζε να αποτελεί φυσική προέκταση της πραγματικής τους σχέσης με την πόλη. Φυσικά, τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά. Είχε προηγηθεί μια διαδικασία αντικατάστασης της πραγματικότητας από την εικόνα της με τέτοιο τρόπο ώστε τελικά η εικόνα να αποτελεί τη – νέα – πραγματικότητα, που με τη σειρά της υπήρξε αιτία γέννησης πραγματικών συμπεριφορών.

Η ίδια συνταγή ακολουθήθηκε και σε άλλες πόλεις, με περισσότερο επιτυχή την περίπτωση του Άμστερνταμ και το brand “I AMsterdam”.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά και η όποια απόπειρα πολιτικής place marketing συνδέεται, ως επί το πλείστον, είτε με την ιστορική διαδρομή του ελλαδικού χώρου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα είτε με το περιβαλλοντικό, κλιματικό και φυσικό τοπίο. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με μια επιλεκτική ανάδειξη και προβολή μιας ιστορικής “κληρονομιάς” που συνοδεύεται από μια αντίστοιχη συσκότιση των στοιχείων εκείνων που συνθέτουν την αυθεντική μνήμη ενός τόπου. Η ιστορική πολυπλοκότητα αντικαθίσταται από την κυρίαρχη ιστορική αφήγηση, η ζώσα μνήμη δίνει τη θέση της στην απονεκρωμένη μνημειοποίηση και η συλλογική εμπειρία παραμερίζεται από την παντοδυναμία των θεματικών τουριστικών πάρκων. Η δεύτερη περίπτωση αφορά στη δίχως όρια κατίσχυση του Κεφαλαίου στο φυσικό περιβάλλον. Μια κατίσχυση που καρατομεί το φυσικό τοπίο προκειμένου να το καταστήσει προσβάσιμο στο τουριστικό κοινό με όρους μαζικότητας (βλ. αστικές παρεμβάσεις τουριστικού χαρακτήρα και εμπορευματοποίησης φυσικών τοπίων κ.λπ.).

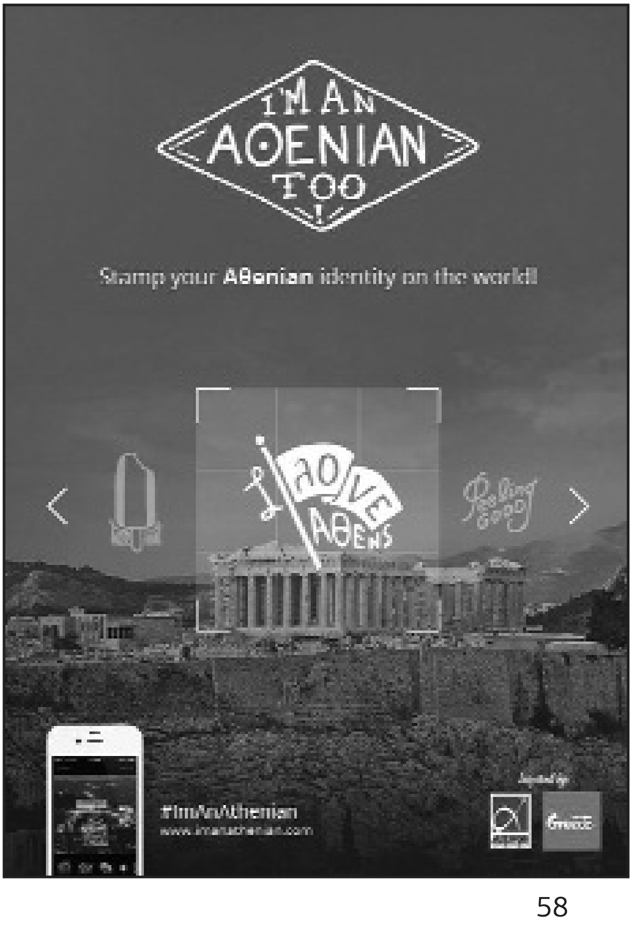

Για τη στοιχειοθέτηση των παραπάνω θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά παραδείγματα place marketing πολιτικών που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα – ιδιαίτερα μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Όμως, εκτός του ότι δεν μας ενδιαφέρει μια ακαδημαϊκή προσέγγιση του ζητήματος, θεωρούμε ότι οι αναγωγές μπορούν να πραγματοποιηθούν πολύ εύκολα χωρίς να τις εκβιάσουμε.

Αυτό που μας αφορά στο προκείμενο είναι η ανίχνευση των τρόπων που θα μπλοκάρουν κάθε απόπειρα του Εμπορεύματος να επιβληθεί στην καθημερινότητά μας, κάθε απόπειρα του Θεάματος να διαμεσολαβήσει την αυθεντικότητα των στιγμών μας. Μας ενδιαφέρει να ζούμε στις πόλεις των επιθυμιών μας και όχι στις πόλεις των προσταγών του Κεφαλαίου. Μας ενδιαφέρουν οι κοινοτικές σχέσεις που εδαφικοποιούνται σε βάθος χρόνου κρατώντας ζωντανή τη συλλογική εμπειρία και όχι η κατανάλωση προορισμών. Μας ενδιαφέρει η περιπλάνηση των συναντήσεων και η συνάντηση των περιπλανήσεων και στεκόμαστε παγερά αδιάφοροι απέναντι στον τουρισμό της αποξένωσης. Θέλουμε να αλλάξουμε την πόλη και τον κόσμο όλο και δεν θα πάψουμε στιγμή να γράφουμε και να δρούμε προς αυτή την κατεύθυνση.

Henri Lefebvre και Catherine Régulier: καθημερινή ζωή και ρυθμοί

Το παρόν κείμενο είναι το πρώτο μέρος του άρθρου με τίτλο “Η ρυθμαναλυτική μελέτη” που γράφτηκε από τον Henri Lefebvre και την Catherine Régulier και δημοσιεύτηκε το 1985 στο τεύχος 41 του περιοδικού Communications. Αποτελεί μια εισαγωγή στο ζήτημα των ρυθμών, το οποίο απασχόλησε τον Lefebvre στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Το άρθρο περιλαμβάνεται στο βιβλίο “Στοιχεία Ρυθμανάλυσης” (1992), το οποίο επρόκειτο να αποτελέσει τον τέταρτο τόμο της "Κριτικής της Καθημερινής Ζωής" αλλά εκδόθηκε τελικά ένα χρόνο μετά τον θάνατο του Lefebvre. Από τη δική μας πλευρά, δεν είναι παρά η αρχή της ενασχόλησής μας με τα ζητήματα του χρόνου και του ρυθμού. Επιλέγουμε, εμβαθύνοντας, να αφήσουμε ήδη ένα αποτύπωμα της πρώιμης ενασχόλησής μας με τον χωροχρόνο ως σύνολο και επιφυλασσόμαστε για τη συνέχεια. Η μετάφραση δική μας.

Σε μια επικείμενη δημοσίευση θα δείξουμε τις σχέσεις μεταξύ της καθημερινής ζωής και των ρυθμών, με άλλα λόγια τις συγκεκριμένες τροπικότητες του κοινωνικού χρόνου. Η ρυθμολογική μελέτη που θα επιχειρήσουμε ενσωματώνεται σε εκείνη της καθημερινής ζωής. Ακόμη, βαθαίνει κάποιες πλευρές της. Η καθημερινή ζωή δομείται πάνω στον αφηρημένο, ποσοτικοποιημένο χρόνο, τον χρόνο των ρολογιών. Αυτός ο χρόνος εισήχθη κομμάτι-κομμάτι στη δύση μετά την ανακάλυψη των ρολογιών, ταυτόχρονα με την ένταξή τους στην κοινωνική πρακτική. Ομογενοποιημένος και βεβηλωμένος, αυτός ο χρόνος έχει αναδυθεί νικηφόρος από τη στιγμή που καθόρισε *το μέτρο του χρόνου της εργασίας*. Με αφετηρία αυτήν τη χρονική στιγμή, έγινε ο χρόνος της καθημερινότητας, καθυποτάσσοντας στην οργάνωση της εργασίας στον χώρο άλλες πτυχές του καθημερινού: τις ώρες του ύπνου και του ξυπνήματος, των γευμάτων και της ιδιωτικής ζωής, τις σχέσεις των ενηλίκων με τα παιδιά τους, τη διασκέδαση και τα χόμπι, τις σχέσεις με τον τόπο κατοικίας. Ωστόσο, η καθημερινή ζωή διαπερνάται και διασχίζεται από μεγάλους κοσμικούς και ζωτικούς ρυθμούς: ημέρα και νύχτα, μήνες και εποχές, και ακόμα πιο συγκεκριμένα, βιολογικούς ρυθμούς. Στην καθημερινότητα, αυτό καταλήγει στη συνεχή αλληλεπίδραση αυτών των ρυθμών με επαναλαμβανόμενες διαδικασίες που συνδέονται με τον ομογενοποιημένο χρόνο.

Αυτή η αλληλεπίδραση περιλαμβάνει διάφορες πλευρές που θα αφήσουμε στην άκρη, για παράδειγμα τους παραδοσιακούς δεσμούς του κοινωνικού χρόνου με θρησκευτικές δοξασίες και μοτίβα. Θα ασχοληθούμε μόνο με τη ρυθμική εκδοχή του καθημερινού χρόνου. Η μελέτη της καθημερινής ζωής έχει επισημάνει ήδη αυτήν την κοινότοπη μα ελάχιστα γνωστή διαφορά μεταξύ κυκλικού και γραμμικού, μεταξύ έρρυθμων χρόνων και χρόνων στυγνών επαναλήψεων. Αυτές οι επαναλήψεις είναι κουραστικές, εξουθενωτικές και ανιαρές, ενώ η επιστροφή ενός κύκλου έχει την όψη ενός γεγονότος και μιας έλευσης. Το ξεκίνημά του, που τελικά είναι μονάχα μια επανέναρξη, έχει πάντα τη φρεσκάδα μιας ανακάλυψης και μιας εφεύρεσης. Η αυγή έχει πάντα μια θαυμαστή γοητεία, η πείνα και η δίψα ανανεώνονται υπέροχα... Η καθημερινότητα είναι ταυτόχρονα το σκηνικό, η τοποθεσία και το διακύβευμα μιας σύγκρουσης μεταξύ των μεγάλων άφθαρτων ρυθμών και των διαδικασιών που επιβάλλονται από την κοινωνικοοικονομική οργάνωση της παραγωγής, της κατανάλωσης, της κυκλοφορίας και της κατοικίας. Η ανάλυση της καθημερινής ζωής δείχνει πώς και γιατί ο ίδιος ο κοινωνικός χρόνος είναι ένα κοινωνικό προϊόν. Όπως όλα τα προϊόντα, όπως κι ο χώρος, ο χρόνος διαιρεί και διαιρείται μεταξύ χρήσης και αξίας χρήσης απ' τη μια πλευρά και ανταλλαγής και ανταλλακτικής αξίας απ' την άλλη. Από τη μια πωλείται κι απ' την άλλη βιώνεται.

Από εδώ προκύπτουν ορισμένες υποθέσεις που λειτουργούν ως σημείο αφετηρίας για τη ρυθμανάλυση.

Πρώτον, ο καθημερινός χρόνος μετριέται με δύο τρόπους, ή καλύτερα μετράει και μετριέται ταυτόχρονα. Από τη μία θεμελιώδεις ρυθμοί και κύκλοι μένουν σταθεροί κι από την άλλη, ο ποσοτικοποιημένος χρόνος των ρολογιών επιβάλλει μονότονες επαναλήψεις. Οι κύκλοι αναζωογονούν την επανάληψη, διαπερνώντας την. Δεν είναι άραγε αυτό το διπλό μέτρο που επέτρεψε στην καθημερινότητα να εγκαθιδρυθεί στην σύγχρονη εποχή, να σταθεροποιηθεί και, κατά κάποιο τρόπο, να θεσμοποιηθεί;

Δεύτερον, μια πικρή και σκοτεινή πάλη διεξάγεται γύρω από τον χρόνο και τη χρήση του. Αυτή η πάλη έχει εκπληκτικές συνέπειες. Οι λεγόμενοι φυσικοί ρυθμοί αλλάζουν για πολλαπλούς τεχνολογικούς, κοινωνικοοικονομικούς λόγους, με έναν τρόπο που απαιτεί ενδελεχή έρευνα. Για παράδειγμα, οι νυκτερινές δραστηριότητες πολλαπλασιάζονται, ανατρέποντας τους κιρκαδικούς ρυθμούς. Η κοινωνική πρακτική εισβάλλει λίγο λίγο στη νύχτα, λες και η μέρα δεν ήταν αρκετή για να διεξάγουμε τα επαναλαμβανόμενα καθήκοντά μας. Στο τέλος της εβδομάδας ξεσπάει ο 'πυρετός του σαββατόβραδου', αντικαθιστώντας την παραδοσιακή ημέρα εβδομαδιαίας ξεκούρασης και ευσέβειας.

Τρίτον, ο ποσοτικοποιημένος χρόνος υπόκειται σε έναν πολύ γενικό νόμο αυτής της κοινωνίας: ενώ γίνεται ομοιόμορφος και μονότονος, ταυτόχρονα σπάει και κατακερματίζεται. Όπως κι ο χώρος, διαιρείται σε πακέτα και τεμάχια: μεταφορικά δίκτυα, κατακερματισμένα και τα ίδια, διάφορες μορφές εργασίας, διασκέδασης και ανάπαυσης. Δεν υπάρχει χρόνος για να κάνεις τα πάντα, αλλά καθετί έχει τον χρόνο του. Αυτά τα κατακερματισμένα τμήματα ιεραρχούνται μεταξύ τους, αλλά η εργασία παραμένει σε μεγάλο βαθμό ουσιώδης (παρά την όποια υποτίμηση, που αντισταθμίζεται από πρακτικές επαναξιοποίησης σε περιόδους ανεργίας), το σημείο αναφοράς στο οποίο ανατρέχουν όλα τα υπόλοιπα. Ωστόσο,

οι διαταραχές των ρυθμών πολλαπλασιάζονται, όπως και τα αποκαλούμενα νευρικά προβλήματα. Δεν είναι ανακριβές να ισχυριστούμε πως τα νεύρα και ο εγκέφαλος έχουν τους δικούς τους ρυθμούς, όπως οι αισθήσεις και η νόηση.

Από ρυθμαναλυτική σκοπιά, μπορούμε να περιγράψουμε την ημέρα και τις χρήσεις του χρόνου με βάση κοινωνικές κατηγορίες, το φύλο και την ηλικία. Είναι αξιοσημείωτο πως τα αντικείμενα είναι καταναλωτές χρόνου, εγγράφονται στη χρήση του με τις δικές τους απαιτήσεις. Ένα πλυντήριο καταναλώνει ένα τμήμα χρόνου (λειτουργία και συντήρηση) όπως καταλαμβάνει και ένα τμήμα χώρου. Οι ώρες των γευμάτων είναι αποτέλεσμα σύμβασης μιας και ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Όμως αν τρως κάθε δώδεκα κι οκτώ, θα καταλήξεις να πεινάς εκείνες τις ώρες. Χρειάζονται ίσως δεκαετίες για να προσαρμοστεί το σώμα σε τέτοιους ρυθμούς και δεν είναι σπάνιο για τα παιδιά να αρνούνται τους κοινωνικούς ρυθμούς. Σε ότι αφορά την πνευματική συγκέντρωση και τις δραστηριότητες με τις οποίες συνδέεται (διάβασμα, γράψιμο, ανάλυση), έχουν επίσης τον δικό τους ρυθμό, που δημιουργήθηκε από συνήθεια, δηλαδή από έναν περισσότερο ή λιγότερο αρμονικό συμβιβασμό μεταξύ του επαναληπτικού, του κυκλικού και εκείνου που ανακύπτει από αυτά. Αυτές οι συμπεριφορές που αποκτώνται σύμφωνα με μια συγκεκριμένη διαίρεση του χρόνου και σαφώς καθορισμένους ρυθμούς δημιουργούν, ωστόσο, μια εντύπωση αυθορμητισμού. Αυτοματισμοί ή αυθορμητισμός; Αποδίδουμε τις συνέπειες εξωτερικών περιορισμών σε μια ουσιώδη ανάγκη. Εκείνος που ξυπνάει στις έξι το πρωί επειδή έχει ρυθμιστεί έτσι εξαιτίας της δουλειάς του είναι ίσως ακόμη νυσταγμένος και έχει ανάγκη για ύπνο. Μήπως αυτή η αλληλεπίδραση του επαναλαμβανόμενου με το έρρυθμο αργά ή γρήγορα δεν γεννά την εκτόπιση του σώματος; Αυτή η εκτόπιση έχει σημειωθεί και υπερτονιστεί πολλές φορές, χωρίς ωστόσο να έχουν γίνει κατανοητές όλες οι αιτίες που την προκαλούν.

Στην καθημερινή ζωή, λοιπόν, οτιδήποτε σχετίζεται με τις κοινωνικές σχέσεις εμφανίζεται σε κάθε “υποκείμενο” ως αναγκαίο και απόλυτο, ως ουσιώδες και αυθεντικό. Με την εισαγωγή ενός καινούργιου στοιχείου στον καθημερινό χρόνο, αυτή η κατασκευή μπορεί να κλονιστεί με κίνδυνο να καταρρεύσει, δείχνοντας έτσι πως δεν ήταν ούτε απαραίτητη ούτε αυθεντική. Το ότι είσαι ερωτοχτυπημένος, έχεις βουλιμία ή πάσχεις από αϋπνία σημαίνει ότι εισέρχεσαι σε μια άλλη καθημερινότητα...

Η ρυθμική οργάνωση του καθημερινού χρόνου είναι κατά μία έννοια ό,τι πιο προσωπικό, ό,τι πιο εσωτερικό. Και είναι επίσης ό,τι πιο εξωτερικό (κατ' αντιστοιχία με μια διάσημη ρήση του Χέγκελ[1]). Δεν άπτεται μιας ιδεολογίας ούτε της πραγματικότητας. Οι επίκτητοι ρυθμοί είναι ταυτόχρονα εσωτερικοί και κοινωνικοί. Στη διάρκεια μιας μέρας στον σύγχρονο κόσμο, όλοι κάνουν περίπου τα ίδια πράγματα στις περίπου ίδιες ώρες, αλλά καθένας είναι πραγματικά μόνος του κάνοντάς τα.

Το κυκλικό και το γραμμικό είναι κατηγορίες, δηλαδή έννοιες ή αντιλήψεις. Καθεμιά από αυτές τις δύο λέξεις προσδιορίζει – υποδηλώνει – μια εξαιρετική ποικιλία γεγονότων και φαινομένων. Οι κυκλικές διαδικασίες και κινήσεις, οι ταλαντώσεις, οι δονήσεις, οι επιστρο-

1 *«Το Εξωτερικό είναι η έκφραση του Εσωτερικού.»* (Χέγκελ, Φαινομενολογία του πνεύματος) [ΣτΜ]

φές και οι περιστροφές είναι αμέτρητες, από τις μικροσκοπικές μέχρι τις αστρονομικές, από τα μόρια μέχρι τους γαλαξίες, περνώντας μέσα από τους χτύπους της καρδιάς, το πετάρισμα των βλεφάρων και την αναπνοή, τη διαδοχή ημέρας και νύχτας, μηνών και εποχών και πάει λέγοντας. Όσο για το γραμμικό, προσδιορίζει κάθε σειρά πανομοιότυπων γεγονότων που διαχωρίζονται από μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα: η πτώση μιας σταγόνας νερού, τα χτυπήματα ενός σφυριού, ο θόρυβος μιας μηχανής κ.λπ. Ο υπαινιγμός είναι εμφανής στο νόημα αυτών των όρων. Το κυκλικό προσλαμβάνεται σχετικά ευνοϊκά: κατάγεται από το κοσμικό, το παγκόσμιο, τη φύση. Μπορούμε όλοι να φανταστούμε τα κύματα της θάλασσας – μια όμορφη εικόνα, γεμάτη νόημα – ή τα ηχητικά κύματα ή τους κιρκαδικούς ή μηνιαίους κύκλους. Το γραμμικό, ωστόσο, περιγράφεται αποκλειστικά ως μονότονο, κουραστικό ή ακόμη κι αφόρητο.

Οι σχέσεις του κυκλικού και του γραμμικού – αλληλεπιδράσεις, συγκρούσεις, η κυριαρχία του ενός πάνω στο άλλο ή η εξέγερση του ενός ενάντια στο άλλο – δεν είναι απλές: υπάρχει μεταξύ τους μια ανταγωνιστική ενότητα. Διεισδύουν το ένα στο άλλο, αλλά σε μια ατέλειωτη πάλη: κάποτε συμβιβασμός, άλλοτε διάσπαση. Υπάρχει, ωστόσο, μεταξύ τους μια ακατάλυτη ενότητα: το επαναλαμβανόμενο τικ-τακ του ρολογιού μετράει τον κύκλο των ωρών και των ημερών, και αντιστρόφως. Στη βιομηχανική πρακτική, όπου το γραμμικό επαναλαμβανόμενο τείνει να κυριαρχήσει, η πάλη είναι έντονη.

Αν το κυκλικό και το γραμμικό είναι κατηγορίες του χρόνου και του ρυθμού με γενικά χαρακτηριστικά (συμπεριλαμβανομένης της μέτρησης του ενός από το άλλο, κάτι που καθιστά καθένα από αυτά ένα *μετρώμενο-μέτρο*), δεν υπάρχουν άλλες κατηγορίες; Άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία του χρόνου και του ρυθμού; Άλλοι χρόνοι;

Ο χρόνος που προσωρινά θα ονομάσουμε "οικειοποιημένο" έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Είτε κανονικός είτε εξαιρετικός, είναι ένας χρόνος που ξεχνά τον χρόνο, κατά τη διάρκειά του ο χρόνος δεν μετράει (και δεν μετριέται πια). Φτάνει ή αναδύεται όταν μια δραστηριότητα φέρνει πληρότητα, είτε αυτή η δραστηριότητα είναι κοινότοπη (μια απασχόληση, μια δουλειά), ραφινάτη (διαλογισμός, περισυλλογή), αυθόρμητη (ένα παιχνίδι για παιδιά ή ακόμα και για ενήλικες) ή εκλεπτυσμένη. Αυτή η δραστηριότητα είναι σε αρμονία με τον εαυτό της και με τον κόσμο. Έχει μάλλον διάφορα χαρακτηριστικά αυτοδημιουργίας ή δώρου παρά υποχρέωσης ή έξωθεν επιβολής. *Είναι* έγχρονη: *είναι* ένας χρόνος, αλλά δεν το αναλογίζεται.

Για να θέσουμε το ερώτημα των ρυθμών καθαρά, ας επιστρέψουμε στην καθημερινή ζωή και στην περιγραφή μιας ημέρας. Η χρήση του χρόνου την κατακερματίζει, την τεμαχίζει. Ένας κάποιος ρεαλισμός συγκροτείται μέσω της λεπτομερούς περιγραφής αυτών των τεμαχίων, εξετάζοντας δραστηριότητες που σχετίζονται με τη διατροφή, την ενδυμασία, την καθαριότητα, τη μετακίνηση κ.λπ. Αναφέρει τα χρησιμοποιούμενα προϊόντα. Μια τέτοια περιγραφή μοιάζει επιστημονική αλλά προσπερνάει το ίδιο το αντικείμενο, που δεν είναι η ακολουθία της παρόδου τέτοιων χρονικών στιγμιοτύπων αλλά η από κοινού σύνδεσή τους στον χρόνο, επομένως ο ρυθμός τους. Το ουσιώδες θα χαθεί, προς όφελος του συμπτωματικού, ακόμα και – ιδιαίτερα – αν η μελέτη αυτών των τεμαχίων μάς επιτρέπει να θεωρήσουμε συγκεκριμένες δομές της καθημερινότητας.

η Καταστασιακή Διεθνής (Μέρος 1ο): η αθλιότητα της φονξιοναλιστικής πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής

Το κλείσιμο της σχολής του Μπάουχαους[1] από τους Ναζί το 1933 αντανακλά τη διάσταση ανάμεσα σε δύο γενικές αρχιτεκτονικές αντιλήψεις που διαμορφώνονται, συγκρούονται και ενίοτε διασταυρώνονται κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Από τη μια πλευρά, τα αναδυόμενα ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης επιχειρούν να εδραιώσουν μια “αρχιτεκτονική της ανάμνησης” που έχει έκδηλες αναφορές στο παρελθόν και ενσαρκώνεται τόσο στη φασιστική αρχιτεκτονική (ως ιδιότυπο συνδυασμό ρασιοναλισμού και ιστορικισμού) όσο και στον ναζιστικό και σταλινικό νεοκλασικισμό. Το συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό ιδίωμα χαρακτηρίζεται από τα γιγαντιαίων διαστάσεων κυβερνητικά ή άλλα δημόσια κτίρια (που συμβολίζουν την αυταρχική κρατική εξουσία) και τη μνημειακότητα που επιδιώκεται με την τυφλή μίμηση και τον εκλεκτικό δανεισμό καθιερωμένων μορφών από το ιστορικό παρελθόν (την αρχαία Ελλάδα, τη Ρώμη και την Αναγέννηση στην περίπτωση του φασισμού και του ναζισμού ή την εθνική παράδοση στην περίπτωση του σταλινισμού). Από την άλλη πλευρά, οι αρχές της “μοντέρνας αρχιτεκτονικής” διατυπώνονται την ίδια περίοδο από ένα πλήθος κινημάτων, σχολών και μεμονωμένων αρχιτεκτόνων (όπως ο Λε Κορμπυζιέ, το κίνημα *Ντε Στιλ* στην Ολλανδία, η σχολή του Μπάουχαους στη Γερμανία, οι κονστρουκτιβιστές και η σχολή *ΒΧΟΥΤΕΜΑΣ* στη μετεπαναστατική Ρωσία). Οι εκπρόσωποι του μοντέρνου κινήματος πρεσβεύουν τη ρήξη με την κυρίαρχη ιστορικιστική τεχνοτροπία και απορρίπτουν τη χρήση παρωχημένων μορφολογικών προτύπων που δεν εξυπηρετούν τη λειτουργική σκοπιμότητα των δημιουργούμενων κτιρίων. Υποστηρίζουν ότι η εξωτερική όψη πρέπει να προσαρμόζεται στις λειτουργικές απαιτήσεις των κατασκευών, σύμφωνα με το δόγμα ότι “η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία”. Προκρίνουν την απλότητα και την “ειλικρίνεια” στην

[1] Για την ιστορική διαδρομή της σχολής του Μπάουχαους, βλ. Carex Flacca #3, Η Σχολή του Μπάουχαους και το κίνημα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής (Άνοιξη 2015).

κατασκευαστική έκφραση με την άρνηση κάθε περιττής διακόσμησης. Παράλληλα, οι φονξιοναλιστές (λειτουργιστές) αρχιτέκτονες εφαρμόζουν τις τεχνολογικές καινοτομίες της 2ης Βιομηχανικής Επανάστασης – ιδίως τις Τεϊλορικές αρχές "επιστημονικής διοίκησης" και τη Φορντική αλυσίδα συναρμολόγησης – με σκοπό την οικονομικά ορθολογική χρήση των υλικών, δηλαδή την ελαχιστοποίηση του κόστους κατασκευής. Προτείνουν την τυποποίηση της οικοδομικής παραγωγής και την προσαρμογή του αρχιτεκτονικού έργου σε μια μηχανική αισθητική, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την "κατοικία-μηχανή" *(machine à habiter)* που εισηγείται ο Λε Κορμπυζιέ [1]. Στο επίπεδο της πολεοδομίας, το *4ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Congrès International d'Architecture Moderne – CIAM)* καταλήγει το 1933 στη σύνταξη της "Χάρτας των Αθηνών", όπου συστηματοποιούνται οι οργανωτικές αρχές της "λειτουργικής πόλης" με άξονα τον διαχωρισμό της σε ζώνες κατοικίας-εργασίας-αναψυχής-κυκλοφορίας και με διακηρυγμένο στόχο την ικανοποίηση ενός προκαθορισμένου συνόλου "βασικών ανθρώπινων αναγκών" (ήλιος, φως, αέρας, πράσινο κ.λπ.).[2]

Το ξέσπασμα της Μεγάλης Ύφεσης σε συνδυασμό με την άνοδο του φασισμού, του ναζισμού και του σταλινισμού αναστέλλουν την ευρεία εφαρμογή των αρχών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στη μεσοπολεμική Ευρώπη και αναγκάζουν πολλούς εκπροσώπους του μοντέρνου κινήματος να καταφύγουν στις ΗΠΑ, όπου διαδίδουν τις ιδέες τους στα πανεπιστήμια (Χάρβαρντ, MIT, IIT κ.α.) και βρίσκουν την ευκαιρία να τις υλοποιήσουν στις Αμερικανικές μεγαλουπόλεις. Μετά τη νίκη των Συμμάχων στον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, η μοντέρνα αρχιτεκτονική επιστρέφει θριαμβευτικά στην Ευρώπη και οι αρχές της εφαρμόζονται ευρέως για την ανοικοδόμηση των καταστραμμένων πόλεων του Δυτικού καπιταλιστικού κόσμου. Το μοντέρνο *Διεθνές Στιλ* μετατρέπεται σε ένα καινούριο αρχιτεκτονικό κατεστημένο και ενσωματώνεται πλήρως στο Φορντικό-Κεϊνσιανό μοντέλο της μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης. Τα περισσότερα παλιά κτίρια των αστικών κέντρων κατεδαφίζονται και αντικαθίστανται από απρόσωπες, τυποποιημένες πολυκατοικίες και γραφεία στο πλαίσιο μιας ανάπλασης που γιγαντώνει ανεξέλεγκτα τις πόλεις,

2 Πέρα από τις μορφολογικές και στιλιστικές διαφορές μεταξύ μοντέρνας και νεοκλασικής αρχιτεκτονικής κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η σχέση ανάμεσα στα δύο αυτά ρεύματα δεν εξαντλείται σε μια μονοδιάστατη σύγκρουση αλλά παρουσιάζει βαθύτερα σημεία σύγκλισης και συμφωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κοινό ενδιαφέρον του μοντερνισμού και του νεοκλασικισμού των ολοκληρωτικών καθεστώτων για τις ανθρωπομετρικές κλίμακες αρμονικών αναλογιών με προεξάρχουσα περίπτωση το σύστημα Modulor του Λε Κορμπυζιέ, το οποίο εισηγείται το σχεδιασμό των αρχιτεκτονικών κατασκευών και της πόλης σύμφωνα με τις δήθεν "φυσικές" και "οικουμενικές" διαστάσεις που έχει το σώμα ενός μέσου Ευρωπαίου άνδρα [2]. Αυτές οι συγκλίσεις αντανακλούν τη βαθύτερη σχέση μεταξύ φιλελευθερισμού και ολοκληρωτισμού – η οποία επισημάνθηκε από τους Χορκχάιμερ και Αντόρνο στη Διαλεκτική του Διαφωτισμού – και θα εξεταστούν λεπτομερώς στο μέλλον παράλληλα με μια διεξοδική ανάλυση της φασιστικής, ναζιστικής και σταλινικής αρχιτεκτονικής. Προς το παρόν, τονίζουμε απλώς ότι η ύπαρξη τέτοιων κοινών στοιχείων μπορεί να εξηγήσει, για παράδειγμα, τη φαινομενικά παράδοξη συνεργασία του Λε Κορμπυζιέ με τη φιλοναζιστική κυβέρνηση του Βισύ ή την επιλογή του Γκρόπιους και του Μις Φαν ντερ Ρόε να συμμετάσχουν στον διαγωνισμό που προκηρύχθηκε το 1933 από το χιτλερικό καθεστώς για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό της Κεντρικής Τράπεζας της Γερμανίας στο Βερολίνο.

υπηρετώντας τις ανάγκες της εμπορευματικής οικοδομικής παραγωγής για ολοένα μεγαλύτερη κερδοφορία και ποσοτική μεγέθυνση. Οι ψυχολογικές και συναισθηματικές ανάγκες των ατόμων παραβλέπονται προς όφελος ενός μονοδιάστατου φονξιοναλισμού που πιστεύει εσφαλμένα ότι η κατασκευαστική συνέπεια και η στενά ορισμένη λειτουργική χρησιμότητα οδηγούν αυτομάτως στην εκπλήρωση των αισθητικών απαιτήσεων της μορφής. Η ανιαρή επανάληψη πανομοιότυπων κτιριακών κατασκευών δημιουργεί ένα μορφολογικό αδιέξοδο και καταλήγει σε έναν νέο φορμαλισμό που επιχειρείται αμήχανα να αντιμετωπιστεί με την επαναφορά αφελών διακοσμήσεων και νεοκλασικών μοτίβων. Οι χυδαίοι συμβιβασμοί με τις απαιτήσεις της αγοράς αποτυπώνονται με χαρακτηριστικό τρόπο στα αρχιτεκτονικά έργα και στα οικιστικά συγκροτήματα που σχεδιάζονται από την εταιρεία *TAC* του Γκρόπιους, όπως ο ουρανοξύστης-έδρα της αεροπορικής εταιρείας *Pan American* (1960-63) που ψηφίστηκε το 1987 από τους κατοίκους της Νέας Υόρκης ως το πιο μισητό κτίριο της πόλης. Η γενική παρακμή της μεταπολεμικής μοντέρνας αρχιτεκτονικής αντικατοπτρίζεται, εξάλλου, στις τάσεις φυγής από την αστική πραγματικότητα και στην ανορθολογική-μυστικιστική στροφή του Λε Κορμπυζιέ που φτάνει μέχρι το σημείο να αναλάβει το σχεδιασμό θρησκευτικών κτιρίων, όπως το παρεκκλήσι της *Παναγίας της Κορυφής (Notre-Dame-du-Haut)* στην πόλη Ρονσάμ της Γαλλίας (1953-55).

Ο ουρανοξύστης-έδρα
της εταιρείας Pan American

Το παρεκκλήσι της Παναγίας της Κορυφής

Στο *8ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής* (CIAM VIII, 1951), αρκετοί νέοι αρχιτέκτονες ασκούν κριτική στις μορφολογικές αντινομίες του μοντέρνου κινήματος, στους αγοραίους συμβιβασμούς αλλά και στην ίδια τη “Χάρτα των Αθηνών” ως υπόδειγμα πολεοδομικής οργάνωσης. Η αντιπαράθεση με την “παλιά φρουρά” συνεχίζεται στο 9ο Συνέδριο (1953) και εντείνεται τα επόμενα χρόνια, καταλήγοντας στο σχίσμα του 10ου

Συνεδρίου (CIAM X, 1956) και στη δημιουργία της *Ομάδας 10 (Team X)* όπου συμμετέχουν αρχιτέκτονες όπως οι Άλντο Βαν Έικ, Γιάκομπ Μπάκεμα, Γιώργος Κανδύλης, Άλισον και Πίτερ Σμίθσον, Τζιανκάρλο ντε Κάρλο κ.ά. Το σχίσμα πυροδοτεί ένα πλήθος θεωρητικών διακηρύξεων και οδηγεί στη διαμόρφωση νέων αρχιτεκτονικών ιδιωμάτων που ακολουθούν διάφορες κατευθύνσεις. Οι εισηγητές του *Νέου Μπρουταλισμού* (Άλισον και Πίτερ Σμίθσον, Ρέινερ Μπάναμ) χρησιμοποιούν ευρέως το εμφανές ακατέργαστο *(brut)* σκυρόδεμα απαιτώντας την επιστροφή στις αρχές του φονξιοναλισμού, την απλότητα της μορφής και την κατασκευαστική ειλικρίνεια των οικοδομικών υλικών. Οι *στρουκτουραλιστές* ή *δομικιστές* (Άλντο Βαν Έικ, Λούις Καν κ.ά.) – με τους οποίους θα ασχοληθούμε εκτενώς σε επόμενο τεύχος – εστιάζουν στο σημασιολογικό περιεχόμενο της μορφής και βασίζονται σε μια *οντολογία* της αρχιτεκτονικής δομής που αντλεί ερεθίσματα από την αρχετυπική οικιστική διάρθρωση ιστορικών ή πρωτόγονων κοινωνιών. Την ίδια περίοδο, ωστόσο, μια ριζοσπαστική και ποιοτικά διαφορετική κριτική της μοντέρνας τέχνης και αρχιτεκτονικής αρθρώνεται από ορισμένες πειραματικές ομάδες που θα ενώσουν τελικά τις δυνάμεις τους για να δημιουργήσουν την *Καταστασιακή Διεθνή*.

Η *Καταστασιακή Διεθνής* (ΚΔ) ιδρύεται στις 28 Ιουλίου 1957 κατά την ενοποιητική Συνδιάσκεψη του Κόζιο ντ' Αρόσα στη Βόρεια Ιταλία, όπου συμμετέχουν εκπρόσωποι του *Διεθνούς Κινήματος για ένα Φαντασιακό Μπάουχαους* (Άσγκερ Γιορν, Τζουζέπε Πίνοτ-Γκαλίτσο κ.ά.), της *Λετριστικής Διεθνούς* (Γκυ Ντεμπόρ, Μισέλ Μπερνστάιν) και μιας *Ψυχογεωγραφικής Επιτροπής του Λονδίνου* (Ραλφ Ράμνεϊ).[3] Το ιδρυτικό μανιφέστο της ΚΔ είναι η *Έκθεση για την Κατασκευή Καταστάσεων* [3] που συντάσσεται τον Ιούνιο του 1957 από τον Γκυ Ντεμπόρ και διακηρύσσει την επιθυμία της ομάδας για την ολόπλευρη απελευθερωτική αλλαγή της κοινωνίας και της ζωής, την κατάργηση των εκμεταλλευτικών σχέσεων και την ποιοτικά ανώτερη οργάνωση του κόσμου. Σύμφωνα με την *Έκθεση*, η καθυστέρηση αυτής της επαναστατικής ανατροπής – παρά την "ανάπτυξη των σύγχρονων παραγωγικών δυνάμεων" – οφείλεται στην ανεπαρκή δράση του διεθνούς εργατικού κινήματος, η οποία πηγάζει με τη σειρά της από ένα συνδυασμό κατασταλτικών και ρεφορμιστικών τακτικών που εφευρίσκει ο καπιταλισμός. Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται αναγκαία η ανακάλυψη και χρήση καινούριων μέσων δράσης που μπορούν να αναγνωριστούν ευκολότερα στο πεδίο της κουλτούρας αλλά εφαρμόζονται με την προοπτική της αλληλεπίδρασής τους με το σύνολο των απαιτούμενων επαναστατικών αλλαγών.

[3] Η *Λετριστική Διεθνής* συγκροτήθηκε το 1952 από μέλη της ριζοσπαστικής πτέρυγας του ευρύτερου Λετριστικού κινήματος στη Γαλλία, ασκώντας κριτική στα καλλιτεχνικά κινήματα της μεταπολεμικής περιόδου και στην άψυχη μοντέρνα αρχιτεκτονική και αναζητώντας καινούριες μεθόδους επέμβασης στο περιβάλλον της πόλης και της καθημερινής ζωής. Το *Διεθνές Κίνημα για ένα Φαντασιακό Μπάουχαους* δημιουργήθηκε το 1954 στη βάση μιας αντιφονξιοναλιστικής κριτικής και διαδέχτηκε τη *Διεθνή των Πειραματικών Καλλιτεχνών* ή CoBrA, που σχηματίστηκε το 1948 από τον Δανό Άσγκερ Γιορν, τον Βέλγο Κριστιάν Ντοτρεμόν και τον Ολλανδό Κόνσταντ. Το όνομα της ομάδας *CoBrA* αποτελεί ακρωνύμιο που παραπέμπει στις πόλεις καταγωγής των ιδρυτών της: Κοπεγχάγη (Co), Βρυξέλλες (Br) και Άμστερνταμ (A).

Η *κουλτούρα* ορίζεται από την ΚΔ ως η αντανάκλαση και το πρόπλασμα των δυνατοτήτων οργάνωσης της ζωής σε μια συγκεκριμένη κοινωνία και σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Πέρα από τις επιστημονικές ή παιδαγωγικές πλευρές της, αποτελεί ένα σύμπλεγμα αισθητικής, συναισθημάτων και ηθών μέσω του οποίου εκφράζεται η αντίδραση ενός κοινωνικού συνόλου στον υφιστάμενο τρόπο οργάνωσης της καθημερινής ζωής [3, 4]. Για τον Ντεμπόρ, η βούληση για μια οικουμενική αλλαγή που χαρακτηρίζει τις συλλογικές πρωτοπορίες στον τομέα της κουλτούρας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα συναρτάται με τη μεγάλη επίθεση του προλεταριακού επαναστατικού κινήματος κατά την ίδια χρονική περίοδο. Κάτω από αυτό το πρίσμα πρέπει να ιδωθεί η ντανταϊστική άρνηση των αστικών αξιών, η ηθική εξέγερση και η απόπειρα μιας εποικοδομητικής δράσης εκ μέρους των σουρεαλιστών ή η αποσπασματική συμβολή του παλιού Μπάουχαους στη ρήξη με τον αντιδραστικό νεοκλασικισμό. Ωστόσο, η ήττα της διεθνούς προλεταριακής επανάστασης – από τη συνδυασμένη δράση του φασισμού, της σοσιαλδημοκρατίας και του μπολσεβικισμού – ακινητοποιεί αυτά τα ρεύματα κουλτούρας και τα υποχρεώνει να υιοθετήσουν μια αμυντική στάση, να παρακμάσουν και να αφομοιωθούν στον κυρίαρχο κόσμο [3, 5]. Πέρα από το κίνημα Νταντά που διαλύεται γρήγορα εξαιτίας της ολοκληρωτικά αρνητικής στάσης του, ο σουρεαλισμός εκπίπτει τελικά στον μυστικισμό λόγω της εσφαλμένης πίστης του στον ανεξάντλητο πλούτο της ασυνείδητης φαντασίας και η φονξιοναλιστική αρχιτεκτονική συνθηκολογεί με την αντίδραση και ενσωματώνεται στην καπιταλιστική κοινωνία. Μετά το τέλος του 2ου Παγκόσμιου Πολέμου, η αποσύνθεση της κουλτούρας στην αστική ζώνη – με επίκεντρο το Παρίσι – εκδηλώνεται με τη συνεχιζόμενη επανάληψη διάφορων υπο-σουρεαλιστικών συρμών, ενώ στη ζώνη του κρατικού καπιταλισμού – που έχει ως καρδιά τη Μόσχα – αποτυπώνεται στο σοσιαλιστικό-ρεαλιστικό "δόγμα Ζντάνωφ", το οποίο οραματίζεται την αυταρχική παλινόρθωση των νεκρών πολιτιστικών αξιών του παρελθόντος [3].

Η αποσύνθεση των ατομικών τεχνών ερμηνεύεται από τους καταστασιακούς ως αναπόφευκτη συνέπεια της εμφάνισης ανώτερων δυνατοτήτων δράσης σε ολόκληρο τον κόσμο [6]. Αυτό σημαίνει ότι η ΚΔ δεν υπερασπίζεται καμία προσπάθεια ανανέωσης της διαχωρισμένης καλλιτεχνικής δραστηριότητας (π.χ. με τη μορφή της ποίησης ή του μυθιστορήματος) αλλά εισηγείται μια ενιαία και συλλογική δημιουργία ως σύνθεση που ενσωματώνει τέχνες και τεχνικές με σκοπό την ολοκληρωμένη κατασκευή ενός νέου περιβάλλοντος κι ενός νέου τρόπου ζωής, ακολουθώντας και διαδίδοντας καινούριες αξίες [6, 7]. Η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία τοποθετούνται, επομένως, στο επίκεντρο της καταστασιακής κριτικής δραστηριότητας επειδή ακριβώς συμβάλλουν στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος και στη συνακόλουθη εδραίωση ενός τρόπου ζωής. Για το λόγο αυτό, η αρχιτεκτονική δημιουργία γίνεται αντιληπτή ως "τελικό σημείο πραγμάτωσης οποιασδήποτε καλλιτεχνικής προσπάθειας" και ως "έσχατο επίτευγμα της πνευματικής και καλλιτεχνικής εξέλιξης" που υλοποιεί ένα ορισμένο οικονομικό στάδιο της ιστορικής εξέλιξης [8, 9]. Κατά συνέπεια, η ΚΔ προσανατολίζεται στην κριτική της κυρίαρχης φονξιοναλιστικής αρχιτεκτονικής (που διατυπώνεται ήδη, σε πρώιμη μορφή, από το *Διεθνές Κίνημα για ένα Φαντασιακό Μπάουχαους*) και στην επεξεργασία πειραματικών πρακτικών επέμβασης (που εφαρμόζονται αρχικά από τη *Λετριστική Διεθνή*) με σκοπό να κατα-

σκευαστούν καινούριες ατμόσφαιρες μέσα στην πόλη ως βάσεις για τη μελλοντική δημιουργία ολόκληρου του περιβάλλοντος της καθημερινής ζωής[4].

Η ΚΔ δε διατυπώνει μια πολεοδομική θεωρία αλλά μια κριτική της πολεοδομίας, όπως ακριβώς η παρουσία της στην πειραματική τέχνη αποτελεί μια κριτική της τέχνης. Δεν αποδέχεται καμία διαχωρισμένη θεωρία αλλά στοχεύει στη σφαιρική δημιουργία της ύπαρξης [10]. Επιπλέον, δεν αρκείται σε μια στείρα άρνηση του φονξιοναλισμού αλλά επιδιώκει την υπέρβαση του στενού ωφελιμισμού μέσω της δημιουργίας ενός λειτουργικού περιβάλλοντος που θα αφυπνίσει το όνειρο και θα ενθαρρύνει καινούριες συμπεριφορές, πάθη και επιθυμίες. Η "λειτουργική πόλη" που εισηγείται ο Λε Κορμπυζιέ με τη "Χάρτα των Αθηνών" αποτελεί ένα παρωχημένο μοντέλο πολεοδομικής οργάνωσης. Ο αυστηρός διαχωρισμός της πόλης σε ζώνες κατοικίας, εργασίας, αναψυχής και κυκλοφορίας δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων. Η ανάπτυξη των τεχνικών δυνατοτήτων συνεπάγεται την αυτοματοποίηση της παραγωγής, μειώνοντας ολοένα περισσότερο τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας. Η συνακόλουθη αύξηση του διαθέσιμου "ελεύθερου χρόνου" επιτρέπει την επέκταση της ακτίνας δραστηριότητας των ατόμων και εξαλείφει σταδιακά την ανάγκη καθήλωσής τους σε σταθερούς χώρους κατοικίας για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Με τον τρόπο αυτό, διευρύνονται οι δυνατότητες για την ανάδυση ενός νομαδικού τρόπου ζωής που θα αποκαταστήσει το ταξίδι ως απόλαυση και όχι ως συμπλήρωμα της εργασίας [11, 12]. Η "αναψυχή" χάνει το

> Ο τεχνητός φωτισμός καταστρέφει τις σκιές και οι κλιματιζόμενες αίθουσες τις εποχές. Η νύχτα και το καλοκαίρι χάνουν τη γοητεία τους, η αυγή εξαφανίζεται. Ο άνθρωπος των πόλεων θέλει ν' απομακρυνθεί από την κοσμική πραγματικότητα και γι' αυτό δεν ονειρεύεται πια. Ο λόγος είναι ολοφάνερος: Το όνειρο ξεκινάει από την πραγματικότητα και πραγματώνεται σ' αυτήν.
>
> Ιβάν Στσεγκλώφ,
> *Συνταγές για μια νέα πολεοδομία* (1953)

4 Οι πειραματικές πρακτικές που εισάγονται από τη *Λετριστική Διεθνή* και αναπτύσσονται στη συνέχεια από την ΚΔ (ψυχογεωγραφία, περιπλάνηση, κατασκευή καταστάσεων και ενιαία πολεοδομία) θα αναλυθούν στο δεύτερο μέρος του κειμένου. Η αντιφονξιοναλιστική κριτική του *Διεθνούς Κινήματος για ένα Φαντασιακό Μπάουχαους* συνοψίζεται στο βιβλίο του Άσγκερ Γιορν *Περί Μορφής*. Σύμφωνα με τον Γιορν, οι φονξιοναλιστές αρχιτέκτονες σφάλλουν γιατί αρνούνται να θεωρήσουν την αισθητική ως αυτόνομη διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας και αγνοούν την ψυχολογική λειτουργία της ατμόσφαιρας ενός χώρου. Η αισθητική όψη ενός αντικειμένου ή μιας κατασκευής (π.χ. ενός σπιτιού) – δηλαδή η εξωτερική του εμφάνιση και η άμεση επίδρασή του στις αισθήσεις – έχει μια λειτουργία ανεξάρτητη από τη χρησιμότητά του και, επομένως, δεν πρέπει να αντανακλά απλώς την πρακτική λειτουργία ή τη δομή του αλλά να αποτελεί πηγή ποιητικής αίσθησης. Στην περίοδο του Μεσοπολέμου, οι κατασκευές των φονξιοναλιστών διατηρούν κάποια αισθητική αξία επειδή βασίζονται στην καινούρια μηχανική τεχνική, η οποία έχει ακόμα την ικανότητα να ελκύει την προσοχή, να σοκάρει και να συναρπάζει. Ωστόσο, η τυποποίηση – δηλαδή η δημιουργία σταθερών κατασκευαστικών προτύπων – που εφαρμόζεται από τους φονξιοναλιστές αντανακλά μια στατική, αντιαισθητική σύλληψη, η οποία αρνείται τον δυναμικό μετασχηματισμό της μορφής και συμβάλλει στη δημιουργία ενός ολοένα πιο ρυθμισμένου, τακτοποιημένου και ανιαρού κόσμου [9].

νόημά της ως αναπλήρωση της ενέργειας που χάνεται κατά τη διάρκεια της εργασιακής διαδικασίας και το πλεόνασμα της απελευθερωμένης ενέργειας μπορεί πλέον να διοχετευθεί στη δημιουργία ενός καινούριου τρόπου ζωής, στην κατασκευή ενός παιγνιώδους περιβάλλοντος. Η φονξιοναλιστική πολεοδομία, αντίθετα, προσπαθεί να εξαφανίσει ολοκληρωτικά το παιχνίδι από την πόλη οικοδομώντας τετράγωνα κτίρια που μοιάζουν με κελιά φυλακών και θλιβερά συγκροτήματα πολυκατοικιών που οργανώνονται ως περίκλειστες νησίδες-γκέτο. Στην κατηγορία αυτή των πολυκατοικιών ανήκουν οι "οικιστικές μονάδες" (*unités d' habitation*) που σχεδιάζονται από τον Λε Κορμπυζιέ και οργανώνονται σαν μικρές πόλεις με δικά τους καταστήματα, εκπαιδευτικές και αθλητικές εγκαταστάσεις, χώρους αναψυχής κ.λπ., φιλοδοξώντας ουσιαστικά *να καταργήσουν το δρόμο* [13, 14].

Οικιστική μονάδα Μασσαλίας

Καταστρέφουν την οδό Sauvage

Μια από τις ομορφότερες, αυθόρμητα ψυχογεωγραφικές τοποθεσίες του Παρισιού κινδυνεύει σήμερα να εξαφανιστεί.

Η οδός Sauvage, στο 13ο διαμέρισμα, που είχε την πιο εντυπωσιακή νυχτερινή θέα της πρωτεύουσας, τοποθετημένη ανάμεσα στις σιδηροδρομικές γραμμές του σταθμού Austerlitz και σε μια έρημη περιοχή κατά μήκος του Σηκουάνα (οδός Fulton, οδός Bellièvre) περικλείεται – από τον περασμένο χειμώνα – ανάμεσα σε κάποιες από εκείνες τις αποκαρδιωτικές κατασκευές που κυκλώνουν τα προάστια για να στεγάσουν τους θλιμμένους ανθρώπους.

Καταδικάζουμε την εξαφάνιση μιας αρτηρίας ελάχιστα γνωστής αλλά πιο ζωντανής από τα Ηλύσια Πεδία και τα φώτα τους.

Δεν μας συγκινεί η γοητεία των ερειπίων. Αλλά οι στρατώνες πολιτών που υψώνονται στη θέση τους έχουν μια αδικαιολόγητη ασχήμια που απευθύνει ανοιχτό κάλεσμα στους δυναμιτιστές.

ΛΕΤΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΗΣ

Potlatch No 7, 3 Αυγούστου 1954

Η προτεραιότητα που αποδίδει, αντίστοιχα, η κυρίαρχη πολεοδομία στην ταχεία κυκλοφορία των οχημάτων σε συνδυασμό με το αυξανόμενο πλήθος των αυτοκινήτων στους δρόμους μετατρέπουν τον δημόσιο χώρο σε έδαφος αποθήκευσης (στάθμευσης) και μεταφοράς ατομικής ιδιοκτησίας. Το άτομο που πορεύεται με το μοναδικό φυσικό μέσο μετακίνησης υποβιβάζεται στην κατηγορία του "πεζού" και χάνει την ελευθερία της πρόσβασης σε ένα μεγάλο μέρος της πόλης, το οποίο καταλαμβάνεται από το αυτοκίνητο. Η πόλη παύει να λειτουργεί ως τόπος συνάντησης και οι διαπροσωπικές επαφές περιχαρακώνονται είτε σε ιδιωτικές κατοικίες είτε σε περιοχές που υπόκεινται σε εμπορική εκμετάλλευση (π.χ. καφετέριες) [11]. Το αυτοκίνητο δεν αποτελεί απλώς ένα μέσο μεταφοράς των ανθρώπων και των εμπορευμάτων στους χώρους εργασίας και κατανάλω-

σης αλλά επίσης ένα απατηλό σύμβολο κύρους – ιδίως κατά την πρώτη φάση της εμπορευματικής αφθονίας – που επιφυλάσσει η κοινωνία στα προνομιούχα μέλη της, ένα ηλίθιο και οπισθοδρομικό παιχνίδι ανταγωνισμού [14, 15]. Το καταστασιακό παιχνίδι, αντίθετα, χαρακτηρίζεται, από την εξαφάνιση κάθε στοιχείου "άμιλλας" ή ανταγωνισμού. Δεν ορίζεται από το δίπολο "κέρδος" ή "χάσιμο", το οποίο διέπει το σημερινό παιχνίδι αντανακλώντας την ένταση μεταξύ των ατόμων στον αγώνα τους για την ιδιοποίηση αγαθών εντός της ταξικής κοινωνίας. Προσανατολίζεται σε μια κοινή, συλλογική δραστηριότητα που αποσκοπεί να δημιουργήσει επιλεγμένες ατμόσφαιρες και επιθυμητές κατασκευές μέσα στην πόλη. Δεν αποδέχεται την απατηλή, περιθωριακή υπόσταση του σημερινού παιχνιδιού και αρνείται να προσδιοριστεί ως διαχωρισμένη δραστηριότητα, ως προσωρινή και απομονωμένη εξαίρεση σε σχέση με την αποπνικτική πραγματικότητα της δουλειάς. Θέλει να εισβάλει σε κάθε πλευρά της καθημερινής ζωής και να την κατακτήσει εξολοκλήρου, κομματιάζοντας τις αλυσίδες που το κρατάνε εγκλωβισμένο σε έναν περιορισμένο χώρο και χρόνο [16].

Η πολεοδομία διαχειρίζεται τα ζητήματα της στέγασης, της ψυχαγωγίας και της κυκλοφορίας με γνώμονα την αποτροπή κάθε πιθανής συνάντησης μεταξύ των ατόμων στην πόλη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, διαιωνίζει την απομόνωση των εκμεταλλευομένων σε μια ιστορική περίοδο όπου αυτοί τείνουν να συνενωθούν εξαιτίας των ίδιων των αστεακών συνθηκών παραγωγής. Παρέχει τον τεχνικό εξοπλισμό για την απομόνωση του πληθυσμού και τον πολλαπλασιασμό των διαχωρισμών και, επομένως, καθίσταται ένα αποτελεσματικό μέσο ελέγχου που συμβάλλει στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ο ίδιος ο ισχυρισμός της πολεοδομίας ότι παρέχει μια θεωρία και μια πρακτική για τη δημιουργία των πόλεων είναι ένα ψέμα, μια ιδεολογική αφαίρεση[5]. Υπηρετώντας την αποξένωση και τον διασκορπισμό των ατόμων, η πολεοδομία διαλύει και καταστρέφει την πόλη ως τόπο συγκέντρωσης των δυνάμεων που καθιστούν εφικτό το εγχείρημα της κοινωνικής χειραφέτησης και, επομένως, ως πεδίο διεκδίκησης της ιστορικής ελευθερίας. Η εικόνα των αυτοκινητόδρομων που διαμελίζουν τις συνοικίες και επιβάλλουν μια ολοένα μεγαλύτερη διασπορά του πληθυσμού παρέχει μια σαφή ένδειξη αυτής της διάλυσης. Ταυτόχρονα με τη γενική τάση της να αναπαράγει τις συνθήκες απομόνωσης, η πολεοδομία περιλαμβάνει επίσης ένα σύνολο τεχνικών για την επανενσωμάτωση των διαχωρισμένων ατόμων – ως ατόμων από κοινού διαχωρισμένων – σύμφωνα με τις προγραμματισμένες ανάγκες της παραγωγής και της κατανάλωσης. Τα εργοστάσια και τα εμπορικά ή πολιτιστικά κέντρα, τα τουριστικά θέρετρα και τα συγκροτήματα πολυκατοικιών σχεδιάζονται και οργανώνονται με σκοπό τη δημιουργία μιας ψευδο-συλλογικότητας που συντροφεύει το απομονωμένο άτομο μέχρι την οικογενειακή του εστία, όπου κατακλύζεται από τις εικόνες της τηλεόρασης [5, 18].

[5] «Η πολεοδομία δεν υπάρχει: είναι μια "ιδεολογία" με την έννοια του Μαρξ. Η αρχιτεκτονική υπάρχει πραγματικά, όπως η κόκα-κόλα: είναι μια παραγωγή βυθισμένη στην ιδεολογία αλλά πραγματική, που ικανοποιεί με πλαστό τρόπο μια πλαστοποιημένη ανάγκη. Η πολεοδομία, αντίθετα, μοιάζει με τη διαφήμιση της κόκα-κόλα: είναι μια καθαρή θεαματική ιδεολογία» [17].

Η πολεοδομία υλοποιεί για λογαριασμό του καπιταλισμού έναν συγκεκριμένο τρόπο διαμόρφωσης του αστεακού χώρου και αποκλείει άλλες δυνατές επιλογές, δημιουργώντας ενισχυμένες συνθήκες εκμετάλλευσης και αλλοτρίωσης. Στο όνομα της χρησιμότητας – της αφηρημένης ανάγκης για στέγαση, μετακίνηση και ψυχαγωγία που διευθετείται χωρίς τους ανθρώπους και εναντίον τους – η πολεοδομία πραγμοποιεί το άτομο διαιωνίζοντας την απουσία συμμετοχής του στην κατασκευή του περιβάλλοντος. Το *θέαμα* είναι ακριβώς αυτή η απουσία επέμβασης στη δημιουργία του κοινωνικού χωροχρόνου, ο υποβιβασμός του ατόμου στην κατάσταση ενός παθητικού θεατή-ηθοποιού που επιτελεί απλώς υπαγορευμένες συμπεριφορές-ρόλους [3, 17]. Η *κοινωνία του θεάματος* είναι αυτός ο κόσμος της αλλοτρίωσης και του γενικευμένου διαχωρισμού, όπου η διαίρεση ανάμεσα σε διευθύνοντες και εκτελεστές – που έχει ήδη συντελεστεί εντός της παραγωγής – επεκτείνεται στο σύνολο της κοινωνικής ζωής [19].

Η κατάργηση της θεαματικής κοινωνίας – ως θεμελιώδες στοιχείο του προγράμματος της ΚΔ – απαιτεί τη μετατροπή των ηθοποιών-θεατών σε δρώντα, αυτόνομα υποκείμενα που αποστασιοποιούνται από τα κυρίαρχα μοντέλα συμπεριφορών για να δημιουργήσουν συνειδητά και συλλογικά το περιβάλλον, την πόλη και την ίδια τους τη ζωή. Για τον σκοπό αυτό, η ΚΔ εισηγείται την κατασκευή ορισμένων χωροχρονικών ζωνών που θα λειτουργήσουν ως βάσεις πειραματικών συμπεριφορών μέσα στην πόλη και ως εμπροσθοφυλακή μιας γενικευμένης εισβολής στο σύνολο της καθημερινής ζωής. Καθώς ο εχθρός έχει καταλάβει ολόκληρο το έδαφος, είναι απαραίτητη η ανακατάληψη και απόσπαση ενός τμήματος του υπόδουλου πλανήτη ως πρώτο βήμα για την καθολική απελευθέρωση [17]. Αυτή η κατασκευή ζωνών για μια πειραματική ζωή στο αστικό πεδίο δεν αποτελεί μια εξειδικευμένη πολεοδομική δραστηριότητα – ανάλογη με την ιδέα της κατάληψης της εξουσίας από μια εξειδικευμένη ομάδα επαναστατών – που θα σήμαινε την αναπαραγωγή των κυρίαρχων διαχωρισμών και, επομένως, θα έμπαινε αυτομάτως στην υπηρεσία του θεάματος και του Κράτους [18]. Αντίθετα, επιχειρεί να επανανοηματοδοτήσει την πολεοδομία ως αδιαχώριστη συμμετοχική δραστηριότητα, μέσω της οποίας τα άτομα διαμορφώνουν συνειδητά τον χωροχρόνο της ζωής τους. Μια τέτοια διευρυμένη αντίληψη της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής μπορεί τελικά να πραγματωθεί μόνο με την επανάσταση της καθημερινής ζωής, που αρνείται τον κόσμο της αλλοτρίωσης στο σύνολό του για να οικοδομήσει την αταξική κοινωνία της γενικευμένης αυτοδιεύθυνσης. Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού, η ΚΔ επεξεργάζεται και εισάγει ένα σύνολο θεωρητικών εννοιών και πειραματικών πρακτικών που θα εξετάσουμε στο δεύτερο μέρος του κειμένου.

Παραπομπές

[1] Λε Κορμπυζιέ, *Για μια αρχιτεκτονική* (1923).

[2] Λε Κορμπυζιέ, *Le Modulor* (1948) και *Le Modulor 2* (1955).

[3] Γκυ Ντεμπόρ, *Έκθεση για την κατασκευή καταστάσεων και τις συνθήκες οργάνωσης και δράσης της διεθνούς καταστασιακής τάσης* (Ιούλιος 1957).

[4] Καταστασιακή Διεθνής Νο 1, *Ορισμοί* (Ιούνιος 1958).

[5] Γκυ Ντεμπόρ, *Η κοινωνία του θεάματος* (1967).

[6] Potlatch: Πληροφοριακό Δελτίο της Λετριστικής Διεθνούς Νο 27, *Η πλατφόρμα της Άλμπα* (2 Νοεμβρίου 1956).

[7] Κόνσταντ και Γκυ Ντεμπόρ, *Η διακήρυξη του Άμστερνταμ* (10 Νοέμβρη 1958). Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Καταστασιακή Διεθνής Νο 2* (Δεκέμβρης 1958).

[8] Potlatch Νο 15, *Αρχιτεκτονική για τη ζωή* (22 Δεκεμβρίου 1954).

[9] Άσγκερ Γιορν, *Περί μορφής* (1954-57).

[10] Καταστασιακή Διεθνής Νο 3, *Η ενιαία πολεοδομία στα τέλη της δεκαετίας του '50* (Δεκέμβρης 1959).

[11] Κόνσταντ, *Νέα πολεοδομία*. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Provo No 9* (12 Μάη 1966).

[12] Γκυ Ντεμπόρ, *Καταστασιακές θέσεις για την κυκλοφορία*. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Καταστασιακή Διεθνής Νο 3* (Δεκέμβρης 1959).

[13] Potlatch No 5, *Οι ουρανοξύστες από τη ρίζα* (20 Ιουλίου 1954).

[14] Καταστασιακή Διεθνής Νο 1, *Τα προκαταρκτικά προβλήματα της κατασκευής μιας κατάστασης* (Ιούνιος 1958).

[15] Γκυ-Ερνέστ Ντεμπόρ, *Εισαγωγή σε μια κριτική της αστικής γεωγραφίας*. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Les Lèvres Nues No 6* (Σεπτέμβρης 1955).

[16] Καταστασιακή Διεθνής Νο 1, *Για έναν καταστασιακό ορισμό του παιχνιδιού* (Ιούνιος 1958).

[17] Ατίλα Κοτάνι και Ραούλ Βανεγκέμ, *Στοιχειώδες πρόγραμμα του Γραφείου ενιαίας πολεοδομίας*. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Καταστασιακή Διεθνής Νο 6* (Αύγουστος 1961).

[18] Καταστασιακή Διεθνής Νο 6, *Κριτική της πολεοδομίας* (Αύγουστος 1961).

[19] Πιερ Κανζέρ και Γκυ-Ερνέστ Ντεμπόρ, *Προκαταρκτικές σημειώσεις για τον ορισμό ενός ενιαίου επαναστατικού προγράμματος* (20 Ιουλίου 1960).

Το Hashima, γνωστό και ως Gunkanjima (νησί-θωρηκτό) είναι ένα εγκαταλελειμμένο νησί 63 στρεμμάτων (δηλαδή 0,063 τ.χλμ.) σε απόσταση 15 χλμ. από την πόλη Nagasaki στη νοτιοδυτική Ιαπωνία. Το 1890, αγοράστηκε από τη Mitsubishi (είχε αρχίσει να κατοικείται μόλις τρία χρόνια νωρίτερα) και έκτοτε χρησιμοποιήθηκε εντατικά για την υποθαλάσσια εξόρυξη άνθρακα, αποτελώντας επί δεκαετίες το μεγαλύτερο κέντρο εξόρυξης στην Ιαπωνία. Η Mitsubishi οχύρωσε περιμετρικά τη βραχονησίδα με ένα τείχος-κυματοθραύστη, επέκτεινε το ανθρακωρυχείο (οι υπόγειες στοές του οποίου έφτασαν τα 1.000 μέτρα βάθος) και από το 1916 άρχισε να χτίζει πελώριες πολυκατοικίες για να στεγάσει (ή μάλλον να στοιβάξει) τους εργάτες της. Στο απόγειό του, το 1959, το Hashima αριθμούσε 5.259 κατοίκους (δηλαδή 83.500 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) και ήταν μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές στον κόσμο. Κατά τη δεκαετία του '60, το πετρέλαιο άρχισε να υποσκελίζει τον άνθρακα ως μορφή ενέργειας και μέσα σε λίγα χρόνια, το 1974, η Mitsubishi αποφάσισε να κλείσει το ορυχείο. Έτσι, το Hashima ερήμωσε απότομα από κατοίκους, αφήνοντας πίσω ένα νησί-φάντασμα. Το 2001, η Mitsubishi παραχώρησε το νησί στον δήμο του Nagasaki, ο οποίος το έκανε ξανά διαθέσιμο για επισκέψεις από το κοινό το 2009, ύστερα από 35 χρόνια.

Τον Ιούλιο του 2015, σε μια αμφιλεγόμενη απόφαση, μαζί με άλλες 22 τοποθεσίες που συνέβαλαν στο πέρασμα της Ιαπωνίας από τη φεουδαρχία στη σύγχρονη βιομηχανική οικονομία κατά την εποχή Meiji (1868-1912), το Gunkanjima αναγνωρίστηκε ως μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς από την UNESCO.

Ένας τόπος κατάφωρης εργατικής εκμετάλλευσης με κτίρια ακραίας μαζικής διαβίωσης (που τις δεκαετίες '30 και '40, λειτούργησε επιπλέον ως κάτεργο για Κορεάτες και Κινέζους αιχμάλωτους πολέμου, πολλοί από τους οποίους άφησαν εκεί την τελευταία τους πνοή κάτω από απερίγραπτες συνθήκες εργασίας, εστίασης και κατοικίας), ένα νησί-φυλακή ή νησί-κόλαση όπως το ονόμασαν ορισμένοι από όσους το έζησαν, προτάσσεται σήμερα ως μνημείο ανθρώπινου πολιτισμού και μετατρέπεται σε πόλο τουριστικής έλξης.

Δεν έχει υπάρξει ποτέ τεκμήριο πολιτισμού που να μην είναι ταυτόχρονα τεκμήριο βαρβαρότητας.

Βάλτερ Μπένγιαμιν
Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας

Γράψτε κάτι.
Οτιδήποτε πιστεύετε ότι θα μπορούσε
να φιλοξενηθεί στο έντυπο που κρατάτε.
Για την πόλη σας, για το χωριό σας,
για μια θάλασσα που κολυμπήσατε.
Γράψτε για κάτι που σας συγκινεί
ή για κάτι που σας εξοργίζει.
Και, αν είναι δυνατόν, την άποψή σας
για το πώς θα αλλάξουμε τον κόσμο.

Και στείλτε το στην παρακάτω διεύθυνση.
carexflacca@espiv.net

Αν δεν είστε κάποιος από αυτούς
που αποκαλούμε “εχθρούς της ελευθερίας”
– κι όσοι είστε τέτοιοι
καλά θα κάνετε να μην μπείτε καν στον κόπο –
τότε επιφυλασσόμαστε για τη δημοσίευσή του
σε επόμενο τεύχος ή στην ιστοσελίδα της κατάληψης
(με ή χωρίς τη συνοδεία κάποιου δικού μας σχολίου).